

TÄLLVIISII MYÖ HAASTETAA

Etelä-Karjalan murteen kansandialektologista tarkastelua sarjakuvakäännösten pohjalta

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Joensuun yliopistossa
huhtikuussa 2007

Sirkka Marjaana Rutanen

Joensuun yliopisto
Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos
RUTANEN, SIRKKA:
Tällviisii myö haastetaa – Etelä-Karjalan murteen
kansandialektologista tarkastelua sarjakuvakäännösten pohjalta
Pro gradu -tutkielma, 111 s., 16 liites.
Suomen kieli, huhtikuu 2007

Tutkielmassa tarkastellaan kansandialektologisesti, millaista on tavallisten ihmisten havainnon mukaan kielimuoto, jota he kutsuvat Karjalan murteeksi. Tutkimuksen aineistona on 66 käännöstekstiä keväällä 2004 järjestetystä käännöskilpailusta, jossa etsittiin kääntäjää ”karjalanmurteiselle” Aku Ankalle. Käytetyt tekstit ovat kaakkoismurteisia. Tarkasteltavien kielen osa-alueiden avulla selvitetään, millaisia kielen piirteitä ei-lingvistit pitävät karjalaisina ja millaisen kuvan ne välittävät karjalaisuudesta. Teksteistä tutkitaan myös, millaiset piirteet kääntäjät tunnistavat helpoiten ja painottuuko piirteiden käyttö alueellisesti murrealueen sisällä. Aineistoa on analysoitu kvantitatiivisesti vertaillen, mutta tuloksia arvioidaan myös kvalitatiivisesti.

Tarkastelun kohteena on 11 äänne- ja muoto-opillisista piirrettä (mm. persoonapronominit, *loi*-monikko, *sk* : *s* -vaihtelu, *ts*:n vastineet ja loppu-*n*:n kato). Sanaston osalta selvitetään, millaiset murre-sanat ovat teksteissä yleisimpiä. Syntaksin osalta tarkastellaan 3. persoonan pronomineja, yksikön 2. persoonan verbialkuisia kysymyslauseita ja episteemisiä arvioita. Sananparsista, paikannimistä ja lauluista selvitetään, millaisia viittauksia niissä on karjalaisuuteen. Näiden piirteiden lisäksi tutkielmassa tarkastellaan käännösten onnistuneisuutta.

Teksteissä käytetty murre on vanhan aluemurteen mukaista ja tarkastelluista piirteistä välittyvä kuva karjalaisuudesta menneisyyteen painottuva ja nostalginen. Kääntäjät tunnistivat murteen äänne- ja muoto-opilliset piirteet erittäin hyvin. Parhaiten tunnistettiin persoonapronominit, loppu-*A*:n kato ja sisäheitto. Nämä piirteet vaikuttaisivat olevan murteelle leimallisia. Vanhakantaisen murteen merkintää murtaa ainoastaan yleiskielen *ts*:n merkintä nykymurteessa yleistyneeseen *tt* : *t* -asuun. Myös murre-sanasto on huomioitu teksteissä hyvin, ja senkin käyttö viittaa vanhaan aluemurteeseen. Yleisimpien sanojen joukossa on paljon vanhoja murre-sanoja sekä venäläis- ja ruotsalaislajinoja, joita käytetään nykymurteessa harvoin (*akkiloida*, *metla*, *vällee*). Teksteistä välittyvää nostalgista Karjala-kuvaa korostavat myös sananparret, paikannimet ja laululainaukset, joissa viitataan usein etenkin menetetyn Karjalankannaksen paikkoihin (*Kivennapa*, *Viipuri*).

Tarkastelluista piirteistä on huomioitu parhaiten fonologiset ja morfologiset piirteet. Syntaksin piirteet ovat hahmottuneet vaikeimmin. Alueellisesti murrepiirteet painottuvat kaakkoismurteiden läntisiin murteisiin. Tutkimustulokset antavatkin viitteitä kahdenlaisesta tavasta hahmottaa kokonaisen murrealueen murre: Voidaan joko tavoitella tietyn suppeamman alueen murretta tai ns. yleistä murretta, johon on pyritty liittämään kaikki mahdolliset tiedetyt murrepiirteet.

Käännöstekstejä voi pitää varsin onnistuneina: Murre vastaa pääosin johdonmukaisesti vanhaa murretta, käännettäessä on huomioitu kohtalaisen hyvin kaikki kielen osa-alueet ja teksteissä tavoitetaan hyvin käännöskilpailun kutsussa toivottu ”iloinen karjalaisuus”. Etenkin teksteissä käytetyissä sananparsissa viitataan suoranaisesti karjalaiseen iloiseen elämänsentteeseen (*Kaik lutviutuu*) ja leikitellään kielellä (*tällviisii puita piisii*). Suurin ongelma kääntäjille oli murrerepliikkien pituus. Repliikit merkittiin keskimäärin pidemmiksi kuin alkuperäisessä tekstissä.

Asiasanat: kansandialektologia, kaakkoismurteet, kääntäminen, murteet, sarjakuvat

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Aihe ja aineisto	1
1.2. Murteella kirjoittaminen	6
1.3. Aiempi murteentutkimus ja kansandialektologia	8
2. KARJALAISUUS JA ”KARJALAN MURRE”	13
2.1. Karjalaisuus	13
2.2. Murrealue	17
2.3. Murteen erityispiirteet	19
3. ÄÄNNE- JA MUOTO-OPILLISTEN PIIRTEIDEN TARKASTELU	21
3.1. Itäiset piirteet	22
3.1.1. Persoonapronominit	22
3.1.2. Yleisgeminaatio	24
3.1.3. <i>männä</i>	26
3.1.4. <i>lOi</i> -monikko	27
3.2. Kaakkoismurteiset piirteet	29
3.2.1. <i>sk</i> : <i>s</i> -vaihtelu	29
3.2.2. <i>ts</i> :n vastineet	30
3.2.3. Loppu- <i>n</i> :n kato	32
3.2.4. Loppu- <i>a</i> :n ja - <i>ä</i> :n kato	35
3.2.5. Sisäheitto	36
3.2.6. Pitkien vokaalien diftongiutuminen	38
3.2.7. Monikon 3. persoonan preesens- ja imperfektimuodot	40
3.3. Piirteiden kokoava tarkastelu	41
4. SANASTON TARKASTELU	44
4.1. Kaakkoismurteille ominaiset sanat	46
4.2. Itäsuomalaiset sanat	49
4.3. Laajalevikkiset sanat	51
4.4. Venäläislainat	54
4.5. Ruotsalaislainat	55
4.6. Muut lainasanat ja -ilmaukset	57
4.7. Murteeseen kuulumattomat sanat ja slangisanat	58
4.8. Yleisimmät sanat	59
5. SYNTAKSIN TARKASTELU	62
5.1. Kolmannen persoonan pronominit	63
5.2. Yksikön 2. persoonan verbialkuiset kysymyslauseet	65
5.3. Episteemiset arviot	67
5.3.1. Modaaliverbit	68
5.3.2. Modaaliverbit	69
5.3.3. Potentiaali	70
5.3.4. - <i>kO</i> - ja - <i>mi</i> -kysymykset	71
5.3.5. Muut ilmaisukeinot	72
5.4. Syntaksin piirteiden kokoava tarkastelu	72

6. SANANPARRET	74
6.1. Vertaussutkaukset	75
6.2. Lentävät lauseet	76
6.3. Elämänasennetta kuvastavat sanonnat.....	77
6.4. Murteella leikittelevät sanonnat.....	79
6.5. Sananparsien karjalaisuus.....	80
7. PAIKANNIMISTÖ JA LAULUT	82
7.1. Paikannimistö	82
7.2. Laulut.....	84
8. KÄÄNNÖSTEN ONNISTUNEISUUS	87
8.1. Murteen onnistuneisuus	88
8.2. Näyttämönä Ankkalinna	90
8.3. Repliikkien pituus ja sopivuus.....	91
8.4. Karjalainen iloisuus	92
8.5. Tekstien yleisö	94
9. LOPUKSI	97
9. 1. Karjalaisuuden kuva	97
9. 2. Murrepiirteiden alueellinen keskittyminen.....	100
9. 3. Murrepiirteiden havaittavuus.....	101
9. 4. Onnistunut iloisuus	103
9. 5. Jatkotutkimus.....	105
LÄHTEET:	107

LIITTEET

1. JOHDANTO

1.1. Aihe ja aineisto

Tässä tutkielmassa selvitän, millaista on tavallisten ihmisten havainnon mukaan kielimuoto, jota he kutsuvat Karjalan murteeksi. Tarkastelen äänne- ja muoto-opin, sanaston, syntaksin, sananparsiston, paikannimistön ja laulukatkelmien avulla, millaisia kielen piirteitä ei-lingvistik pitävät karjalaisina.

Tutkielmani aineistona on 66 käännöstekstiä keväällä 2004 järjestetystä käännöskilpailusta, jossa etsittiin kääntäjää ”karjalanmurteiselle” Aku Ankalle. Mittelöön osallistui 199 kääntäjää, ja sen voitti lappeenrantalainen Helena Anttonen, joka käänsi syksyllä 2004 ilmestyneen Ankka-albumin Kaik lutviutuup. Käännöskilpailussa tuli kääntää neljä sivua näytteeksi Carl Barksin tarinasta Aku Ankka hotellinjohtajana (1957). Nämä sivut sisälsivät yhteensä 50 käännettävää kohtaa, jotka muodostuivat puhekupliin tai tekstilaatikoihin sijoitetuista repliikeistä tai kertovista teksteistä (Liite 1). Sanoja käännettävässä tekstissä oli 293. Sain tekstit Aku Ankan toimituksesta professori Marjatta Palanderin välityksellä. Hän toimi yhtenä kilpailun tuomareista.

Käännöskilpailun kutsussa Karjalan murre määriteltiin löyhästi niin, että käännökset saattoivat olla joko Etelä-Karjalan tai Pohjois-Karjalan murretta. Perusteena tälle oli Karjalan murre -käsitteen venyvyys. Kielitieteessä Karjalan murteella tarkoitetaan Venäjän puolella puhuttavan karjalan kielen eri murteita, mutta maallikot viittaavat yleensä käsitteellä Etelä-Karjalan alueella puhuttaviin kaakkoismurteisiin. Käsite kaakkoismurteet onkin heille yleensä tuntematon. (Mielikäinen – Palander 2002: 93; Nupponen 2005: 161.) Ilmiö on ymmärrettävä, sillä ei-kielitieteilijät käyttävät yleensä vain paikannimikantaisia murteen nimiä (Koski 2002: 67).

Mielikäisen ja Palanderin (2002: 95) mukaan myös pohjoiskarjalaiset uskovat puhuvansa karjalaista murretta, vaikka heidän murteensa kuuluu savolaismurteisiin. Syynä tähän on heidän voimakas karjalainen heimoidentiteettinsä. Tutkielmassani käytän käsitteitä kaakkoismurteet ja Etelä-Karjalan murteet viitatessani Etelä-Karjalan alueella puhuttaviin murteisiin. Karjalan murre -käsitettä käytän ainoastaan viitatessani ei-kielitieteilijöiden käsityksiin.

Kilpailuun osallistuneiden 199 tekstin joukosta poimin satunnaisotannalla työni aineistoksi kolmasosan teksteistä. Tekstit oli numeroitu valmiiksi Aku Ankan toimituksessa (1–199).

Käyttämistäni teksteistä on luettelo liitteenä tutkielman lopussa (liite 2). Lisäksi tutkielman loppuun on liitetty voittajakäännös näytteeksi käännösteksteistä (liite 3).

Ennen tekstien poimimista karsin aihetta rajatakseni pois itäisiä savolaismurteita eli Pohjois-Karjalan murteita edustavat 30 tekstiä. Tähän ratkaisuun päädyin, koska tekstejä tarkastellessani selvisi, että suurin osa osallistujista käsitti Karjalan murteen olevan kaakkoismurretta. Tämä olikin varsin odotettavissa, sillä käännöksiltä toivottu iloisuus ja Etelä-Karjalan murre liitettiin kilpailukutsussa (liite 4) selvästi yhteen. Kutsuun oli poimittu professori Marjatta Palanderin toteamus, jossa hän kertoo, että iloisuus ja puheliaisuus liitetään yleensä nimenomaan eteläkarjalaisiin. Tämän saman havainnon on tehnyt myös Anne-Maria Nupponen (2005: 194) tutkiessaan siirtokarjalaisten käsityksiä ja havaintoja murteestaan ja karjalaisuudesta.

Perusteena 30 tekstin karsinnalle olivat itäisiin savolaismurteisiin kuuluvat savolaispiirteet, joita ei tavata yleensä kaakkoismurteissa. Nämä ovat švaavokaali (*jalaka, kolome*) sekä diftonginreduktio (*laeva, laolaa*). (Kettunen 1940b: 7, 275; Ruoppila 1956: 10; Rapola 1969: 136). Tekstit, joissa esimerkiksi pitkien vokaalien *aa* ja *ää* asu on savolainen, tulkitisin kaakkoismurteisiksi, jos niissä esiintyi ainoastaan kaakkoismurteelle tyypillisiä piirteitä, kuten *sk : s* -vaihtelu.

Tutkielmani edustaa murteentutkimuksen kansandialektologista (perceptual dialectology) tutkimussuuntausta, jossa keskitytään tavallisten ihmisten murrehavaintoihin. Tutkimustapa on osa kansanlingvistiikaksi (folk linguistics) kutsuttua tutkimussuuntausta, joka keskittyy laajemmin tavallisten ihmisten kielitietoisuuteen. Kansanlingvistiikassa tavallisia kielenkäyttäjiä kutsutaan ei-lingvisteiksi tai maallikoiksi. (Mielikäinen–Palander 2002: 90.)

Laillisuussyiden vuoksi Aku Ankan toimitus ei voinut antaa käyttööni kilpailun osallistujien henkilö- ja yhteystietoja. Koska minulla ei ole näitä tietoja, en voi olla täysin varma, ettei kääntäjien joukossa ole myös kielitieteilijöitä. Käytän kuitenkin kilpailuun osallistuneista kääntäjistä termejä ei-lingvisti tai maallikko, koska oletan, että valtaosa kääntäjistä ei ole saanut kielitieteellistä koulutusta.

Tutkielmani tutkimusmenetelmä on pitkälti kvantitatiivinen, mutta pyrin tulkitsemaan tuloksia myös kvalitatiivisesti suhteutettuna karjalaisuuteen ilmiönä. Selvitän kielen eri osa-alueilla, millaisten piirteiden tekstien kääntäjät katsovat kuuluvan kaakkoismurteeseen. Nämä osa-alueet ovat äänne- ja muoto-opillinen, sanasto, syntaksi, sananparsisto, paikannimistö sekä teksteissä esiintyvät laulut. Aineistoni mahdollistaakin hyvin tällaisen tarkastelun, koska kääntäjät ovat muunnelleet alkuperäistä tekstiä äänne- ja muoto-opin, sanaston sekä syntaksin

osalta. Lisäksi teksteissä on fraaseja, paikannimiä ja tuttujen karjalaisuuteen viittaavien laulujen katkelmia.

Aitoa puhekieltä ei aineistostani tietenkään voi tavoitella, koska kyseessä on kirjoitettu murre, joka on mukautettu sarjakuvan lajityypin vaatimuksiin. Sarjakuva on kerronnallinen ja fiktiivinen kokonaisuus, joka koostuu ketjumaisesti toisiinsa liittyvistä kuvista, joihin useimmiten liittyy myös tekstiä (Herkman 1998: 22, 27). Tämä kerronnan tapa asettaa tekstille omat rajoituksensa. Käännösten luonnetta onkin säädellyt muun muassa sarjakuvan repliikkien rajoittama tila puhekuplissa ja Aku Ankka -sarjakuvien aihemaailma.

Kielen eri osa-alueiden tarkasteluun työssäni on useita syitä: Aiempi Suomessa tehty kansanlingvistinen tutkimus, kuten Joensuun yliopistossa valmistuneet pro gradu -tutkielmat, on keskittynyt kielen piirteiden osalta pitkälti äänne- ja muoto-opin tarkasteluun (ks. esim. Alpia 2003; Jantunen 2004; Hylkilä 2005). Tämän vuoksi koen laajemman tarkastelun hedelmälliseksi ja merkittäväksi. Aiemmissa Jyväskylän ja Joensuun yliopistossa tehdyissä kyselytutkimuksissa on jo tullut esille viitteitä siitä, että maallikot havaitsisivat fonologiset piirteet helpommin kuin muiden kielen osa-alueiden piirteet. Myös piirteen leimallisuuden eli erottuvuuden prestiisivarianteista on huomattu vaikuttavan havaittavuuteen. (Mielikäinen – Palander 2002: 97–98.) Tältä pohjalta onkin kiinnostavaa selvittää, millaisia piirteitä kääntäjät ovat havainneet helpoimmiin. Tarkastelen tutkielmassani myös, kuinka hyvin tekstien kieli kuvastaa totuttuja kielellisiä ja kulttuurisia käsityksiä iloisista ja välittömistä karjalaisista. Kieli on moniulotteinen ilmiö, enkä usko ainoastaan yhden osa-alueen selventävän, vastaako käännöksissä käytetty murre käsitystä laulavasta ja iloisen pulppuilevasta murteesta.

Kaikkien lukujen osana ja omana lukunaan tutkielman lopussa tarkastelen myös käännösten onnistuneisuutta. Murresarjakuvia on arvosteltu koulukäännösmäisyydestä eli siitä, että niissä on muutettu alkuperäiseen tekstiin ainoastaan äänne- ja muoto-opilliset piirteet ja sanasto (Sarvas 1998: 14). Käännösten onnistuneisuuden arvioimiseksi onkin tärkeää tarkastella myös syntaksia ja fraseologiaa.

Kaikkien tarkastelemieni kielen piirteiden osalta pyrin selvittämään, millaisiin murrepiirteisiin kääntäjät ovat kiinnittäneet yleisimmin huomiota ja millaisiin heikommin. Nykyisistä aluemurteista ovat monet vanhat murrepiirteet väistyneet ja korvautuneet laajalevikkisillä puhekielisyyksillä tai yleiskielisyyksillä. Suuri osa kaikenikäisestä urbanistuneesta väestöstä tavoitteleeekin puheessaan nimenomaan yleispuhekieltä. (Palander 2000: 437; Koski 2002: 57.) Tarkastelenkin lisäksi, edustavatko tekstit piirteidensä puolesta vahvasti vanhaa aluemurretta vai löytyykö niistä vanhalle murteelle vieraita piirteitä. Etenkin tarkastelemieni äänne- ja

muoto-opillisten piirteiden valintaan on vaikuttanut tämän vuoksi myös se, onko niiden esiintymisestä nykymurteessa löytynyt tutkimusta.

Koska kyseessä on ollut käännöstehtävä, käytän kaikkien tarkastelemieni piirteiden osalta menetelmänäni pääosin vertailua. Vertaan tietyn piirteen osalta käännöstä alkuperäiseen tekstiin. Käännösten luonne tuo kuitenkin tähän menetelmään omat haasteensa: Käännöstehtävän kilpailukutsussa toivottiin mahdollisimman luontevia käännöksiä, joissa ei sitouduttaisi orjallisesti alkuperäiseen tekstiin vaan pyritäisiin sanomaan asiat mahdollisimman luontevasti murteen mukaisesti. Tämän vuoksi kaikissa teksteissä ei esiinny samoja piirteitä. Vaikka esimerkiksi sarjakuvan neljännessä ruudussa esiintyy *mennä*-verbistä yksikön 1. persoonan muoto *menen*, ei tämän verbin vastine ole välttämättä kaikissa käännöksissä. Piirteiden esiintymisprosentit laskenkin suhteessa siihen tekstimäärään, jossa tietyn piirteen eri variantit esiintyvät.

Joidenkin piirteiden esiintyminen taas on täysin irrallaan alkuperäisestä tekstistä. Alkuperäisessä tekstissä ei esimerkiksi ole yksikön 2. persoonan verbialkuisia kysymyslauseita. Käännöksissä niitä kuitenkin käytetään. Koska kyseisten rakenteiden kysymyspartikkelittomuus on tyypillistä kaakkoismurteelle, tarkastelen myös näitä rakenteita. Se, että tietyt piirteet esiintyvät teksteissä ilman alkuperäistekstin viittausta kyseiseen muotoon tai rakenteeseen, tekee kääntäjien havainnoista mielestäni vain merkittävämpiä.

Tutkielmani ensimmäisessä käsittelyluvussa (3) selvitän äänne- ja muoto-opillisten piirteiden osalta, millaisiin murrepiirteisiin kääntäjät ovat kiinnittäneet yleisimmin huomiota ja millaisia piirteitä he ovat huomioineet heikommin. Japanissa kansandialektologista tutkimusta tehnyt Fumio Inoue on esittänyt, etteivät kaikki kielenpiirteet ole psykologisesti samanarvoisia. Tiedetyt piirteet ovat siis helpommin havaittavia kuin toiset. (Inoue 1999: 175.) Aiemmat tutkimukset osoittavat, että helpoimmin havaittavia olisivat leimautuneet piirteet, jotka eroavat selvästi prestiisivarianteista. Tällainen piirre on esimerkiksi svaavokaali ja murteelliset persoonapronominit. (Mielikäinen – Palander 2002: 98.)

Johanna Alpia (2003: 107) taas on havainnut pro gradu -tutkielmassaan, että ainakin nuoret tunnistavat helpoimmin laajalevikkisiä murrepiirteitä. Tarkastelemieni äänne- ja muoto-opillisten piirteiden joukkoon olenkin valinnut vertailun mahdollistamiseksi sekä laaja-alaisia itämurteisuuksia (esim. yleisgeminatio) että suppeammin kaakkoismurteisiin kuuluvia piirteitä (esim. *sk* : *s* -vaihtelu). Mahdollisuuksien mukaan selvitän myös piirteiden alueellista jakautumista eli sitä, painottuvatko käytetyt murrepiirteet esimerkiksi kaakkoismurteiden läntiselle tai itäiselle alueelle.

Tarkastelen myös, edustavatko tekstit äänne- ja muoto-opillisten piirteidensä puolesta vahvasti vanhaa aluemurretta vai löytyykö niistä vanhalle murteelle vieraita piirteitä. Päälähteinäni äänne- ja muoto-opin osalta hyödynnän Heikki Leskisen (1998) artikkelia Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmasta ja Veikko Ruoppilan (1956) Etelä-Karjalan murreopasta. Piirteiden esiintymistä nykymurteessa olen selvittänyt pääasiassa Päivi Stockmakin (1988) Lappeen murretta käsittelevästä pro gradu -työstä, Heikki Leskisen (1980b) siirto-karjalaisten kielen muuttumista käsittelevästä artikkelista, Aila Mielikäisen (1980; 1982; 1986) nykypuhesuomea tarkastelevista artikkeleista sekä Susa Variksen (2005) imatralaisnuorten murteeseen keskittyvästä pro gradu -tutkielmasta. Kaikkien murrepiirteiden tarkastelussa hyödynnän lisäksi omia havaintojani, joita olen tehnyt kotiseudultani Etelä-Karjalasta. Pisimmän yhtenäisen ajan elämästäni olen asunut Imatralla. Lisäksi olen asunut ja työskennellyt Parikkalassa sekä työskennellyt Joutsenossa.

Sanaston osalta tarkastelen luvussa 4, millaiset murre sanat ovat teksteissä yleisimpiä ja voiko näiden sanojen katsoa olevan erityisen tyypillisiä kaakkoismurteille. Tarkasteltavakseni olen valinnut 39 teksteissä yleisimmin esiintyvää murre sanaa (esim. *vot*, *haastaa*, *kohtsilään*). Lisäksi tarkastelen teksteissä käytettyjä lainasanoja ja murteeseen kuulumattomia sanoja. Sanojen ilmenemisestä nykymurteessa ei ole vastaavaa tutkimusta kuin äänne- ja muoto-opillisten piirteiden ilmenemisestä. Arviot nykyisestä sanojen käytöstä perustankin pitkälti omiin havaintoihini murrealueelta sekä Nykysuomen sanakirjan ja Suomen kielen perussanakirjan mainintoihin esimerkiksi sanan vanhahtavasta luonteesta. Murre sanojen merkityksen ja levikin olen pyrkinyt selvittämään Suomen murteiden sanakirjan (*a-konkelopuu*) sekä Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmien avulla.

Käännöstekstien syntaksia käsittelevässä luvussa 5 syvennyn kolmeen ilmiöön: kolmannen persoonan pronomien käyttö, yksikön 2. persoonan verbialkuiset kysymyslauseet sekä episoteemiset arviot. Nämä piirteet olen valinnut tarkasteltavakseni aineistostani tekemieni havaintojen sekä lähde teosten tietojen pohjalta. Myös syntaksin piirteiden osalta tutkin, kuinka hyvin nämä piirteet on teksteissä huomioitu. Ennakko-oletukseni oli, että syntaksin piirteet olisi vaikeampi hahmottaa kuin esimerkiksi murre sanat. Kaakkoismurteen syntaksista ja murteiden syntaksista yleensä on olemassa huomattavasti vähemmän tutkimusta kuin esimerkiksi äänne- ja muoto-opillisista piirteistä. Muutama syntaksin piirre, kuten yksikön 2. persoonan verbialkuisen kysymyslauseiden kysymyspartikkeliton asu, mainitaan kuitenkin useassa tutkimuksessa. Syntaksia tarkastellessani olen hyödyntänyt päälähteinäni U.T. Sireliuksen (1894) Jääsen ja Kirvun murretta käsittelevää tutkimusta, Maija Penttilän (1986) pro gradu -tutkielmaa sekä Hannele Forsbergin lisensointityötä (1993) ja väitöskirjaa (1998).

Luvussa 6 käsittelen erilaisia sanontoja, joita on käytetty teksteissä. Matti Kuusen (1952) määritelmän mukaisesti käytän niistä yläkäsitetä sananparret. Mahdollisuuksien mukaan selvitan sananparsien karjalaisuutta, mutta kovin syvälle en tähän ongelmaan voi tässä tutkimuksessa pureutua. Karjalaisiksi tulkitsem pääasiassa sellaiset sanonnat, joissa hyödynnetään murteelle ominaisia äännepiirteitä tai sanastoa tai joiden käytön olen voinut havaita yleiseksi juuri Etelä-Karjalassa lähteiden tai havaintojeni perusteella. Sanontojen käsittely on tärkeä osa tekstien karjalaisuuden tarkastelua, koska niissä tuodaan usein esille jokin selkeä väite tai vertaus, joka liitetään Karjalaan tai karjalaisuuteen (esim. *Työmiehiä ku Sakkolassa porsaita.*). Sanontojen tarkastelussa hyödynnän Matti Kuusen (1952; 1954) ja Anna-Leena Kuusen (1971) tutkimuksia.

Vielä sanontojakin selvemmin karjalaisuus liitetään tiettyihin konkreettisiin ilmiöihin, kun teksteissä viitataan olemassa oleviin paikkoihin ja lauluihin. Paikkoihin viittaavia nimiä ja laulujen lainauksia ja muunnelmia tarkastelen luvussa 7. Paikkojen ja laulujen karjalaisuuden olen todennut oman tietämykseni ja laulukirjojen avulla.

Viimeisessä käsittelyluvussa 8 tarkastelen käännösten onnistuneisuutta. Lähestymistapani ei ole kielenhuollollinen, vaan pyrin selvittämään edellisten lukujen pohjalta, kuinka hyvin käännösten murre vastaa todellista puhuttua murretta, kuinka johdonmukaisesti murre vastaa esimerkiksi vanhaa tai uutta murretta sekä missä kohdissa kääntäjien murretaju on pettänyt. Lisäksi selvitan, kuinka hyvin kääntäjät ovat huomioineet kilpailun järjestäjien esittämät toiveet sekä sarjakuvan asettamat rajoitukset ja mahdollisuudet. Kilpailukutsussa järjestäjät toivoivat käännöksiltä iloisen hilpeää karjalaista hersyttelyä. Ohjeissa tähdennettiin kuitenkin, että ummikonkin tulisi ymmärtää sarjakuvan tekstiä. Esimerkiksi murrekäännösten liiallista käyttöä ei siis toivottu. Myös sarjakuvan asettamat rajoitukset repliikkien pituudelle kehoitettiin huomioimaan.

1.2. Murteella kirjoittaminen

Suomessa on puhuttu 1990-luvulta lähtien murrebuumista. Tälle ilmiölle on tyypillistä murteiden käyttö ensisijaisesti kirjoitetussa muodossa. Murteet on irrotettu alkuperäisestä kontekstistaan ja niillä on alettu kirjoittaa joko kirjailijan itsensä luomaa murrekirjallisuutta tai ns. käännöskirjallisuutta. Yleinen tapa murrekirjallisuuden luomiseen onkin juuri kääntäminen, jolloin alun perin yleiskielinen teksti käännetään paikallismurteiseksi. (Mielikäinen 2001: 5; Koski 2002: 53.) Murrebuumin merkkejä ovat lukuisat vanhoilla aluemurteilla julkaistut kau-

nokirjalliset tai muut tekstit. Paikallismurteilla on julkaistu niin sanomalehtiä, sarjakuvia, uskonnollisia tekstejä, Kalevalaa, runoutta, murreanakirjoja kuin laulutekstejäkin.

Nykyisen murrebuumin alkuna voidaan pitää Savon murteelle vuonna 1997 käännettyä Asterix-sarjakuvaa Opeliksiin orjalaeva. Albumi oli menestys, ja sen jälkeen onkin ilmestynyt vuosittain joko Galliaan tai Ankkalinnan sijoittuva uusi muresarjakuva. (Sarvas 1997: 12; Koski 2002: 71.) Asterixin seikkailuja on seurattu murteellisina viidessä albumissa ja Ankkalinnan väen kahdeksassa albumissa. Viimeisimpiä näistä ovat peräpohjalaismurteinen Aku Ankka -albumi Joulu on jo ovela (2005) ja Stadin slangille käännetty Asterix-albumi Kessen rehukotsa (2005). Ennen kaakkoismurteista Aku Ankkaa on ehtinyt ilmestyä jo ”karjalanmurteinen” Asterix-albumi Kallija tyttölöi (1999).

Murrebuumi ei ole ainutlaatuinen suomalainen ilmiö. Saksassa on julkaistu lukuisia muresarjakuvia vuodesta 1995 lähtien. Idea muresarjakuviin välittyikin Suomeen ranskalaisilta sarjakuvamessuilta, joilla esiteltiin saksalaisia muresarjakuvia. Saksasta juontaa myös sarjakuvien kääntämistapa, johon kuuluu käännöskilpailu ja akateemisten asiantuntijoiden hyödyntäminen. (Koski 2002: 70–71.)

Vaikka murteiden kirjallinen käyttö on nykyisin erityisen monipuolista, ei se ole kuitenkaan Suomessa uusi ilmiö. Murteiden vaikutus kirjasuomeemme on ollut merkittävä, ja niitä on käytetty kaunokirjallisuudessa jo 1800-luvulta lähtien. 1800-luvun realisteilta, kuten Juhani Aholta, juontaa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa ja elokuvissa yleinen tapa luonnehtia ja elävöittää murteiden avulla henkilöhahmoja ja heidän alueellista ja sosiaalista taustaansa. Tämä kirjoittamisen tapa sai taitavan edustajansa Väinö Linnasta, joka hyödynsi teoksissaan murteita etenkin luokkavastakohtien rakentamiseen. Ennen nykyistä murrebuumia on kirjoitettu myös murteellisia pakinoita, muistelmia ja runoja. 1900-luvun alun tunnetuin lyhyempien murretekstien kirjoittaja oli Hjalmar Nortamo ”raumalaisine jaarituksineen”. (Mielikäinen 2001: 4–5.) Täysin murteellisina ilmestyivät myös Kersti Bergrothin kaakkoismurteiset näytelmät Anu ja Mikko (1932) sekä Kuparsaare Antti (1956).

Murteella kirjoittamisen tavat ovat vaihdelleet ja vaihtelevat sen mukaan, mihin kirjoittaja on tarvinnut puhekieltä. Murteella kirjoittaminen on voinut olla joko lievää sävyttämistä, kuten vanhassa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa, tai äänne- ja muoto-opillisesti täysin systemaattista murretta. Systemaattista kääntämisen tapaa on käytetty etenkin nykyisessä murrekirjallisuudessa. (Mielikäinen 2001: 5.) Uusimpia murrekäännöksiä on kuitenkin kritisoitu liian mekaanisesta kirjoittamisen tavasta, sillä niissä on usein muunnettu ainoastaan äänne- ja muoto-opilliset piirteet ja sanasto mutta unohdettu täysin esimerkiksi lauserakenne ja frase-

ologia (Sarvas 1998: 14). Haettaessa kääntäjää ”karjalanmurteiselle” Akulle tavoiteltiin aidommalta vaikuttavaa murretta.

1.3. Aiempi murteentutkimus ja kansandialektologia

Suomen kielen tutkimus ei ole vielä ehtinyt pureutua kovin laajasti murrebuumin tuotoksiin. Aiempaa murreävytteistä kaunokirjallisuutta on toki tarkasteltu suomen kielen opinnäytetöissä sekä jonkin verran väitöskirjoissa. Muun muassa Marjatta Palander on käyttänyt väitöskirjassaan (1987) yhtenä aineistonaan Heikki Turusen teoksia. Opinnäytetasoisissa tutkimuksissa ovat muun muassa Riitta Takkunen (1992) ja Kaija Soikkeli (2000) tarkastelleet Heikki Turusen ja Laila Hietamiehen teoksia sosiolingvivistisestä näkökulmasta. Meri Haikarainen (2004) taas on tutkinut opinnäytetyössään Tarmo Koiviston Mämmilä-sarjakuvien erilaisia kielimuotoja.

Selvemmin juuri murrebuumin tuotoksia on käsitellyt Sirpa Timonen (2003) suomen kielen pro gradu -tutkielmassaan, jossa hän yhdistää suomen kielen ja kirjallisuuden tutkimusta. Timonen tarkastelee Savon murteelle käännetyn katekismuksen kieltä ja vertailee teoksen eri lukijaryhmien reseptiota. Jyväskylän yliopistossa valmistuneissa pro gradu -tutkielmissa taas Mervi Naskali (2004) tarkastelee kansanomaisia murre-sanakirjoja, Iina Suvisto (2004) murretta runouden kielenä ja Tarja Tuominen (2004) murteen käyttöä Ilmajoki-lehdessä. Murrekäännöksiin ovat paneutuneet artikkeleissaan myös Leena Sarvas (1998) ja Aila Mielikäinen (2001). Sarvas tarkastelee murteelle kääntämisen tuottamia ongelmia ja Mielikäinen taas asettaa nykyiset murrekäännökset osaksi pidempää murteella kirjoittamisen traditiota.

Vaikka murteiden kirjallinen käyttökin on huomioitu, varsinainen dialektologia on kuitenkin keskittynyt Suomessa pitkään kirjoitetun murteen käytön tutkimusta enemmän puhutun murteen tutkimukseen. Tämä tutkimus keskittyi vielä pitkälti 1960–70-luvuille asti äännehistorioiden kokoamiseen ja paikallismurteiden ja sanaston tutkimiseen (Leskinen 1980a: 7; Palander 2000: 436). 1960-luvulla metodit kehittyivät kuitenkin moniulotteisemmiksi ja tutkimuksessa saivat enemmän huomiota morfologia, syntaksi ja kielen variaatio (Leskinen: mts. 8). Samaan aikaan huomattiin, että aluemurteiden asema oli muuttumassa maassamuuton vaikutuksesta: Paikallismurteet olivat alkaneet tasoittua, mikä näkyi etenkin nuorten puhekielessä. (Palander mts. 437.) Pelko murteiden täydellisestä katoamisesta nouseekin ajoittain esille

maallikoidenkin puheissa, ja yksi syy murrekäännösten ja tekstien runsaaseen julkaisuun onkin varmasti myös halu säilyttää murteet muistissa paperilla.

Murrosvaiheessa olevaa puhesuomea tutkimaan käynnistettiin vuonna 1975 Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimushanke, joka toteutettiin Jyväskylässä, Tampereella ja Turussa sekä erillishankkeena Helsingissä. Tässä tutkimuksessa pyrittiin sosiolingvistisiä menetelmiä soveltaen selvittämään, millainen muutosprosessi puhesuomessa oli käynnissä. (Mielikäinen 1980: 20.) Tutkielmassani hyödynnän hankkeen Jyväskylän osatutkimuksen tuloksia verratessani kääntäjien mielikuvia kaakkoismurteesta vanhaan aluemurteeseen ja nykypuhekieleen.

Muita merkittäviä sosiolingvistisin menetelmin toteutettuja kielen muutoksen tutkimuksia ovat esimerkiksi Pirkko Nuolijärven (1986) muun muassa savolaisten muuttajien kieltä käsittelevä tutkimus ja Heikki Leskisen (1980b) siirtokarjalaisten murteen muuttumista tarkasteleva artikkeli, jota hyödynnän tutkielmassani. Kyseisessä artikkelissa Leskinen tarkastelee siirtokarjalaisten kielen muuttumista heidän uusilla kotiseuduillaan.

Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeen ohessa on tehty mittava määrä opinnäytteitä, joissa on lähestytty kielen muuttumista vertailemalla toisiinsa eri ikäryhmien käyttämää puhekieltä (Mantila 1993: 21). Näin on pyritty selvittämään, mitkä murrepiirteet ovat väistymässä kielestä ja mitkä ovat vahvasti säilyviä. Etelä-Karjalan alueelta vastaavia opinnäytteitä ovat tehneet Päivi Stockmakari (1988) Lappeen murteesta, Arja Pääkkönen (1990) Parikkalan murteesta ja Sari Hyytiäinen (1992) Savitaipaleen murteesta. Näistä hyödynnän tutkielmassani Päivi Stockmakarin pro gradu -tutkielmaa, joka on kattava ja soveltuu omaan tutkimuskäyttöni parhaiten.

Tuoreimpana kansainvälisenä tutkimusalana on alettu suomalaisessa murteentutkimuksessa soveltaa kansandialektologiaa (perceptual dialectology). Kansandialektologiassa on tutkittu muun muassa sitä, miten tavalliset ihmiset havaitsevat murre-eroja ja miten heidän käsityksensä vastaavat kielitieteilijöiden lingvistisiin faktoihin perustuvia näkemyksiä. (Palander 2000: 440; Mielikäinen – Palander 2002: 90.) Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää paremmin kielen asemaa ja sen tarkastelua kieliyhteisöissä sekä selvittää, mistä johtuvat kielelliset muutokset (Preston 1989: II).

Kansanlingvistisen ja -dialektologisen tutkimuksen metodologinen pohja on sosiolinguistiikassa. Tutkimuksissa on hyödynnetty muun muassa kyselyjä, kuuntelutestejä ja mielikuva-karttojen piirtämistä. Näin on selvitetty, missä murteiden katsotaan muuttuvan, missä on tietyn murteen ydinalue ja millaisina murteita pidetään. (Mielikäinen – Palander 2002: 91.) En-

simmäisinä kansanlingvistisinä tutkimuksina pidetään hollantilaisen A. Weijnenin 1940-luvulla tekemiä kyselyitä hollantilaisten murrekäsityksistä (Preston 1989: 4).

Varsinaiseksi tutkimussuuntaukseksi kansanlingvistiikan on vakiinnuttanut Dennis R. Preston. Hän on kehittänyt kulttuurimaantieteilijöiden miellekarttojen pohjalta kansanlingvistiikan työkaluksi kielelliset mielikuvakartat (Preston 1989: 22). Tutkimuksissaan Preston on piirittänyt muun muassa havaijilaisilla opiskelijoilla ja michiganilaisilla vastaajilla karttoja, joihin näiden on tullut merkitä Yhdysvaltojen murrealueet. Karttojen pohjalta hän on tutkinut, millaisin perustein ei-lingvistit määrittävät murrerajoja ja missä on heidän mielestään tietyn murteen ydinalue. (Preston, mts. 24–25; Preston 2002: 69–73; Preston – Robinson 2004: 8.) Karttamenetelmänsä tueksi Preston on kehittänyt myös murteentunnistustestin, jossa maallikoiden on tullut sijoittaa kuulemansa murrenäytteet kartalle (Palander 2001: 148).

Kansanlingvistiikassa on keskitytty vasta vähän yksittäisten kielen ilmiöiden tutkimiseen. Murteentunnistustestissä on kuitenkin tarkasteltu nimenomaan yksittäisiä kielen ilmiöitä, kuten englannin /ay/ -difongin monoftongiutumista ja Malin Mandingon alueen kielten foneemien, morfeemien ja sanojen eroja (Canut 2002: 33; Plichta – Preston 2004: 1–5). Myös hiljattain virinneessä suomalaisessa tutkimuksessa on keskitytty usein nimenomaan yksittäisten kielen piirteiden tarkasteluun. Näin on esimerkiksi Jenni Hylkilän (2005) pro gradu -tutkielmassa, jossa hän tarkastelee reisjärveläisnuorten havaintoja kotimurteensa *ea-*, *eä-* ja *oa-*, *öä-*yhtymien edustuksesta.

Myös asenteiden tutkimuksella on keskeinen asema kansanlingvistiikassa. Preston (2002: 77–81) on selvittänyt tutkimuksissaan amerikkalaisten käsityksiä siitä, missä puhutaan korkeinta ja missä miellyttävintä englantia. Asenteiden kartoittamisella on erittäin suuri merkitys myös kartoitettaessa syitä kielen muutokselle (Mielikäinen – Palander 2002: 99–100). Suomessa tavallisten kielenpuhujien käsityksiin kielestä on kiinnitetty huomiota ensimmäistä kertaa juuri asennekyselyissä. Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimuksen yksilöhaastatteluissa esitettiin kysymyksiä informantin kielenkäytöstä, tilannevaihteluista ja murreeroista.

Kansanlingvististä ja -dialektologista tutkimussuuntaa ovat tehneet Suomessa tunnetuksi Aila Mielikäinen ja Marjatta Palander, joiden ohjauksessa on valmistunut aiheesta vuoden 2000 jälkeen jo useita suomen kielen pro gradu -tutkielmia. Joensuun yliopistossa ovat valmistuneet muun muassa Sanna Holopaisen (2003) pro gradu -tutkielma savonlinnalaisnuorten murretietoisuudesta, Johanna Alpien (2003) pro gradu -tutkielma joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta sekä Anu Jantusen (2004) tutkielma punkaharjulaisten nuorten

kielestä. Eteläkarjalaisten nuorten murretietoisuutta on selvittänyt pro gradu -tutkielmassaan Leena Kohonen (2005).

Näissä töissä on tarkasteltu yksittäisiä kielenpiirteitä. Tämän avulla on pyritty selvittämään, millaisia murteeseensa kuuluvia piirteitä nuoret maallikot tunnistavat helpoimmin ja kuinka hyvin he hahmottavat oman murteenkäyttönsä. Tehdyissä tutkielmissa on selvitetty myös nuorten asenteita murrettaan kohtaan ja piirätetty Prestonin tapaan murrekarttoja murrealueiden hahmottamisen tutkimiseksi.

Väitöskirjatasoista tutkimusta ei aiheesta ole vielä Suomessa valmistunut, mutta Joensuun yliopistossa on tekeillä väitöskirja savolaismurteisten kielellisestä identiteetistä. Joensuun yliopistossa on julkaistu artikkelikokoelma Monenlaiset karjalaiset – Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti (2005), jossa karjalaista identiteettiä on lähestytty kansanlingvistiikan ja -dialektologian metodein. Teos on osa Suomen pohjois- ja eteläkarjalaisten kielellinen identiteetti -hanketta, johon myös tämä tutkielma liittyy. Teoksen artikkeleissa käsitellään muun muassa pohjois- ja eteläkarjalaisten käsityksiä omasta kotimurteestaan ja murrealueiden rajoista, pohjois- ja eteläkarjalaisten käsityksiä muista suomen aluemurteista sekä siirtokarjalaisten käsityksiä murteestaan ja karjalaisuudesta. Tutkimuksissa sovelletaan Prestonin mieliekarttametodia ja murteentunnistustestiä.

Oman työni metodi on lähinnä Suomessa tehtyjen pro gradu -tutkielmien metodia. Pyrin selvittämään yksittäisiä murrepiirteitä tarkastelemalla, millaisten piirteiden maallikot katsovat kuuluvan käännöskilpailussa nimettyyn Karjalan murteeseen tai kielitieteellisemmin kaakkoismurteisiin. Tarkasteleman piirteet ovat kuitenkin useammalta kielen osa-alueelta kuin valtaosassa aiemmin tehdyistä tutkimuksista. Tutkimukseni perusasetelma sivuaa myös jonkin verran Prestonin karttamenetelmää. Tutkimuksissaan hän on pyrkinyt selvittämään, millä alueilla maallikoiden mielestä puhutaan mitäkin murretta. Itse oletan, että murrepiirteitä tarkastelemalla voin määrittää ainakin sen, mieltävätkö maallikot kaakkoismurteen olevan alueellisesti enemmän läntistä vai itäistä.

Tutkimieni piirteiden lisäksi myös aineistoni poikkeaa aiemmista tutkimuksista. Useissa pro gradu -tutkielmissa on maallikoita pyydetty muuttamaan yksittäisiä sanoja päätteineen omalle murteelleen tai kääntämään lyhyt tekstikatkelma (ks. esim. Jantunen 2004; Hylkilä 2005). Pidän omaa aineistoani yksittäisiä käännettäviä sanoja hedelmällisempänä tutkimuskohteena, koska yksittäisillä sanoilla on sarjakuvateksteissä selvä merkityskonteksti, ja osallistujat ovat tehneet käännöstyön ilman kiirettä ja täysin vapaaehtoisesti. Heillä on toki ollut myös mahdollisuus hyödyntää murrekirjallisuutta käännöstyön apuna, jos ovat keksineet sitä käyttää. En kuitenkaan usko lähdekirjojen käytön olleen kovin yleistä. Aineistoni luonne vai-

keuttaa kuitenkin jonkin verran piirteiden tarkastelua, koska mekaaninen vertailu ei ole kaikkien piirteiden ja kaikkien tekstien osalta mahdollista.

2. KARJALAISUUS JA ”KARJALAN MURRE”

2.1. Karjalaisuus

Nykyaikaista käsitystä karjalaisista kuvaa hyvin Kaisu Lahikaisen (2004: 11) lausahdus heimostaan: *Kylhä sie tiijät: myö eteläkarjalaiset ollaa ilosii ja mukavii, lepposii ja höylii, sukkelii ja sutkii*. Määritelmällään hän kuvailee eteläkarjalaisia, mutta sen voi vaivatta liittää karjalaisuuteen laajemminkin, ja näin on myös tehty. Hyvin samankaltaisia määritelmiä karjalaisuudesta sai tulokseksi Anne-Maria Nupponen haastattellessaan siirtokarjalaisia heidän käsityksistään karjalaisuudesta. Heidän mielikuvissaan karjalaisuuteen liittyi lähes poikkeuksetta myönteisiä adjektiiveja. Karjalaisten kuvailtiin olevan *vilkkaita, iloisia, puheliaita, ahkeria, auttavaisia, herkkiä, älykkäitä, seurallisia, lämminsydämisii ja välittömiä*. (Nupponen 2005: 195.)

Karjalaisuutta kuvaillaan usein juuri luonteenpiirteiden kautta, ja näin luodaan kuvaa yhtenäisestä Karjalasta ja karjalaisuudesta. Ennen toista maailmansotaa Suomen Karjala muotoutui kuitenkin viidestä eri alueesta. Nykyisen Etelä- ja Pohjois-Karjalan lisäksi alueeseen kuuluivat entisestä Viipurin läänistä Kannas, Laatokan Karjala ja Raja-Karjala. Tämä alue poikkesi muusta Suomesta itäisen sijaintinsa ja yhteiskunnallisen kehityksensä perusteella. Eroja-kin alueiden välillä kuitenkin oli. Pietarin kaupungilla oli voimakas vaikutuksensa Kannaksen alueella ja Laatokan sekä Raja-Karjalan alueita taas leimasi ortodoksinen uskonto. (Sihvo 1998: 449–450.) Nykyisin karjalaisuutta käsitellään yleensä yhtenäisenä ilmiönä. Nupposen haastattelemien siirtokarjalaisten mielestä nykyinen Etelä-Karjala on kuitenkin karjalaisempi kuin Pohjois-Karjala (2005: 194).

Karjalaisuuteen liitetään usein myös uskonnollisuus. Tähän viittasi Laatokan-Karjalan nuorisoseurojen liiton toiminnanjohtaja Marja Liisa Väättäinen juhlapuheessaan Uukuniemen nuorisoseuran 110-vuotisjuhlassa kesällä 2005: *Kun ajattelemme Karjalan heimon jaloimpia perinteitä, kristillistä rakkautta, [– –] Juuri rakkauteen perustuivat ja sitä ilmensivät karjalaisen elämäntavan jaloimmat piirteet: välittömyys, vieraanvaraisuus, myötäkärsimisen ja -iloitsemisen kyky, uhrautuvaisuus toisten hyväksi. Tuosta aitokarjalaisesta kristillisestä elämäntunnosta olisi löydettävissä myös karjalaisuuden identiteetti*.

Kuvaa karjalaisista ja karjalaisuudesta ovat olleet rakentamassa niin heimon itsensä jäsenet kuin ulkopuoliset määrittelijätkin. Etenkin nykypäivänä näiden kahden osapuolen käsitykset kulkevatkin pitkälti käsi kädessä: ulkopuolisten määritelmillä ja kuvauksilla on ollut vaiku-

tuksensa myös heimon jäsenten käsityksiin itsestään. Edellä esitetyillä käsityksillä on pohjansa todellisuudessa, mutta juuri näiden mainittujen piirteiden liittämistä karjalaisuuteen on ollut kuitenkin omiaan voimistamaan Topeliuksen Maamme kirja (1985 [1875]), joka on ilmentymisestään asti vaikuttanut voimakkaasti Suomen kansan käsitykseen itsestään.

Teoksessaan Topelius kuvaa Suomen eri alueita ja heimoja aikakaudelle ominaisella idealistisella tavalla. Teosta käytettiin kansakoulujen lukukirjana vielä pitkälle 1900-luvulle ja sen kautta ovatkin välittyneet ihmisille stereotypiat Suomen eri heimoista (ks. Forsgård 1999: 265). Karjalaisia Topelius kuvaa adjektiiveilla, jotka ovat hyvin samankaltaisia kuin karjalaisien itsensä esittämät:

Hämäläisen rinnalla karjalainen on avomielisempi, ystävällisempi, liikkuvampi ja toimeliaampi, mutta myöskin puheliaampi, kerskaavaisempi, uteliaampi ja pikavihaisempi. Matkustaminen ja kaupanteko ovat hänelle mieluisia, hän kulkee pitkiä matkoja omassa maassaan ja vie tavaroitaan Venäjälle asti. Hän on hellätunteinen; tulee pian surulliseksi ja pian iloiseksi; hän rakastaa leikkiä ja kauniita lauluja, joita hänen heimonsa runosepät sepittävät.

Sillä karjalaiset ovat iloista ja anteliasta väkeä, joka mielellään elää itse hyvin ja mielellään tarjoaa omastaan toisellekin. "Kun leipä on lopussa, syödään vehnäistä." (Topelius 1985 [1875]: 210–211.)

Topelius antaa muutamista kielteisistä adjektiiveista huolimatta karjalaisista varsin mairittelevan kuvan. Tämä käsitys karjalaisista on elänyt tähän päivään saakka. Sitä on ollut omiaan ylläpitämään stereotypian toistuminen useissa kaunokirjallisissa teksteissä, kuten Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa. Kirjoittaessaan teostaan Linna luonnosteli suuren osan henkilöistään Topeliuksen maakunnallisten tyyppien pohjalta (Forsgård 1999: 266). Linnan Antti Rokan, kannakselaisen maanviljelijän, hahmossa toistuvatkin hersyvällä tavalla useat Topeliuksen välittämät karjalaisuuden stereotypiat. Tuntematon sotilas on luetuimpia suomalaisia romaaneja, ja Antti Rokka on noussut lähes kansallissankariksi, joten kuva karjalaisuudesta on kulkenut väistämättä teoksen välityksellä eteenpäin. Nupposen haastattelemat siirtokarjalaiset tosin pitivät Antti Rokan hahmoa hieman yliampuvana ja karrikoituna, jotta se voisi kuvata aidosti karjalaisuutta (Nupponen 2005: 209).

Karjalaisen heimon luonteenpiirteitä ja heille tyypillistä liikkuvaa elämäntapaa, johon jo Topeliuksenkin viittaa, selittää pitkälti heimon historia. Jo varhaisille karjalaisille, jotka asettuivat asumaan Laatokan pohjois-, luoteis- ja itäpuolelle viikinki- ja ristiretkiaikana, oli tyypillistä liikkuva elämäntapa sekä eläminen pienyhteisöissä ja suurissa perheissä. Tiivis elä-

mänpiiri kasvatti kiintymyksen sukuun ja sukuperinteisiin. Tältä pohjalta lujittuivat myös karjalaisille ominaiset sosiaalisuus ja yhteistoiminta. (Kirkinen 1998: 38–41.)

Myös välittömyyden ja ennakkoluulottomuuden on täytynyt muodostua heimon ominaispiirteeksi asuinolojen kautta. Karjalaisten asuinalueen sijoittuminen kahden valtion, Venäjän ja Ruotsin, rajalle on vaatinut heiltä usein kestävyyttä ja sopeutumiskykyä. He ovat saaneet kärsiä lukuisten sotien vaikutuksista, mutta toisaalta karjalaiset kävivät pitkään vilkasta kauppallista kulttuurivaihtoa, jonka myötä sulauttivat kulttuuriinsa etenkin venäläisiä piirteitä. (Kirkinen 1998: 38, 42–43.) Näin oli etenkin 1800-luvulla, jolloin merkittäväksi elinkeinoksi nousi Pietariin suuntautunut kauppa ja rahdinajo. Lukuisia kannakselaisia sijoittui tuolloin Pietariin myös vakituisiin töihin käsityöläisiksi, ajomiehiksi, kauppiaksi ja kotiapulaisiksi. (Sihvo 1998: 459; Nironen 1999: 3–4.) Myös Kannaksen Karjalan keskus Viipuri oli ennen toista maailmansotaa varsin kansainvälinen kaupunki.

Aivan poikkeuksetta ei käsitys karjalaisista ole kuitenkaan ollut hyvä. Karelialismin, Kalevalan ja Topeliuksen myötävaikutuksella syntyi myyttinen ja myönteinen kuva Karjalasta runon ja laulun maana ja aidon arkaistisen suomalaisen kulttuurin lähteenä. Heitä ennen oli kuitenkin muun muassa Frans Peter von Knorring (1833) kuvaillut karjalaisia Topeliuksen kuvauksille päinvastaisesti tietämättömiksi, raaoksiksi, tuhlaavaisiksi, epäluuloisiksi ja taipuvaisiksi vilppiin ja petokseen. Epäluuloja ja suoranaista vihamielisyyttä saattoivat kokea myös karjalaisevakot toisen maailmansodan jälkeen, jolloin heitä haukuttiin etenkin Länsi-Suomessa ryssiksi. Muutama Nupposen haastattelema siirtokarjalainenkin liitti heimoonsa myönteisten lisäksi kielteisiä luonteenpiirteitä. Karjalaisten sanottiin olevan muun muassa *kieroja, koreilunhaluisia, jossittelevia, epäluotettavia* ja *itsepäisiä*. (Nupponen 2005: 196.)

Eheän kuvan karjalaisuudesta on sanottu syntyneen vasta toisen maailmansodan jälkeen: Sota muodostui karjalaisille lopulta täydelliseksi elämän mullistaneeksi tragediaksi, ja menetetyistä kotiseudusta onkin kirjoitettu hyllymetreittäin muisteluksia ja romaaneja. Tämän laajan kirjallisuuden myötä kuva heimosta monipuolistui ja karjalaisen ihmisen täysmuotokuva alkoi muodostua. (Sihvo 1994: 580.)

Karjala-kirjallisuudesta suomalaisten suosikkilukemistoksi ovat nousseet Laila Hietamiehen (Hirvisaari) romaanisarjat, joissa hän kuvaa Valkjärven Suontaan sekä Laatokan ja Vietnan alueiden elämää ennen toista maailmansotaa ja sen aikana. Muun muassa teoksessaan *Hylätyt talot autiot pihat* (1983) Hietamies kuvaa ymmärtävästi karjalaisten tunteita evakkoudesta:

– Tiijät sie Martta milt tuntu taas pakata kampeet ja lähtiä kotont? Noit mutukoit on kolme, tuo pien vast kevväl opettel kävelemmää ... Ota höijät kaina-

loos kaik kolme – pelkäätkii nii jot – ota hampaisiis myssäkät ja pissipojat, kas-saa kai niiku ihmisel ois neljä kättä, ja lähe, lähe matkaa vaa, vaik syvän mär-känis! (1983: 322.)

Hietamiehen teoksissa tiivistyvät monet käsitykset karjalaisuudesta: auttavaisuus, lähim-mäisenrakkaus ja usko tulevaisuuteen vastoinkäymisistä huolimatta. Teoksillaan hän on myös välittänyt laajalle lukijakunnalle kuvan ”Karjalan murteesta”.

Romaanien lisäksi kuvaa karjalaisuudesta ovat sodan jälkeen välittäneet lukuisat näytel-mät, elokuvat ja laulut. Hyvin monet niistä käsittelevät juuri evakkouden kokemuksia. Suosit-tuja sekä näytelminä että elokuvina ovat olleet jo ennen sotaa ilmestynyt Kersti Bergrothin antreanmurteinen Anu ja Mikko (1932) sekä Kyllikki Mäntylän Opri (1953). Suuren menes-tyksen on saanut myös Anu Kaipaisen Evakko-ooppera (1989). Evakkouteen on viitattu myös monissa lauluissa, kuten Erkki Liikasen Syksyn sävel -hitissä Evakkoreki (1975). Monia lau-luja, samoin kuin romaaneja, määrittää kuitenkin selvimmin nostalgia. Esimerkiksi laulussa Sellainen ol’ Viipuri muistellaan riemuisaa menetettyä elämää Viipurissa. Myös moni van-hempi laulu, kuten kansansävelmä Karjalan kunnailla, on saanut sodan jälkeen sanojensa merkityksiin aimo annoksen lisää nostalgista Karjala-kaihoa.

Toisen maailmansodan jälkeen asutettiin Venäjälle luovutettujen Karjalan alueiden 400 000 karjalaista hajalleen muun Suomen alueelle. Karjalaisen siirtoväen arveltiin tuolloin sulautuvan nopeasti muun väestön sekaan. Karjalainen identiteetti on kuitenkin pysynyt voi-missaan karjalaisten oman organisoitumisen ja erilaisten yhdistysten ja liittojen kuten Karja-lan Liiton ansiosta. Suomeen vielä jääneiden Karjalan osien Etelä- ja Pohjois-Karjalan alueel-linen identiteetti on kuitenkin jäänyt epävarmaksi. Alueiden väestö on heterogeenistä, sodan jälkeistä aikaa on leimannut voimakas teollistuminen ja vain osa väestöstä on tiedostanut kar-jalaisen identiteetin merkityksen maakunnallisen identiteetin kehittämisessä. (Kirkinen 1998: 51–52.) Identiteetin epävarmuutta lisäävät varmasti myös työttömyys ja muuttotappio, jotka ovat sekä Etelä- että Pohjois-Karjalan ilmiöitä.

Vaikka karjalaisuus elää molemmissa maakunnissa rinta rinnan kansainvälistyvän tekno-kulttuurin, pitsa- ja kebab-paikkojen ja englanninkielisten liikenimien kanssa, on karjalaisuudesta kuitenkin jäljellä pieniä aavistuksia myös maakuntien arkielämässä. Ainakin Imatralla raikuu vielä koulujen kevätjuhlissa Karjalaisten laulu, ja Lappeenrantaan toivottaa tervetul-leeksi kyltti, jossa on paikallismurteinen teksti *Taasha myö tavattii, tuutha sie vastakii*. Joen-suun torilta taas voi ostaa edelleen käsintehtyjä karjalanpiirakoita, vatruscoita ja sultsinoita. Molemmissa maakunnissa vilahtelee liikeyritysten nimissä paikallisuuteen ja karjalaisuuteen viittaavia muotoja, kuten *Karjalan portti*, *Kägöne*, *Mantsin Magie*, *Carelicum* ja *Vuoksenvah-*

ti. Maakuntien kansankulttuuria pitävät yllä myös kansanmusiikkitapahtuma Kihaus Rääkylässä, Ugrijuhla Imatralla sekä Nurmekseen ja Parikkalaan rakennetut karjalaismalliset talot Bomba-talo ja Kägöne. Elävintä karjalaisuutta tapaa kuitenkin, kun istahtaa kesäiseksi hetkeksi Joensuun tai Lappeenrannan torille ja avaa korvansa ympäröivälle puheen sorinalle.

2.2. Murrealue

Suomessa puhuttavat murteet jaetaan kahteen pääryhmään, itäiseen ja läntiseen. Itäiseen ryhmään kuuluvat laaja savolaismurteiden ryhmä sekä Etelä-Karjalan alueella puhuttavat kaakkoismurteet. Kaakkoismurteet rajoittuvat lännessä kaakkoishämäläisiin murteisiin ja pohjoisessa savolaismurteisiin. Eteläisen rajan määrittäminen on vaikeampaa, sillä useat Suomenpuoleisten kielimuotojen ominaispiirteet esiintyvät myös inkerinsuomessa eli Inkerin äyrämöis- ja savakkomurteissa. Idässä on vastassa venäjänkielinen alue. (Leskinen 1998: 359.)

Ennen toista maailmansotaa kaakkoismurteiden alue oli huomattavasti laajempi, sillä niitä puhuttiin myös laajalla Karjalan kannaksen alueella sekä sen läheisyydessä Inkerinmaalla. Vuonna 1940 solmitussa Moskovan rauhassa suurin osa alueesta eli Karjalankannas tuli kuitenkin luovutettua Neuvostoliitolle ja alueen asukkaat joutuivat muuttamaan siirtolaisina muualle Suomeen (Ruoppila 1956: 12). Menetetyllä alueella asuneiden ihmisten murre onkin lähes hävinnyt.

Kaakkoismurteet ovat suomen hajanaisin murteisto. Sen eri osien kielimuodot poikkeavat toisistaan monessa suhteessa, ja laajojen itäsuomalaisuuksien lisäksi onkin löydettävissä vain harvoja kaikille alamurteille yhteisiä piirteitä. Ero savolaismurteiden ja kaakkoismurteiden välillä tehdään tiettyjen savolaispiirteiden avulla. Esimerkiksi välivokaali (*kolome*, *silimä*), joka on tyypillinen savolaismurteille, ei esiinny kaakkoismurteissa. (Leskinen 1998: 360, Ruoppila 1956: 9–10.) Murreryhmän sekamurteinen luonne onkin hankaloittanut määrittämistä. Alueellisesti hyvinkin lähekkäiset murteet ovat saattaneet poiketa toisistaan paljon, ja toisaalta sekamurretapauksissa on ollut vaikea määrittellä, ovatko murteet savolais- vai kaakkoismurteisia.

Kaakkoismurteiden sekamurteisuuksien syyt löytyvät alueen historiasta. Karjalan kannaksen asutus on kokenut suuria muutoksia Ruotsin ja Venäjän välisten sotien ja useiden rajauudistusten vuoksi. Jo Pähkinäsaaren rajanveto (1323) jakoi alueen kahteen toisistaan eronneeseen alueeseen, itäiseen ja läntiseen, mutta suurempi merkitys oli vuoden 1617 Stolbovan rauhan rajalla. Tällöin suuri osa alkuperäisestä ortodoksisesta Itä-Kannaksen väestöstä siirtyi alueelta

kauemmas Venäjälle Kannaksen jäätyä Ruotsin hallintaan ja luterilaisuuden vaikutusalueeksi. Poistuneen väestön tilalle siirtyi asukkaita Länsi-Kannakselta, Savosta ja jonkin verran muualta Suomesta. Entinen karjalaisväestö jäi tällöin alueelle vähemmistöksi ja vanhojen ja uusien asukkaiden murteista alkoi muodostua sekamurteita, joissa oli sekä vanhoja karjalaisia kaakkoismurteen piirteitä että savolaispiirteitä. (Ruoppila 1956: 11–12.)

Eri tutkijat ovat rajanneet kaakkoismurteiden alueen erikokoiseksi ja myös käyttäneet murreryhmästä toisistaan poikkeavia nimityksiä. Lauri Kettunen kutsui ennen toista maailmansotaa kaakkoismurteita viipurilaismurteiksi, sillä alue, jolla hän katsoi murteita puhuttavan, kuului Viipurin lääniin (Kettunen 1930: XIII–XIV). Kettunen rajasi tuolloin osan nykyisin kaakkoismurteisiin laskettavista murteista kuuluvaksi savolaismurteisiin. Perusteena tälle oli pitkien väljien ja puolisuuppeiden vokaalien diftongiutuminen. Viipurilaismurteissa ei tätä savolaismurteille tyypillistä piirrettä ole tavattu. (Mielikäinen 1990: 114.)

Tässä tutkielmassani tukeudun nykyiseen Terho Itkosen ja Heikki Leskisen esittämään käsitykseen kaakkoismurteista, jonka mukaan myös Kettusen savolaismurteisiin laskemat murteet kuuluvat kaakkoismurteisiin (ks. Itkonen 1964: 31–32; Mielikäinen 1981: 13–15; Leskinen 1998: 361). Nämä murteet jakaantuivat vielä 1930-luvulla Pähkinäsaaren rauhan rajalinjaa myötäillen toisistaan erottuviin murreryhmiin: läntiseen ja itäiseen (Leskinen 1998: 360; Wiik 2004: 275). Nykyisen käsityksen mukaan diftongiutuminen onkin vain osoitus murteen kuulumisesta kaakkoismurteiden itäiseen ryhmään. Läntisessä ryhmässä pitkät väljät ja puolisuuppeat vokaalit ovat säilyneet muuttumattomina. Sanastoa tarkastellessani tukeudun Lauri Hakulisen Suomen murteiden sanakirjaa varten esittämään murrealuejakoon (liite 6). Tässä jaossa kaakkoismurteet sijoittuvat alueelle, joka on nimetty Etelä- ja Keski-Karjalaksi. (Tuomi 1989: 94.)

Nykyisen näkemyksen mukaan kaakkoismurteisiin kuuluvat varsinaiset kaakkoismurteet, Lemminkäisen seudun välimurre (kaakkoismurteiden ja Etelä-Savon välimurre), Sortavalan seudun välimurre (kaakkoismurteen ja Pohjois-Karjalan välimurre) sekä Inkerinmaalla puhuttavat suomalaismurteet (Itkonen 1964: 31–32, Leskinen 1998: 361). Varsinaiset kaakkoismurteet Leskinen (mts. 360–361) jakaa vielä yhdeksään erilliseen alamurreryhmään, jotka ovat

1. Länsi-Kannaksen rantamurre (Uusikirkko, Kanneljärvi, Kuolemajärvi, Koivisto ja Johannes),
2. Äyräpään eli Keski-Kannaksen murre (Muolaa, Äyräpää, Heinjoki, Vuoksela, Valkjärvi, Kivennapa ja Terijoki),
3. Ylä-Vuoksen murre (Jääski, Antrea, Vuoksenranta ja Kirvu),
4. Suomenveden murre (Viipurin pitäjät, Vahviala ja Nuijamaa),
5. Lapveden murre (Lappee, Ylämaa ja Säkkijärvi),
6. Virolahden-Luumäen murre (Virolahti, Miehikkälä ja Luumäki),

7. Ala-Vuoksen eli Itä-Kannaksen murre (Rautu, Metsäpirtti, Sakkola, Pyhäjärvi, Räisälä ja Käkisalmen pitäjä), 8. Luoteis-Laatokan murre (Kaukola, Hiitola, Kurkijoki, Lumivaara, Jaakkima ja Parikkala) sekä 9. Kaakkois-Saimaan murre (Joutseno, Ruokolahti ja Rautjärvi). Liitteessä 5 on kuvattu murrealueiden sijoittuminen kartalla.

2.3. Murteen erityispiirteet

Tietyt yleiset itäsuomalaiset murrepiirteet kertovat kaakkoismurteiden kuulumisesta suomen murteiden itäiseen ryhmään. Näitä ovat esimerkiksi monikon persoonapronominien nominatiivimuodot *myö*, *työ*, *hyö* (lännessä *me*, *te*, *he*) sekä *mennä*-verbin itämurteinen asu *männä*. Yleiskielen *d:n* vastineena on kaakkoismurteisissa astevaihtelutapauksissa yleensä kato (*pata* : *paan*). Labiaalivokaalien (*o*, *ö*, *u*, *y*) yhteydessä saattaa *t:n* heikkona vastineena olla siirtymä-äänne *v* (*lato* : *lavossa*). Tapauksissa, joissa on tavurajalla *i*, saattaa olla siirtymä-äänne *j* (*hidas* > *hijas*). Myös yleisgeminaatiota tavataan laajemmin itäisellä murrealueella kuin läntisellä (*kalaa* > *kallaa*). Itäisiin piirteisiin kuuluu myös tietyillä kaakkoismurteisilla alueilla tavattava *loi*-monikko (*taloloissa*). (Ruoppila 1956: 15, 17, 33; Rapola 1966: 102–103, 1969: 68, 72.)

Kaakkoismurteille ominaisimpia piirteitä, jotka erottavat ne muista murteista, on runsas loppu-*n:n* kato (*hevonen* > *hevone*) ja yksikön persoonapronominityyppi *mie*, *sie*. Persoonapronominityyppiä, josta sanansisäinen *n* on kadonnut, tavataan myös savolaismurteiden eteläosassa, kaakkoishämäläisissä murteissa sekä peräpohjolaisissa murteissa. Yleiskielen *ts:n* edustus vaihtelee eri puolilla kaakkoismurteita. Tavallisimpina muotoina pidetään kuitenkin tyyppejä *metsä* : *metsän* ja *messä* : *messän*. Tyypillinen kaakkoismurteinen piirre on myös *sk* : *s* -vaihtelu (*koski* : *koset*).

Loppukahdennus puuttuu murteista lähes kokonaan, ja suurimmassa osassa kaakkoismurteiden aluetta alkuperäisestä loppu-*k:sta* tai *-n:stä* ei ole kuultavissa jälkeäkään. Savolaisalueella loppu-*k:ta* saattaa sen sijaan kuulla vielä säilyneenä (*ei tulek*), ja hyvästä yleiskielestäkin on yleensä kuultavissa loppukahdennus (*tulet tänne* > kaakmurt. *tule tänne*). (Ruoppila 1956: 16, 23, 25; Rapola 1969: 137, 141; Leskinen 1998: 367.)

Kaakkoismurteeseen kuuluu myös geminaattojen *mm*, *nn*, *ll* ja *rr* lyhentymisilmiö (*vase-mas jalas*, *reheline*), joka on levinnyt murrealueelta myös Savoan ja Pohjois-Karjalaan. Lyhentymisilmiö on mahdollinen, mikäli geminaattaa edeltää painollinen pitkä vokaali tai diftongi tai painoton tavu. Yleistä murteessa on myös loppu-*a:n*, *-ä:n* ja *-i:n* kato. Loppuvokaali-

en kato ilmenee useimmiten paikallissijoissa sekä essiivissä ja translatiivissa (*tässä* > *täs*, *kauniiksi* > *kauniiks*). Tyypillinen piirre on myös sisäheitto, joka on yleisin aktiivin 2. partisiipin tunnuksissa (*antanut* > *antant*). (Ruoppila 1956: 28–29; Leskinen 1998: 367.)

Verbien monikon 3. persoonan muodostaminen on kaakkoismurteissa erikoinen. Pree-sensmuoto muodostetaan kaksi- ja useampitavuisista vartaloista niin, että yksikön 3. persoonan muotoon liitetään monikon tunnukseksi *t* (*lintu lentää* : *linnut lentää*). Imperfektimuodot muodostetaan samoin yksikön 3. persoonan muotojen pohjalta, joko pidentämällä sanan loppu-*i*:tä ja lisäämällä tähän monikon tunnus tai lisäämällä sananloppuisen diftongin perään *t*-tunnus. Yksitavuisista sanoista imperfektin 3. persoonan muodot muodostetaan yleensä liittämällä vartaloon pääte *-vat*, *-vät*. Murteen erikoisimpia muoto-opillisia piirteitä on eksessiivi eli erosija, jonka pääte on *nt(a)*, *nt(ä)*. Eksessiivimuotoa käytetään vain tietyistä yleisistä sanoista (*kotoa* > *kotont*, *ulkoa* > *ulkont*). (Ruoppila 1956: 22–23, 34.)

3. ÄÄNNE- JA MUOTO-OPILLISTEN PIIRTEIDEN TARKASTELU

Tarkastelen tässä luvussa yhtätoista äänne- ja muoto-opillista piirrettä, jotka ovat tyypillisiä joko laajasti itämurteille tai rajatumminkin kaakkoismurteille. Itämurteiset piirteet ovat persoonapronominien monikkomuodot *myö*, *työ* ja *hyö*, yleisgeminaatio, *männä*-asuinen *mennä*-verbi sekä *loi*-monikko. Kaakkoismurteiset seitsemän piirrettä ovat *sk* : *s* -vaihtelu, *ts*:n esiintymät, loppu-*n*:n kato, loppu-*a*:n ja -*ä*:n kato, sisäheitto, pitkien vokaalien säilyminen tai diftongiutuminen sekä monikon 3. persoonan preesens- ja imperfektimuotojen erikoinen muodostustapa. Persoonapronominien monikkumuotojen lisäksi tarkastelen myös erityisesti kaakkoismurteelle ominaisia yksikön *mie*- ja *sie*-muotoja.

Äänne- ja muoto-opillisten piirteiden tarkastelua aineistostani vaikeuttaa se seikka, että tietyt tarkasteltavat piirteet esiintyvät vain osassa teksteistä. Vaikka alkuperäisessä käännettävässä tekstissä esiintyisikin sellainen sana, jossa on tietty äännepiirre, kuten yleiskielen *ts*, tämä sana ja äännepiirre eivät välttämättä löydy käännöstekstistä. Tämä johtuu siitä, että kilpailuun osallistuneiden ei kilpailuohjeissa toivottukaan olevan orjallisia alkutekstille vaan kääntävän virkkeitä vapaasti niin, että ne olisivat mahdollisimman toimivia murteella ilmaistuina. Näin syntyi luontevampia tekstejä, mutta osasta teksteistä ei nyt osaa äännepiirteistä pysty tarkastelemaan, koska niissä ei esiinny näitä piirteitä sisältäviä sanoja. Koska kaikissa teksteissä ei esiinny kaikkia tarkastelemiani kielenpiirteitä (esim. yleiskielen *ts*), olen laskenut varianttien edustusprosentit suhteessa siihen tekstimäärään, jossa piirre esiintyy.

Yleinen tapa murretutkimuksissa on, että tiettyä piirrettä tarkasteltaessa lasketaan sen kokonaisesiintymä aineistossa. Tällöin lasketaan, kuinka monta esiintymää piirteestä aineistossa tai eri aineistoissa on. Tässä tutkielmassani en kuitenkaan ole katsonut näiden lukujen osoittamista tarpeelliseksi, koska olen pikemminkin halunnut tarkastella, kuinka suuri osa kääntäjistä on piirteen huomionnut. Tämän tuloksen selvittämiseksi on riittänyt sen selvittäminen, kuinka monessa tekstissä tietty piirre esiintyy. Kokonaisesiintymänkin olen tarkastellukseni huomionnut piirteitä laskeessani ja se, että osoitan piirteen esiintyvän teksteissä tarkoittaakin, että piirre esiintyy teksteissä säännöllisesti. Joidenkin piirteiden kohdalla on esiintynyt selvää horjumista, jonka osoitan piirteitä tarkastellessani. Tällöin kääntäjä on merkinnyt useamman kerran tietyn piirteen kahdella eri tavalla (esim. *ts* > *ite* ~ *kaso*). Loppu-*n*:ää tarkastellessani olen laskenut muista piirteistä poiketen esiintymien kokonaisesiintymän, koska tarkastelen tarkemmin piirteen käyttöä eri muotoryhmissä.

3.1. Itäiset piirteet

3.1.1. Persoonapronominit

Persoonapronominien monikkomuodot *myö*, *työ* ja *hyö* ovat tyypillisiä itämurteille. Kaakkoismurteissa esiintyvät lisäksi karjalaisperäiset yksikön 1. ja 2. persoonan muodot *mie* ja *sie*, joista on kadonnut sanansisäinen *n*, sekä 3. persoonan muoto *hää(n)*. Nämä muodot ovat levinneet myös savolaismurteiden kaakkoisreunaan sekä länsimurteiden alueelle kaakkoishämäläisiin ja peräpohjalaisiin murteisiin. (Rapola 1969: 140, 144; Leskinen 1998: 367.)

Persoonapronominien yksikkömuodot *mie* ja *sie* esiintyvät kaikissa käännösteksteissä. Ainoastaan yhdessä tekstissä on yksikön muoto *miä*, joka on tyypillinen Virolahden, Miehikkälän ja Ylämaan murteille (ks. Kettunen 1940a: 112). Tämäkin esiintymä kuitenkin vaihtelee tekstissä *mie*-variantin kanssa. Myös *hää*-pronomini on lähes kaikissa teksteissä. Ainoastaan yhdessä tekstissä se on murteiston itäryhmälle tyypillisessä muodossa *heä*. Yleiskielisiä asuja pronomineista ei esiinny.

- (1) 7: *Mie* oon saant tarpeeksein!
- (2) 12: *Sie* taijat olla oikias, aku.
- (3) 1: [– –] Ai ku *hää* ois miusta tehny...

Yksikön pronomien täydellinen murteenmukaisuus on varsin odotuksenmukaista, sillä aiemmissa tutkimuksissa on selvinnyt, että nuoret eteläkarjalaisetkin käyttävät edelleen murteellisia persoonapronomineja, vaikka monet muut murrepiirteet ovat kadonneet heidän murteestaan lähes täysin. (Stockmakari 1988: 166; Varis 2005: 63.) Susa Variksen (mp.) tutkimuksessa yksikölliset persoonapronominit olivat imatralaisten nuorten kielessä täydellisen murteellisia, ja Päivi Stockmakari (mp.) osoittaa murrepiirteen säilyneeksi parhaiten lappeenrantaisten nuorten murteessa. Kaakkoismurteisten yksikkömuotojen vahvaa säilymätaipumusta tukevat myös Leskisen (1980b: 90) havainnot siirtokarjalaisten kielestä. Uudesta ympäristöstä huolimatta yksikkömuotoiset pronominit *mie* ja *sie* ovat säilyneet siirtolaisten murteessa hyvin.

Vastaavasti aiemmissa kansanlingvistisissä tutkimuksissa on osoitettu, että maallikot tunnistavat murteelliset yksikön pronominit hyvin. Palanderin ja Nupposen (2005: 35) mukaan pohjoiskarjalaisista ja eteläkarjalaisista nuorista n. 80 % tunnistaa *mie*- ja *sie*-pronominit kuuluviksi omaan murteeseensa. Vastaavia havaintoja ovat tehneet Joensuun ja Punkaharjun murteista Alpia (2003: 106) ja Jantunen (2004: 22). Myös maallikoiden haastattelut osoitta-

vat, että etenkin kaakkoismurteista *mie*-pronominia pidetään erityisen tyypillisenä ”Karjalan murteelle”. Anne-Maria Nupposen haastattelemat siirtokarjalaiset antoivat kysyttäessä aina ensimmäiseksi murre-esimerkiksi *mie*-pronominin, ja tämä oli heidän keskuudessaan myös yleisimmin mainittu piirre. (Nupponen 2005: 163.) Piirteen merkittävydestä kertoo myös se, että kaakkoismurteesta käytetään usein nimitystä *mie–sie*-kieli.

Persoonapronominien monikolliset muodot esiintyivät aineistossani samoin yksinomaan murteellisissa muodoissa. Kaikissa käännösteksteissä on monikon muoto *hyö* ja lähes kaikissa *myö*. Se puuttuu ainoastaan yhdestä tekstistä.

(4) 31: Jote sit *hyö* ruppeevat siivoushommii.

(5) 30: Ja *myöhä* ei anneta periks. [– –]

Vaikka yli puolessa teksteistä esiintyy teitittelymuoto, on monikon 2. persoonan perusmuoto *työ* niissä harvinainen. Se esiintyy ainoastaan yhdeksässä tekstissä. Missään teksteissä ei kuitenkaan esiinny yleiskielisiä muotoja monikollisista pronomineista.

(6) 48: Jos *Työ* panisitta nime tähä, vassokuu.

Myös monikollisten persoonapronominien murremuotojen säilymisestä on tehty havaintoja aiemmin. Jo Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimus selvittää nimenomaan monikko-muotoisten itämurteisten persoonapronominien säilyneen nykypuhesuomessa hyvin (Silvennoinen 1980: 118). Susa Varis (2005: 102) on osoittanut niiden olevan edelleen yksinomaisia ainakin imatralaisten nuorten murteessa. Etelä- ja pohjoiskarjalaiset nuoret ovat kuitenkin tehneet monikkomuotoisista persoonapronomineista yllättävän vähän havaintoja verrattuna yksikkömuotoisiin pronomineihin. Palanderin ja Nupposen (2005: 35) tutkimuksen nuorista vain 27 % oli havainnut murteeseen kuuluviksi myös monikkomuotoiset persoonapronomit. Nämä pronominit oli kuitenkin tunnistettu toiseksi yleisimmin 13:sta parhaiten havaitusta piirteestä.

Kääntäjät mieltävät näin ollen persoonapronominien itä- ja kaakkoismurteiset muodot erittäin vahvasti kuuluviksi kaakkoismurteeseen. Niiden hyvä huomiointi tukee myös Niedzielskin ja Prestonin (2000: 10–11) havaintoa, jonka mukaan maallikot kiinnittävät helposti huomiota pragmaattisiin piirteisiin, kuten persoonapronomineihin. Kääntäjien havainnot noudattavat tämän piirteen osalta sekä murteen vanhaa että uutta kantaa, koska nimenomaan persoonapronomit ovat säilyneet erittäin hyvin myös nykynuorten kielessä. Susa Varis (2005: 70) onkin osoittanut, että etenkin *mie*, *sie* -varianteilla on vahva prestiisi-asema imatralaisnuorten keskuudessa. Murteellisten persoonamuotojen säilymisen on arveltu liittyvän niiden ar-

voon karjalaisuuden symbolina (ks. Stockmakari 1988: 108; Varis: mp.). Ne eivät ole selvästikään stigmaattistuneet, vaan niitä pidetään jopa kauniina (Mielikäinen – Palander 2002: 100).

Harri Mantilan (2004: 332) mukaan *mie*- ja *sie*-pronominit ovat alkaneet levitä nykyisin myös aivan uusiin käyttäjäryhmiin ja tilanteisiin. Mantilan mukaan ihmiset rakentavat kielellistä identiteettiään valiten tietoisesti tietyn tavoin leimautuneita piirteitä. Juuri *mie*- ja *sie*-pronominit merkitsevät kaikkea karjalaisuuteen liittyvää, kuten vilkkautta, iloisuutta ja avoimuutta. Tämän vuoksi ne ovat levinneet myös murteenulkoiseen käyttöön. (Mantila: mts. 323, 332). Kun pronominit esiintyvät myös julkisuudessa positiivisissa yhteyksissä, kuten laulaja Hanna Pakarisen käyttämänä, uskaltavat nuoretkin varmasti käyttää niitä reippaammin.

3.1.2. Yleisgeminaatio

Yleisgeminaatio on pääasiassa itäsuomalainen ilmiö, joka esiintyy sekä savolais- että kaakkoismurteissa. Yleisgeminaatiolla tarkoitetaan konsonantin pidentymistä lyhyen painollisen tavun jäljessä pitkän vokaaliaineksen edellä, esim. *rahhaa*, *kirjottamaan*. Ilmiö koskee koko konsonantistoa. (Rapola 1969: 83; Palander 1987: 10.) Yleisgeminaatio ilmenee kaakkoismurteissa lähes koko Etelä-Karjalan alueella. Ainoastaan Lemminkäisten ja Luumäen alueella, Savitaipaleen eteläosassa ja Virolahden länsiosassa ilmiötä ei ole (Ruoppila 1937: 61). Kettusen (1940a: 2) mukaan yleisgeminaatio ei esiinny myöskään Miehikkälässä, mutta Ruoppila ja Laalo ovat toisella kannalla (ks. Ruoppila: mp.; Laalo 1990: 55). Yleisgeminaation ohella itämurteissa tavataan erikoisgeminaatioksi kutsuttua ilmiötä, ”laajentunutta geminaatiota”, jossa konsonantti pidentyy pitkän vokaaliaineksen edellä pitkän painollisen tavun ja pitkän tai lyhyen painottoman tavun jäljessä. Tämäkin pidentyminen on mahdollista kaikissa konsonanteissa. (Palander 1987: 11.)

Yleisgeminaatio on huomattu teksteissä hyvin. Sen käyttö teksteissä ilmenee taulukosta 1. Yleisgeminaatio esiintyy 62 tekstissä (94 %) ja puuttuu ainoastaan neljästä.

(7) 21: Jollai o jäänt vissii *avvaimet sissää*.

(8) 1: Ai et *minnuu* korpee tää ainaine pottui kans *PELLAAMINE*.

(9) 28: Pannahine! Onpas paljo *pölyy* ja *likaa*.

Näiden neljän voi olettaa olevan tiedostettuja tietyn murteen mukaisia valintoja, sillä niissä ei esiinny myöskään *loi*-monikkoa, joka ei kuulu geminaatiottoman alueen murteisiin. Teksteistä

kolmessa myös *ts:n* vaihtelu noudattelee sitä *tt : t* -edustusta, joka vallitsee geminaatiottomilla alueilla (esim. *ite*, *katella*, *kattoo*); yhdessä tekstissä ei *ts:n* vastineita esiinny lainkaan.

Taulukko 1. Yleis- ja erikoisgeminaation käyttö teksteissä.
f = Tekstien lukumäärä, jossa piirre esiintyy.

Yleisgeminaatio	f	Prosentit
esiintyy	62	94 %
ei esiinny	4	6 %
horjuu	10	15 %
Erikoisgeminaatio		
esiintyy	11	17 %
3.inf. <i>m</i>	7	11 %
muu	4	6 %
ei esiinny	55	83 %
virheelliset muodot	1	1,5 %
Yhteensä	66	100 %

Vaikka geminaatio oli huomattu hyvin, se aiheutti osalle kääntäjistä huomattavia vaikeuksia. Sen merkinnässä on horjuvuutta kymmenessä tekstissä. Yhdessä tekstissä on esimerkiksi geminaatio sanoissa *settäi* ja *tulloo* mutta sanoissa *mitää*, *pela* ja *panoo* sitä ei esiinny.

On yllättävää, että yleisgeminaatio on mielletty näin vahvasti kuuluvaksi kaakkoismurteeseen, sillä Stockmakari (1988: 80, 167) on havainnut Lappeen murteen nykyedustusta tutkiesaan, että piirre on ainakin tällä alueella väistymässä, etenkin nuorten ja kaupungin keskustassa asuvien puheesta. Mielikäisen (1982: 285) mukaan yleisgeminaatio on myös itämurteisiin kuuluvassa Jyväskylän kielessä väistynyt piirre. Jyväskylä on kuitenkin vanhastaan ilmiön reuna-alue ja idempänä ilmiötä tukee yhä erikoisgeminaatio, joten Jyväskylän perusteella ei voida hänen mukaansa päätellä sen tulevaisuutta. Palanderin (1987: 57) mukaan geminaatio onkin edelleen leviävä piirre. Joensuulaistuorten murteessa piirre on säilynyt hyvin, eivätkä he pidä geminaatiota häiritseväksi (Alpia 2003: 93). Imatralaisnuoret sen sijaan mieltävät piirteen selvästi häiritsevämmäksi, koska heidän puheestaan se on nykyisin väistynyt lähes täysin (Varis 2005: 94).

Huomattavaan määrään teksteistä (14:ään) on merkitty myös itämurteiden erikoisgeminaatiota muistuttavia muotoja. Näiden muotojen tarkempi esiintymismäärä käy ilmi taulukosta 1. Erikoisgeminaatiota ei pidetä varsinaisesti kaakkoismurteille tyypillisenä ilmiönä, mutta alueen pohjoisosassa Sortavalan seudun välimurteessa (Sortavala ja Uukuniemi) ilmiö kuitenkin esiintyy. Ilmiöstä on tehty myös yksittäisiä havaintoja muualta kaakkoismurteiden alueelta.

Kaakkoismurteiden alueelta tavatut erikoisgminaatiotapaukset koskevat enimmäkseen 3. infinitiivin tunnuksen *m:ää*. (Palander: 1987: 11, 42–43.) Teksteistäni seitsemässä onkin juuri tällainen 3. infinitiivin *m:ää* koskeva tapaus: *vaatimmaa* (4 mainintaa), *kuorimmaa* (2 mainintaa), *pyytämmää* (1 maininta), ja *raikammaa* (1 maininta). Tällaiseen muotoon on kiinnittänyt huomionsa myös yksi Nupposen haastattelema siirtokarjalainen. Hän on maininnut esimerkin *tulkaa nyt syömmää*. (Nupponen 2005: 164.) Neljässä muussa tekstissä esiintyvät muodot, *junakkaa*, *kyyttii*, *pietääkkii*, *siivottaa*, *Sotkallaa*, *supparrii*, ja *suahhaa*. Lisäksi yhdessä tekstissä käytetään virheellistä muotoa *pyssähy*, joka ei kuulu kumpaankaan gminaatioilmiöön.

Ainoastaan yhden tekstin, jossa erikoisgminaatio esiintyy, voi katsoa muiden äänne-seikkojen perusteella (*aa > ua*, *ää > iä*) kuuluvan Sortavalan seudun välimurteeseen, jossa erikoisgminaatio Kettusen (1940a: 2) mukaan esiintyy. Tämän tekstin erikoisgminaatiomuodon *suahhaa* voi näillä perusteilla olettaa olevan tiedostettu, tiettyyn murteeseen kuuluvan piirteen valinta.

Koska yleisgminaatio on selvästi väistynyt nykyisin puhuttavasta kaakkoismurteesta, ovat kääntäjät teksteissään vanhan murteen kannalla. Palanderin ja Nupposen tutkimuksessa (2005: 35) nuorten eteläkarjalaisten havainnot piirteestä hajoavat enemmän. Nuorista 14 % on sitä mieltä, että piirre ei kuulu murteeseen ja 10 % sitä mieltä, että se kuuluu. Tulos kertonee siitä, että nuorten läheisyydessä elää vanhempia ihmisiä, jotka vielä käyttävät gminaatiota puheessaan. Jotkut haastatellut olivatkin huomanneet, että piirre kuuluu vanhempien ihmisten kieleen, muttei nuorten (Palander – Nupponen, mts. 32). Kohosen (2005: 73) tutkimuksessa eteläkarjalaiset nuoret eivät ole havainneet yleisgminaatiota. Sen sijaan Johanna Alpia (2003: 106) osoittaa enemmistön nuorista tunnistavan gminaation erittäin hyvin (86 %). Tämä on ymmärrettävää, koska joensuulaisten nuorten puheessa gminaatio on vielä yleisesti käytössä.

3.1.3. *männä*

Yhtenä selvimpänä itä- ja länsimurteita erottavana piirteenä on pidetty verbin *mennä* muotoja. *Mennä*-muodon asemesta itäsuomalaiset käyttävät asua *männä*. (Rapola 1969: 68.) Käännettävässä tekstissä tämän ilmiön on mahdollista esiintyä repliikissä 7: *Olen saanut tarpeekseni. Menen vaatimaan Roope-sedältä parempaa työtä*. Piirre esiintyi 35 tekstissä (esiintymisprosentti 73). *Mennä*-muodon kannalla oli 13 vastaajaa (esiintymisprosentti 27). Heistä kolmen vastaajan teksteissä esiintyi kuitenkin vaihtelua *männä*- ja *mennä*-muotojen välillä: *mee* (yks. 1. pers.) mutta *mänijöille*, *männä viikola* tai *määt*.

Kahdeksantoista vastaajan tekstissä ei esiintynyt kumpaakaan muotoa, vaan se oli korvattu esimerkiksi muodoilla *lähe ~ lähen* ja *suksin*. Muutamissa teksteissä menemistä tai paikasta toiseen siirtymistä ilmaiseva verbi oli jätetty kokonaan pois ja uho vaatimuksen esittämisestä ilmaistu toisin:

- (10) 7: Kyl miu pittää nyt tormistautuu. Setä-natku saap ryhtyy tosissaa miittimää miul kuvallist tekemist.

Tekstien mukaan myös *männä*-muoto mielletään hyvin vahvasti kuuluvaksi kaakkoismurteeseen. Tämän piirteen kohdalla kääntäjät ovat vanhan aluemurteen kannalla, sillä tutkimuksen mukaan *männä*-muoto on nykyisin itämurteissa väistytvä piirre (ks. Rautkorpi 1980: 85; Leskinen 1980b: 91; Stockmakari 1988: 89; Varis 2005: 97). Mielikäisen (1982: 288) mukaan *männä*-muodon väistymiseen nykypuhekielestä on vaikuttanut yleiskieli ja siinä yleistyneet *mennä*-verbin johdokset (*menot, menettää, menetellä*). *Männä*-muoto ei esiinny myöskään joensuulaisilla nuorilla, ja oletettavasti tämän vuoksi piirre onkin huomioitu heikommin (66 %) kuin esimerkiksi yleisgeminaatio (Alpia 2003: 106, 108). Pohjoiskarjalaiset nuoret ovat kuitenkin mieltäneet piirteen kuuluvaksi murteeseensa huomattavasti selvemmin kuin eteläkarjalaiset nuoret. Palanderin ja Nupposen (2005: 35) tutkimuksessa ainoastaan 4 % eteläkarjalaisnuorista huomioi *männä*-muodon.

3.1.4. *IOi*-monikko

Itämurteille on luonteenomainen *IOi*-monikko, jota käytetään muissa sijamuodoissa paitsi nominatiivissa. Monikkoa ei kuitenkaan muodosteta pääteen avulla sanoista, joiden vartalo päättyy *a*:han tai *ä*:hän (*kana, lehmä*), eikä yleensä myöskään *e*-vartaloisista sanoista (*sormi*, vart. *sorme-*). (Ruoppila 1956: 33; Rapola 1969: 74.) Kettusen (1940a: 202, 209) mukaan ilmiö esiintyy muissa kaakkoismurteiden alamurteissa paitsi Virolahden–Luumäen murteessa (Virolahti, Miehikkälä ja Luumäki), Lemminkäisen seudun välimurteessa (Lemi, Savitaipale ja Taipalsaari) ja Lappeen murteessa.

IOi-monikko esiintyy 46 käännöstekstissä (70 %) ja puuttuu 20 tekstistä (30 %). Käännettävässä tekstissä *IOi*-monikko on mahdollinen esimerkiksi repliikissä 6: [– –] *ja se on roskatynnyreiden hoito. Roskatynnyreiden*-sanan monikkomuotoa *IOi*-monikko korvaakin useissa teksteissä. Tällaisia esiintymiä ovat *roskatynnyrlöihe, roskatynnyrilöihe, tynnyrlöihe, jätepytylöihe, laskämpärlöihe, laskitynnyrlöi, likaämpärlöihe, pönttölöit ja saaviloihe*. Yleisiä ovat myös *perunoita*-sanaa korvaavien *pottu-* ja *potaatti*-sanojen *loi*-monikkomuodot *potaattilöihe,*

potaattilloit ja *pottuloi*. Muita käännösteksteissä käytettyjä *lOi*-monikkomuotoja ovat *hoviloit*, *hittipiisilöit*, *kirjekurssiloi*, *kurssiloi*, *kärrilöihi*, *mainoskylttilöi*, *penkkilöitä*, *punkkiloile* ja *pölylöil*. Käännösteksteissä *lOi*-monikkoa on osattu käyttää lähes poikkeuksetta oikein. Muotojen joukosta löytyy ainoastaan kolme *a*-vartalon pohjalta muodostettua *loi*-monikkoa (esim. *hommaloit*). Kahdessa tekstissä esiintyi vaihtelua saman sanan monikkomuotojen välillä: *hoviloit* ~ *hovie* ja *pottuloi* ~ *pottui*.

Teksteissä, joissa *lOi*-monikko ei esiintynyt, sitä korvasivat esimerkiksi muodot *hitusii*, *potaattei*, *pottui*, *pottuja*, *roskatynnyreihe*, *roskapalju*, *roskapyttyi*, *roskapönttöje*, *roskaämpäreette*, *roskatynnyrii*, *roskatiinui*, *roskiste* ja *roskiksiin*. Ainakin neljässä näistä teksteistä voi *loi*-monikon käyttämättömyyden katsoa olevan kääntäjien tietoinen murteenmukainen valinta, sillä näiden neljän tekstin voi katsoa kuuluvan Virolahden–Luumäen murreryhmään (ei yleisgeminaatiota, *tt* : *t*).

lOi-monikon edustus käännöksissä on muiden itämurteisuuksien tavoin vahva. Tämänkin piirteen osalta kääntäjät tukeutuvat vanhan aluemurteen edustumaan, vaikka *lOi*-monikko on nykyisin murteessa väistynyt piirre. *lOi*-monikko on havaittu väistyneeksi sekä Jyväskylän puhekielessä että Lappeen murteessa. Näissä molemmissa ovat monet muut laaja-alaiset itämurteisuudet säilyneet, mutta *lOi*-monikko katoamassa. (Mielikäinen 1982: 285; Stockmakari 1988: 167.) Tähän vaikuttaa ainakin se, että *lOi*-monikko poikkeaa huomattavasti yleiskielestä, se mielletään vanhanaikaiseksi ja on siten todennäköisesti stigmatisoitunut. Imatralaisnuorten murteesta piirre onkin hävinnyt jo täysin (Varis 2005: 108).

Joensuulaisnuorten puheessa ei *lOi*-monikkoa myöskään esiinny. Kohtalaisen suuri osa (41 %) joensuulaisnuorista on kuitenkin mieltänyt piirteen kuuluvan murteeseen. (Alpia 2003: 106, 108.) Eteläkarjalaisnuoret eivät ole piirrettä tiedostaneet, mutta sen sijaan 3 % Palanderin ja Nupposen (2005: 35) tutkimuksen pohjoiskarjalaisnuorista on liittänyt piirteen Etelä-Karjalan murteeseen. Siitä, että *lOi*-monikko mielletään vahvasti itämurteiseksi ja karjalaiseksi mutta on käytännössä jo kielenkäyttäjille outo, kertoo hyvin sen mainoskäyttö Imatralla: Rajapatsaan kaupunginosassa sijaitsevan grillin mainoksessa lukee *muniloi*.

3.2. Kaakkoismurteiset piirteet

3.2.1. *sk* : *s* -vaihtelu

Kaakkoismurteille on ominainen *sk* : *s* -astevaihtelusuhte (*poski* : *poset*), joka on mahdollisesti vanha karjalaisuus (Ruoppila 1956: 16). Käsitykset tämän ilmiön esiintymisestä Etelä-Karjalan alueella vaihtelevat jonkin verran. Ruoppila (mp.) katsoo astevaihtelusuhteen esiintyneen ennen toista maailmansotaa ainakin yksittäisissä sanoissa koko kaakkoismurteiden alueella. Kettusen (1940a: 63) mukaan ilmiö taas ei esiintynyt Jääsken, Joutsenon, Lappeen, Luumäen, Nuijamaan, Saaren, Savitaipaleen, Taipalsaaren, Uukuniemen ja Ylämaan murteissa. Piirre oli syrjäytymässä kaakkoismurteesta jo 1930-luvulla savolaismurteiden ja kirjakie- len vaihtelemattoman suhteen vaikutuksesta. Tuolloin vaihtelematon *sk* oli jo selvästi voitolla ja ainoastaan yksittäiset sanat vaihtelun alaisia. (Ruoppila 1937: 59; 1956: 16.) Imatralaisnuo- rilla *sk*-yhtymä esiintyy nykyisin säännöllisesti astevaihteluttomana (Varis 2005: 86).

Käännettävässä tekstissä *sk* : *s* -vaihtelusuhteen on mahdollista esiintyä repliikissä 40: *Hei! Juna pysähtyi, ja joku laskeutuu juuri asemalaiturille. sk* : *s* -vaihtelun mahdollistama verbi laskeutuu on kuitenkin useissa käännöksissä korvattu toisella verbillä, kuten *tulloo*, *tepajaa* tai *kampii*. Valtaosassa, eli 37 tekstissä, ilmiötä ei olekaan. Toisaalta ilmiö saattaa kuitenkin esiintyä myös pohjatekstistä poikkeavissa ilmauksissa, kuten *usotsie*, *kese* (’kesken’) ja *käse* (’käsken’). Piirrettä käytetään 23 käännöstekstissä. Useimmiten se esiintyy juuri *laskeutua*- verbin vastineissa: *lasehtii*, *lassei*, *lasseip*, *lasseikse* ja *lasseiksii*. Yleinen se on myös *uskoa*- sanan vastineissa, varsinkin sanonnassa *usot sie*. Lisäksi teksteistä löytyi kaksi muuta vaihte- lun sisältävää sanaa: *kese* ja *käse*. Kuudessa tekstissä on yleiskielen mukaisia muotoja: *laskeu- tumas*, *laskeutuu* ja *usko*. Yhdessä tekstissä on vaihtelua muotojen välillä: *usot*, mutta *keskel*.

Vaikka *sk* : *s* -vaihtelusuhteen mahdollistamia sanoja on vain 29 tekstissä (44 %), voi kääntäjien olettaa pitävän piirrettä kaakkoismurteelle keskeisenä. Niistä kääntäjistä, joiden teksteissä on *sk*:n sisältämiä sanoja, suurin osa (79 %) on sisällyttänyt tekstiinsä vaihtelusuhteen. Selväksi vähemmistöksi jäävät vaihtelemattomat variantit, joiden kannalla on kuusi kääntäjää (21 %). Mielenkiintoista on kuitenkin, että kääntäjistä yli puolet ei ole huomannut tai on tietoisesti ohittanut sanan, joka olisi mahdollistanut vaihtelusuhteen sisällyttämisen tekstiin.

Myös *sk : s* -vaihtelun osalta kääntäjät noudattavat selvästi vanhaa murretta. Nykymurteessa piirre ei näytä enää esiintyvän, eivätkä nuoret ole myöskään piirrettä havainneet murrepiirteitä luetellessaan. (Palander – Nupponen: 2005: 30–34; Varis 2005: 86.)

3.2.2. *ts:n* vastineet

Yleiskielen *ts:n* edustus on kaakkoismurteissa erittäin kirjavaa. Ennen toista maailmansotaa yleiskielen mukainen vaihtelematon *ts* (*metsä : metsän*) oli käytössä kaikissa niissä murteissa, joita puhuttiin Viipurin–Käkisalmen linjan eteläpuolella. Alueeseen kuuluvat Länsi-Kannaksen rantamurre, Äyräpään murre ja Ala-Vuoksen murre. Ylä-Vuoksen, Suomenveden ja Lapveden sekä Kaakkois-Saimaan murteet ovat olleet viime aikoihin asti vaihtelemattoman *ss:n* kannalla (*messä : messät*). Luoteis-Laatokan ryhmän edustuma taas on *ht : ht*. Alueen rantakylissä on lisäksi tavattu karjalaislähtöistä *t't's' : t's' ~ s'* -varianttia, mutta se on jo lähes hävinnyt. Virolahden–Luumäen ryhmän edustus on läntisen ja itäisen murteen sekatyypin *tt : t*. Sortavalan seudun välimurteessa taas tavataan sekä edustumaa *ht : ht* että *ht : h*. Mahdollisena pidetään, että *ts : ts* on ollut vanhoissa kaakkoismurteissa yhteinen ja kirjavuus on naapurimurteiden vaikutuksen perua. (Kettunen 1940a: 8; Itkonen 1981: 13; Leskinen 1982: 27, 32.)

Käännettävässä tekstissä ei ole sanoja, joissa esiintyisi yleiskielen *ts*. Käsittelen kuitenkin ilmiön, koska valtaosassa käännösteksteistä, 40:ssä, on *ts:n* variantteja. Piirre on kaikissa teksteissä yleisimmin verbin *katsoa* eri muodoissa ja pronomiinissa *itse*. *ts* ei esiinny lainkaan 26 tekstissä. Taulukosta 2 selviää tekstien *ts*-varianttien esiintymismäärät suhteessa siihen tekstijoukkoon, jossa *ts* ylipäättään esiintyy.

Taulukko 2. *ts:n* esiintyminen teksteissä.
f = Tekstien lukumäärä, jossa *ts:n* variantti esiintyy.

	Lukumäärä	Prosentit
<i>tt : t</i>	16	40 %
<i>ss : ss ~ s</i>	10	25 %
<i>ht : ht ~ h</i>	9	22,5 %
<i>ts : ts</i>	5	12,5 %
Horjuvuutta	5	12,5 %
Yhteensä	40	100 %

Yleisin *ts*:n variantti on *tt* : *t* -vaihtelu, joka on 16 tekstissä. Tällaisia muotoja ovat *ite*, *itekseen*, *itteäis*, *katella*, *kato*, *katoha*, *katottava*, *kattoo* ja *paitti*. Yhdeksässä tekstissä on vaihtelematon *ss* (*isseis*, *issellei*, *issiäis*, *kassoha* ja *kassokaas*) ja yhdessä tekstissä (115) vaihtelu *ss* : *s* (*kassoha* : *kasottava*). Yhdeksässä muussa tekstissä yleiskielen *ts*:n sijasta esiintyy joko vaihtelematon *ht* tai *ht* : *h* -vaihtelu. Näistä ainoastaan kolmessa tapauksessa esiintyy yleiskielen *ts*:n heikko aste (*kahottava*, *kaho* ja *kahos*), joten tarkempaa kuvausta yhtymistä ei voi tehdä. Näissä yhdeksässä tekstissä esiintyvät muodot *kaho*, *kahos*, *kahtoha*, *kahotaaha*, *kahotkaa* ~ *kahtokee*, *kahtoo* ja *kuhtuu*. Yleiskielen mukainen vaihtelematon *ts* (*itse*, *katsaha*, *katsoha*, *katsokaa* ja *tarvitset*) on viidessä tekstissä. Vaihtelua muotojen välillä esiintyy viidessä tapauksessa: *kassoha* : *kasottava* mutta *ehtimää*, *issiäi* mutta *katoha*, *ite* mutta *kaso*, *kaho* mutta *ite* ja *kahtotaa* ~ *katotaa*.

Yleiskielen *ts*:n vastineista on selvästi vahvimmin edustettuna *tt* : *t* -vaihtelu (40 % esiintymistä). Tämän piirteen kohdalla kääntäjät ovat vahvasti nykyedustuksen kannalla, sillä *tt*-variantti on vallannut Kettusen (1940a: 8) tutkimusten jälkeen alaa sekä kaakkoismurteen että savolaismurteen alueella. 1960-luvulla Lappeen murteeseen oli tullut *ss*:n rinnalle *tt*-variantti, ja 1980-lopulla *tt* : *t* -vaihtelu oli jo lähes syrjäyttänyt alkuperäisen *ss* : *ss* -variantin (Stockmakari 1988: 167; Palomäki 1998: 342). Myös karjalaisten siirtolaisten puheesta *ss*-variantti on kadonnut nopeasti (Leskinen 1980b: 91). Imatralaisnuorten puheessa *ts* esiintyy myös lähes täydellisesti *tt* : *t* -astevaihtelussa (Varis 2005: 87).

On mielenkiintoista, että kääntäjät eivät miellä tätä piirrettä vanhan murteen mukaisesti, vaikka he mieltävätkin muut piirteet. Tämä johtunee osittain siitä, että *ts*:n esiintyminen on ollut vanhassa murteessa niin kirjavaa. Ainoastaan kolmen *tt* : *t* -asun voi katsoa edustavan muiden äänneseikkojen (ei geminaatiota tai *loi*-monikkoa) perusteella Virolahden–Luumäen murretta, jossa *tt* : *t* -variantti on esiintynyt vanhastaan.

Vanhan murteen mukaisista edustumista on merkitty useimmin (25 % esiintymistä) *ts*:n vastineeksi *ss*-variantti ja lähes yhtä usein variantti *ht* : *ht* ~ *h* (22,5 % esiintymistä). Myös savolainen *ht*-variantti on vallannut alaa Kettusen (1940) tutkimuksen jälkeen, sillä 1960-luvulla oli Ruokolahdella *ss* : *ss* -vaihtelun korvannut *ht* : *ht* -edustus (Palomäki 1998: 344). *ts* on edustumista harvinaisin (12,5 % esiintymistä). Tämä onkin odotuksenmukaista, sillä murteet, joissa *ts* : *ts* -variantti on ollut vallalla, ovat toisen maailmansodan jälkeen lähes kadonneet. Siirtokarjalaisten puheessa *ts* on kuitenkin säilynyt hyvin kirja- ja yleiskielen tuen ansiosta (Leskinen 1980b: 88).

Palanderin ja Nupposen (2005: 32) tutkimuksessa 8 %: lla eteläkarjalaisista oli havaintoja yleiskielen *ts*:n vaihtelusta. Myös heidän havaintonsa viittaavat nimenomaan *tt* : *t* -vaihtelun

yleisyyteen. Yksi joutsenolainen vastaaja arveli murteensa muodoksi *ht*, mutta se on perinteisesti ollut *ss* : *ss*. Esimerkiksi Anu Jantusen (2004: 19–20) tutkimuksessa vastaajien havainnot *ts*: *n* edustuksesta hajaantuivat huomattavasti vähemmän kuin tämän tutkimuksen. Nuorista punkaharjulaisista 70 % arveli murteessa käytettävän vahvassa asteessa varianttia *ht* ja 85 % heikossa asteessa varianttia *h*. Havainnoissaan nuoret noudattivat selvästi vanhan murteen edustusta. Heidän omassa puheessaan piirre esiintyi kuitenkin nykypuhekielisessä *tt* : *t* -vaihtelussa (Jantunen, mts. 67). Jantunen tutki yhden ainoan pitäjän murretta, joten vastaajien arvioiden suurempi yhteneväisyys verrattuna tämän tutkimuksen tuloksiin on ymmärrettävää.

3.2.3. Loppu-*n:n* kato

Kaakkoismurteissa sananloppuinen *-n* on useimmiten kadonnut. Ainoastaan murrealueen länsilaidalla (Virolahti, Säkkijärvi, Miehikkälä, Ylämaa) se on säilynyt jokseenkin säännöllisesti kaikissa muotoryhmissä. Myös itälaidalla (Jaakkima, Parikkala) säilyminen on yleistä, joskin katotapauksiakin on. (Ruoppila 1956: 25; Leskinen 1998: 367.)

Niissä murteissakaan, joissa kato esiintyy, se ei kuitenkaan ole täysin säännöllistä. Osassa muotoryhmistä kato on täydellistä, kun taas toisissa esiintyy säilymisen ja kadon vaihtelua. Heikki Leskisen (1971: 350) mukaan syy tähän on morfologinen: *-n:n* katotendenssi on pääsyt toteutumaan täydellisesti vain niissä muotoryhmissä, joissa *-n*:lliset ja *-n*:ttömät asut eivät ole toisiinsa nähden oppositiosuhteessa. *-n:n* kato on johdonmukaista illatiivissa, allatiivissa, *-(i)nen*-loppuisissa nomineissa, passiivin preesensissä ja imperfektissä, yks. 3. persoonan imperatiivissa, jälkiliitteissä *-han* ~ *-hän*, *-kin*, *-kaan* ~ *-kään*, johtimessa *-ton*, *-tön* sekä persoonapronominissa *hän*. Kaikissa muissa muotoryhmissä tavataan katomuotojen rinnalla ainakin joitain säilymiä.

Kaikissa käännösteksteissä esiintyy ainakin jossain muotoryhmässä loppu-*n:n* kato. Tarkastelen tarkemmin loppu-*n:n* edustumia viidessä eri muotoryhmässä. Näistä kolme ensimmäistä, illatiivi, *-inen*-loppuiset nominit ja pronomini *hän*, kuuluvat ryhmään, jossa *-n:n* kato on säännöllistä. Kahdessa jälkimmäisessä, genetiivissä ja yks. 1. pers. omistusliitteissä, kato taas on Leskisen (1971: 350) mukaan epäsäännöllistä. Loppu-*n:n* kato- ja säilymäesiintymät käännösteksteissä selviävät taulukosta 3.

Taulukko 3. Loppu-*n:n* esiintyminen eri muotoryhmissä
f = esiintymismäärä teksteissä

Muotoryhmä		f	%
illatiivi	+	15	3
	–	545	97
<i>inen</i> -loppuinen nomini	+	2	2
	–	88	98
<i>hän</i>	+	0	0
	–	89	100
genetiivi	+	117	23
	–	402	77
yks. 1. pers.	+	34	61
omistusliitteet	–	22	39
kaikki esiintymät	+	167	13
	–	1147	87

Johdonmukaisimmin loppu-*n:n* kato on merkitty käännosteksteissä *hän*-pronominiin. Pohjatekstissä pronomini esiintyy kahdessa repliikissä. Näitä vastaaviin tai muihinkaan *hän*-pronomineihin ei -*n*:ää ole merkitty:

(11) 42: [– –] Koha *hää* vaa ei tuntis minnuu.

(12) 1: [– –] Miksei *heä* teht miust...

Kahdessa muussakin ryhmässä, jotka Leskinen on määritellyt säännöllisen kadon edustajiksi, -*n:n* edustus on hyvin harvinainen. Esimerkiksi -*inen*-loppuiset sanat *ensimmäinen* ja *ilmainen* esiintyvät asuissa *ensimmäi*, *ensmäne*, *ensmäine* ja *ilmane*. Ainoastaan kahdessa repliikissä käytetään asuja *ensimmäinen* ja *ilmanen* (152/41,43). Pohjatekstissä esiintyy 12 illatiivimuotoista sanaa. Illatiivimuodoissakin -*n:n* säilyminen on erittäin harvinaista. Yleisiä ovat asut *työn touhuu*, *miän vuatimua*, *hotluu väkkee*, *kärrilöihi*, *hotelii* ja *tulkaaha sissää*. Vähemmistöksi jäävät asut *Soltavalaan*, *Aurinkolaan*, *Suvelaan* ja *Monreposiin*. Huomionarvoista on, että kaikki -*n:n* säilymät esiintyvät juuri hotelliin viittaavissa erisnimissä ja yleensä sarjakuvan tarinan kirjoitetuissa teksteissä eli kohtien 35 ja 36 mainoskylyteissä. Todennäköisesti kääntäjät ovat näissä tapauksissa halunneet tehdä eron puhutun ja kirjoitetun kielen välille ja varmentaa kirjoitetun kielen selvyyttä. Samojen tekstien puhutuissa repliikeissä -*n* ei yleensä esiinny.

(13) 34: Löysin tieni *Soltavallaa* juu...(puhuttu)

(14) 35: Kaik tiet viep *Soltavalaan*. (kirjoitettu)

Huomattavasti vaihtelevampi on *-n:n* kadon ja säilymisen suhde käännoitekstien genetiivimuodoissa ja yksikön 1. persoonan omistusmuodoissa. Genetiivimuodoissa kato on jälleen hallitseva mutta säilymiä on lähes neljäsosa. Valtaosa *-n:n* edustumista on henkilöön viittaavissa sanoissa, kuten *Roope-setän, höin, herran, hotelliväin, miun* ja *hotellinjohtajan*. *-n:n* säilyminen ei kuitenkaan ole välttämättä säännöllistä samankaan tekstin sisällä, vaan samasakin tekstissä voivat esiintyä muodot *hotellinjohtaja* ja *hotellijohtaja*. Genetiivin edustuskin noudattelee teksteissä Heikki Leskisen havaintoja puhutusta murteesta. Esimerkiksi Ylä-Vuoksen murteessa *-n:n* säilymän ja kadon suhde (119/363) on lähes sama kuin aineistossani. Eri murteiden välillä on kuitenkin eroja piirteen suhteen. (Leskinen 1971: 344–351.)

Yksikön 1. ja 2. persoonan omistusliitemuodot ovat olleet kaakkoismurteissa tyyppiä *poikai(n)*, *poikais*. Ne ovat todennäköisesti muodostuneet metateettisesti (*poikasi* > *poikais*, *poikani* > *poikais*), jolloin sanan alkuperäinen loppu-*i* on vaihtanut paikkaa edeltävän konsonantin kanssa. (Kettunen 1940b: 305–306, 308–309.) Aineistossani yksikön 1. persoonan omistusliitteisten muotojen *-n:n* säilymien osuus on jopa suurempi kuin kadon. Yleisempiä ovat siis muodot *sukulaisillein, Roope-settään, hotelloihin* ja *omistain* kuin *sukulaisillei*. Tämä on kenties selitettävissä sillä, että omistamista halutaan korostaa. Kun käytetään loppu-*n*:ää, muistuttaa muoto enemmän yleiskielistä omistusliitettä. Tämän piirteen kohdalla edustus on hyvin erilainen kuin esimerkiksi Leskisen tarkastelemissa Ylä-Vuoksen, Ala-Vuoksen, Äyräpään ja Länsi-Kannaksen murteissa, joissa säilymä on selvänä vähemmistönä. Lähimpänä aineistoni edustus on Raudun murteen (56/15) ja Luoteis-Laatokan murteen (47/13) edustumia. Näillä alueilla, ja etenkin Raudun murteessa, loppu-*n:n* kato on yleensäkin heikompaa kuin muilla alueilla.

Loppu-*n:n* kato noudattelee siis muiden muotoryhmien paitsi yksikön 1. persoonan omistusmuotojen osalta selkeästi vanhaa kantaa. Kääntäjät mieltävät kadon kuuluvaksi murteeseen ja ovat osanneet merkitä sen hyvin todellisen esiintymän mukaisesti. Ilmeisesti nuorten ei ole yhtä helppo hahmottaa piirrettä, koska Palanderin ja Nupposen (2005: 30–35) tutkimuksen nuorista vain 8 % oli tehnyt havaintoja loppu-*n:n* kadosta. Leskisen (1982: 33) havainnot siirtokarjalaisten murteen muuttumisesta osoittavat itsenäistä merkitystehtävää vailla olevan loppu-*n:n* kadon olevan parhaiten säilyneitä kaakkoismurteisia piirteitä, joten *-n:n* esiintyminen teksteissä ei poikenne paljoakaan nykyisen murteen edustumista. Yksikön 1. persoonan omistusmuotojen loppu-*n:n* esiintymien runsaus viitanee siihen, että omistamista on haluttu korostaa *n:n* käytöllä. Nykyisestä murteesta ovat metateettiset omistusliitemuodot jo lähes täysin kadonneet (ks. Stockmakari 1988: 157; Varis 2005: 89), joten *n:n* käytön yleistymisestä muotoryhmässä ei voida puhua.

3.2.4. Loppu-*a:n* ja -*ä:n* kato

Kaakkoismurteet eroavat muista itämurteista selvästi siten, että tiettyjen sijamuotojen loppu-*a* ja -*ä* ovat niissä yleisesti kadonneet. Piirre esiintyy paikallissijojen inessiivi, elatiivi, adessiivi ja ablatiivi (*täs, kalliolt, talol, kylält*) lisäksi essiivissä (*tyhjän*). (Ruoppila 1956: 29; Leskinen 1998: 368.) Ruoppila (1955: 140) mainitsee lisäksi tapauksia partitiivin yksiköstä ja monikosta äyrämöismurteissa ja Ylä-Vuoksen murteessa. Käännettävässä tekstissä ei kuitenkaan esiinny *ja*-partitiivimonikkoa (*jalkoi*), jossa loppuheitto useimmin ilmenee. Piirre ei ole missään kaakkoismurteessa säännöllinen. Loppuvokaalinsa säilyttäneet asut ovat kuitenkin enemmistönä vain murrealueen länsi- ja koillisosissa Lapveden ja Virolahden–Luumäen ryhmässä sekä Parikkalan–Jaakkiman tienoilla. (Leskinen, mp.)

Pohjatekstissä on runsaasti paikallissijoissa esiintyviä sanoja, jotka mahdollistavat loppu-*a:n* ja -*ä:n* tarkastelun käännosteksteistä. Replikeissä 1, 6, 9, 26 ja 34 esiintyy inessiivi (*talossa, Aurinkolassa*), replikeissä 1, 5, 13, 27, 28 ja 30 elatiivi (*tuosta*) ja replikeissä 7 ja 21 ablatiivi (*Roope-sedältä, asumattomalta*). Lisäksi replikissä 29 on essiivimuoto (*autiona*). Tämänkään piirteen kohdalla suora vertailu ei ole aina mahdollista, koska kaikkiin käännöksiin ei sisälly alkuperäistä vastaavaa sanaa.

Molemmat loppuheittotapaukset on huomioitu käännöksissä erittäin hyvin. Ainoastaan yhdessä tekstissä ei esiinny loppu-*a:n* tai -*ä:n* katoa. Tämä teksti edustaa muilta piirteiltään enemmän murteen itäistä ryhmää (esim. *maa > moa*), joten on mahdollista, että loppuheittottomuus on ollut kääntäjältä tietoinen valinta. Sortavalan seudun välimurteeseen ja osaan Luoteis-Laatokan murteen edustajistahan (Parikkala, Saari, Jaakkima) piirre ei kuulu (ks. Kettunen 1940a: kartat 104 ja 131). Loppuheittottomuus on tässä tekstissä hyvin säännöllistä; 19 tapauksesta ainoastaan yhdessä on loppuheitto:

- (15) 12: Siu *puhheessa* on vinha perä, Aku.
- 44: *Meillä* on moamainiot sängyt,[– –].
- 47: Silmäräppäys, Portieeri tulloo *punasessa sekunnis*.

Teksteissä, joissa loppuheitto esiintyy, se on lähes täydellisen säännöllinen ja esiintyy useissa sijoissa:

- (16) 1: Hitto, ku *miut* alkaa potuttaa tää värkkäämine Roope-seä *hotellis*.
- (17) 23: *Mist kummast meil* sit piisaa *asiakkait*, jos *tääl* ei asu kettää.
- (18) 26: ...juna seisattuu *täl asemal* vaa kerra *viikos*.
- (19) 39: [– –] *Hyvält* näyttää.
- (20) 29: Elä muuta haasta. Hää o olt *tyhjän* vuoskauvet.

Loppuheitto on lisäksi merkitty usein nykyisen puhekielenkin mukaisesti *kyllä-* ja *vielä-*sanoihin ja muutamassa tapauksessa partitiiviin (ks. esimerkki 2/1):

(21) 24: Äläkä viel sure. *Kyl viel* matkailukaus tullee.

Ainoastaan parissa tekstissä on pieniä poikkeamia. Niitäkään ei voi kuitenkaan pitää varsinaisena piirteen horjumisena, koska poikkeamat ovat satunnaisia eikä piirre ole puhutussa murteessakaan täysin säännöllinen. Toisessa tekstissä on 22 tapauksesta kaksi loppuheitotonta ja toisessa taas 23 tapauksesta kolme loppuheitotonta.

(22) 1: [– –] Ai ku hää ois *miusta* tehny.

Kääntäjät mieltävät tekstien mukaan *a:n* ja *ä:n* kadon kuuluvan erittäin voimakkaasti kaakkoismurteeseen. Piirrehän esiintyy teksteissä lähes sataprosenttisesti (98 % teksteistä). Piirteen voimakkuutta lisää vielä se, että loppuheitto on myös niissä käännöksissä, joissa ensi tavun pitkä vokaali *aa* edustuu joko *oa-* tai *ua-*asussa ja loppuheitottomat muodot olisivat olleet odotuksenmukaisia. Vaikka *a:n* ja *ä:n* kato on huomioitu teksteissä erittäin hyvin, ei nykypuhekieli tue yksiselitteisesti piirteen säilymistä. Tutkimusten mukaan piirre ei ole kovin leviämiskykyinen ja sitä on tavattu vain kaupunkilaisnuorten kielessä muutamissa muotoryhmissä ja fraaseissa. (Mielikäinen 1986: 13.)

Kaakkoismurteissa piirre näyttäisi kuitenkin olevan hyvinkin säilymiskykyinen, sillä Variksen tutkimat imatralaisnuoret käyttivät puheessaan yleisesti loppuheittoisia muotoja. He käyttivät kuitenkin myös loppuheitottomia muotoja. Varis ei ole laskenut piirteiden osuuksia tarkemmin, joten hänen tutkimuksensa perusteella ei voi sanoa, ovatko loppuheitolliset asut loppuheitottomia yleisempiä. (Varis 2005: 53–57.) Loppuheittoisuutta ei selvästi kuitenkaan karteta murteessa. Palanderin ja Nupposen (2005: 32) tutkimuksenkin nuorista 10 % oli havainnut piirteen. Vastaavanlaisia viitteitä loppuheiton säilyvyydestä antavat Alpian (2003: 106, 108) havainnot joensuulaisnuorten murteesta. Hänen haastattelemissaan nuorilla esiintyi *i:n* loppuheitto, ja noin kolmasosa myös tunnisti piirteen kuuluvaksi murteeseen.

3.2.5. Sisäheitto

Kaakkoismurteiden erityispiirteisiin kuuluu se, että vokaali on saattanut kadota sanan sisältä kahdessa eri muotoryhmässä. Molemmissa näissä kato on tapahtunut sanan viimeisestä tavusta. Vokaalit *u* tai *y* ovat kadonneet yleisesti aktiivin II partiipin tunnuksesta. *inen-*loppuisten

sanojen monikon nominatiivista taas on melko yleisesti kadonnut vokaali *e* *s:n* ja *t:n* välistä. (Ruoppila 1955: 136.) Näiden piirteiden levikki on Kettusen (1940a: 32, 174) mukaan jokseenkin sama, joskin jälkimmäisen hiukan suppeampi. Ensimmäinen piirre esiintyy kaikissa muissa kaakkoismurteissa paitsi Virolahden–Luumäen murteessa (*nähny*) ja Sortavalan seudun välimurteessa (*nähnyt*). Jälkimmäinen katotapaus ei näiden lisäksi ilmene myöskään Lappeen murteessa aivan Lappeen pohjoisosien Lappeenrannan ympäristöä lukuunottamatta. Molemmat piirteet ovat levinneet myös kaakkoismurteiden naapurina oleviin savolaismurteisiin.

Käännettävässä tekstissä voi vokaalin kato aktiivin II partisiipin tunnuksesta ilmetä repliikeissä 1: *olen kyllästynyt, olisi tehnyt*, 9: *olen istunut* ja 29: *on ollut*. *inen*-loppuisten sanojen monikon nominatiivissa ilmenevä kato taas on mahdollinen repliikin 22 sanassa *ihmiset*. Ensimmäisen katotapauksen kääntäjät ovat huomanneet erittäin hyvin. Katoedustus *oonki kyllästynt, tehnt ~ teht, istunt* ja *olt* esiintyy 65 tekstissä (98 %). Ainoastaan yhdessä tekstissä on poikkeava asu: *miks hää ei tehneä, mie oon istunnaa*. Tällainen muoto on mahdollinen esimerkiksi Miehikkälän murteessa, jossa se Laalon (1990: 70–71) mukaan vaihtelee sisäheittoisien *istunt-* ja länsisuomalaisen *istunu*-muodon kanssa. Kettusen (1940a: 32) mukaan piirre voi esiintyä myös Virolahdella ja Savitaipaleella.

Jälkimmäinen katotapaus on käänöksissä merkittävästi harvinaisempi, sillä *ihmist*-asu esiintyy ainoastaan seitsemässä tekstissä (esiintymisprosentti 23). Yleiskielen mukainen asu *ihmiset* tai murteellinen *immeiset* esiintyy 23 tekstissä. Lopuissa teksteissä *ihmiset*-sana on joko korvattu pronomineilla *hyö* tai *kaik* tai sitten alkuperäinen lause (*Ihmiset ovat kai muuttaneet pois*.) on korvattu täysin erilaisella repliikillä:

- (23) 21: Onpaha köyhän näkönen citi.
22: Nii vissii, vaa lie hää nii nuukaa.

Kääntäjät mieltävät selvästi ainakin ensimmäisen katotapauksen kuuluvaksi kaakkoismurteeseen. Merkittävää on, että yksikään kääntäjästä ei ehdottanut aktiivin II partisiipin paikalle länsimurteista *tullu-*, *istunu*-tyyppiä, joka on tyypillinen nykypuhekielelle. Muoto on esiintynyt myös aiemmin tietyillä alueilla kaakkoismurteissa katotyyppin (*olt*) tai essiivin (*ollunna*) rinnalla (Mielikäinen 1991: 54–55). Sisäheittoinen edustus on selvästi väistynyt piirre sekä kaakkois- että savolaismurteissa (Mielikäinen 1982: 285, 1986: 12–13; Stockmakari 1989: 133). Imatralaisnuoret käyttävätkin jo yksinomaan länsimurteisia muotoja (Varis 2005: 85). Kääntäjät tukeutuvatkin näin ollen myös tämän piirteen osalta vanhaan murteeseen. Se, että toista katotapausta ei huomattu yhtä hyvin, ei ole yllättävää, sillä piirteen esiintymisalue on

ollut kapeampi kuin ensimmäisen ja alkuperäisessä tekstissä oli ainoastaan yksi piirteen mahdollistava sana (*ihmiset*).

3.2.6. Pitkien vokaalien diftongiutuminen

Pitkien vokaalien *aa:n* ja *ää:n* edustuma on yksi keskeisimpiä piirteitä, joiden avulla kaakkoismurteet on jaettu läntiseen ja itäiseen ryhmään. Läntisessä ryhmässä (Keski- ja Länsi-Kannaksen, Ylä-Vuoksen, Suomenveden, Lapveden ja Virolahden-Luumäen murteet) *aa* ja *ää* ovat säilyneet sekä ensi tavussa että kauempana sanassa, ja siellä tavataankin tyypit *maa* ja *kalaa*. Itäisessä ryhmässä sen sijaan (Ala-Vuoksen, Luoteis-Laatokan ja Kaakkois-Saimaan murteet sekä Lemminkäisen seudun ja Sortavalan seudun siirtymämurteet) nämä vokaalit ovat diftongiutuneet *oa:ksi* ja *eä:ksi* tai *ua:ksi* ja *iä:ksi*. Alueella tavataankin sana-asut *moa* ja *kaloa* ~ *mua* ja *kalua*. Piirre on levinnyt itäiseen ryhmään Savon alueelta. Kaakkoismurteissa kuitenkin, toisin kuin savolaismurteissa, kaikkein myöhäsyntyisimmätkin *aa:t* ja *ää:t* diftongiutuvat (*lampahat* > *lampaat* > *lampoat*). Myös pitkät vokaalit *oo*, *öö* ja *ee* ovat itäisessä ryhmässä diftongiutuneet kaikissa asemissa. (Rapola 1969: 144; Leskinen 1982: 28.)

Alkuperäisessä tekstissä esiintyy sanoja, joissa on edellytykset *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumiseksi, repliikeissä 1: *kuorimaan*, 7: *vaatimaan*, *parempaa*, 8: *iltaa*, 14: *pääjohtajaksi* ja 22: *muuttaneet*. Pitkän *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuneet ja diftongiutumattomat muodot käyvät ilmi taulukosta 4. Valtaosa käännosteksteistä edustaa tämän piirteen perusteella läntistä ryhmää, sillä suurin osa kääntäjistä on pitkien vokaalien säilymisen kannalla sekä *aa:n* että *ää:n* ollessa kyseessä. Neljässä tekstissä on *aa:n* diftongiutunut muoto *oa* (*hoastatetaa*, *iltoa*, *poikoa*, *soanu*). Näistä teksteistä kolmessa on *ää:n* variantti *eä* (*teä* ja *teäl*) sekä lisäksi yhdessä muussa tekstissä, jossa se kuitenkin vaihtelee säilyneen pitkän vokaalin kanssa (*peämies* ~ *päälimäine*).

Kolmessa tekstissä *aa:n* paikalla on *ua* (*vuatimua*, *vua*, *vuatimaa*). Varsinaisesti *ua* on savolainen variantti, mutta se esiintyy myös kaakkoismurteiden Sortavalan seudun välimurteissa. Kolme tekstiä, joissa sitä on käytetty, sisältävät piirteitä, jotka ovat tyypillisiä ainoastaan kaakkoismurteille (esim. *sk* : *s*). Tämän vuoksi tulkitsemme käännökset kaakkoismurteeksi. Näissä samoissa teksteissä käytetään myös *ää:n* savolaista varianttia *iä* (*miän*, *piästäs*, *tiällä*). Lisäksi *iä* on yhdessä muussa tekstissä (152: *piästä*), jossa murrepiirteiden esitys on kuitenkin epäjohdonmukaista, koska mitkään muut pitkät vokaalit eivät ole diftongiutuneet.

Taulukko 4: Pitkän *aa:n* ja *ää:n* esiintyminen teksteissä
f = Tekstien lukumäärä, jossa piirre esiintyy.

	f	Prosentit
<i>aa, ää</i>	59	89 %
<i>oa, eä</i>	4	6 %
<i>ua</i>	3	5 %
<i>iä</i>	4	6 %
horjumista <i>ää ~ eä</i>	1	2 %
Yhteensä	66	100 %

aa:n ja *ää:n* vahva edustus viittaa siihen, että kääntäjät eivät pidä näiden pitkien vokaalien diftongiutumista merkittävästi kaakkoismurteisena ilmiönä. Heidän käänöksensä edustavat siten länsiryhmän kaakkoismurteita. *oa-* ja *öä-*muotojen katsotaankin olevan nykypuhekielessä väistyviä piirteitä. Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimuksessa vain vanhimpien jyvaskyläläisten puheessa esiintyi tämä itäsuomalainen piirre. (Rautkorpi 1980: 77.) Leskisen mukaan pitkien vokaalien diftongiutuminen on ollut myös yksi nopeimmin siirtokarjalaisten puheesta väistyvä piirre, sillä tämä piirre on vieras sekä yleiskielelle että länsimurteille, joiden alueelle suurin osa siirtolaisista sijoitettiin (Leskinen 1980b: 91). Eteläkarjalaisista nuorista on yllättäen 4 % arvellut murteeseen kuuluvan *mua-*, *piä-*tyypit. Nämä havainnot ovat kuitenkin murrealueen itäosista Saarelta, missä piirrettä voi vielä kuulla. (Palander–Nupponen 2005: 33.)

Teksteissä esiintyy myös pitkän *oo:n*, *öö:n* ja *ee:n* diftongiutumista. Käännettävässä tekstissä tällaiset muodot saattoivat esiintyä repliikeissä 13: *teen*, 30: *vilisee*, 31: *kuntoon* ja 42: *hoitelee*. Suurin osa tekstien pitkien *oo:n* ja *öö:n* tapauksista on syntynyt itämurteille tyypillisen sanojen jälkitavujen *ee:n* labiaalistumisen (*tullee* > *tullo*, *pääsee* > *pääsöö*) vaikutuksesta (ks. Rapola 1969: 64–66). Neljässä tekstissä on jälkitavujen *oo:n* diftongiutuminen (esiintymisprosentti 13), joka on tyypillinen piirre kaakkoismurteen itäiselle ryhmälle (ks. Kettunen 1940b: 278–280, 318–319). Muut 28 tekstiä, joissa esiintyy jälkitavujen pitkä *oo*, ovat läntisellä kannalla.

(24) 42: Miu pittääki männä sallaa päi katsomua, kui se Aku *hoiteluo* töitiääsä.

(25) 46: *Tervetulluo* Aurinkollaa, sie hyvä herra.

Jälkitavujen *öö:n* diftongiutuminen (*tirehtyörin*, *vilisyö* ja *pääsyö*) esiintyy viidessä tekstissä. Piirteen esiintymisprosentti on 19. Muut 21 tekstiä, joissa pitkä *öö* on, ovat läntisellä kannalla (*öö:stä* ks. Kettunen: 1940b: 278–280, 318–319). Kaikki tekstit, joissa jälkitavujen *oo:n*

tai *öö:n* diftongiutumista esiintyy, ovat samoja kuin ne, joissa esiintyy *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen. *oo:n* ja *öö:n* edustuksenkin mukaan kääntäjät ovat vahvasti läntisellä kannalla.

Teksteistä 13:ssa esiintyy lisäksi kaikille kaakkoismurteille tyypillinen ensitavujen myöhäsyntyisen pitkän *oo:n* diftongiutuminen (*odotta-* > *ootta-* > *uotaha, uottakaa, uotellaa*) ja 19 tekstissä myöhäsyntyisen pitkän *ee:n* diftongiutuminen (*teke-* : *tee-* > *tie ~ tien, tiet*) (ks. Ketunen 1940b: 77; Mielikäinen 1994: 70–71).

3.2.7. Monikon 3. persoonan preesens- ja imperfektimuodot

Monikon 3. persoonan preesens- ja imperfektimuotojen muodostus on kaakkoismurteissa yleiskielestä ja useimmista muista murteista poikkeava. Preesensin monikon 3. pers. muodostetaan kaksi- ja useampitavuisista vartaloista niin, että yksikön 3. persoonaan liitetään monikon merkkinä *t* (esim. *lintu lentää* > *linnut lentäät*). Vastaava imperfekti taas muodostetaan siten, että jos yksikön 3. persoonassa on *i*, jonka edellä on konsonantti (*otti, hankki*), tämä *i* pitenee ja loppuun tulee monikon merkkinä *t* (*ottiit, hankkiit*). Jos taas yksikön 3. persoonassa on diftongi (*antoi, kuivui*), tähän liittyy tunnus *t* (*antoit, kuivuit*). Nämä tyypit ovat vallitsevia myös Pohjois-Karjalan ja Inkerin murteissa. (Ruoppila 1956: 22; Leskinen 1998: 369.) Muodostustavasta poikkeavasti Parikkalan ja Virolahden murteissa persoonapäätte on sama kuin kirjakielessä, *-vat, -vät*. Samoin yksitavuisien sanojen 3. persoonan muodot muodostetaan kutakuinkin säännöllisesti *-vat, -vät* -päätteen avulla (*saivat, uivat*) koko murrealueella. (Ruoppila, mts. 23.)

Käännettävässä tekstissä on monikon 3. persoonan preesensmuotoja repliikeissä 31: *ankat ryhtyvät* ja 45: *kaikki viihtyvät*. Pohjatekstissä ei ole vastaavia imperfektimuotoja, mutta muutama kääntäjä on muuttanut repliikeissä 31 ja 45 kerronnan imperfektimuotoiseksi. Kaakkoismurteista preesensin muodostustapaa käytetään 35 tekstissä (esiintymisprosentti 65), joista yhdessä on vaihtelua muotojen välillä (*ryhtyyt* mutta *viihtyyt*).

(26) 37: Toivotaa et höin selät *kestäät*.

(27) 35: Kaik tiet *kulettaat* Aurinkollaa.

Teksteistä 19:ssä (35 %) on kaakkoismurteisen muodon sijasta nykypuhekielelle tyypillinen monikon 3. persoonan inkongruentti muoto (*ankat heiluu, pannoo, raataa, ruppee, kaik viihtyy ~ viihtyyt* ja *selät kestääp*) (ks. nykypuhekielestä Mielikäinen 1982: 281). Lopuissa 12 tekstissä muoto ei esiinny. Tämän kaakkoismurteisen muodon kääntäjät ovat havainneet hyvin, mutta huomattavissa on myös nykypuhekielisen inkongruentin muodon yleistyminen.

Piirteen voimakkaasta muutoksesta kertoo se, että imatralaisnuoret ovat hylänneet jo täysin vanhan muodostustavan ja käyttävät ainoastaan ingkongruentteja muotoja (Varis 2005: 71). Palanderin ja Nupposen (2005: 33, 35) tutkimuksen nuoret eivät ole maininneet piirrettä lainkaan.

Imperfektissä kaakkoismurteinen muoto on mukana 11 tekstissä (*alkoit, käitkii, laitteliit, muuttiit, panniit, rupesiit ja ryhtyit*). Kuudessa tekstissä esiintyy poikkeava imperfektimuoto (*ankat alko, rupes ja rupesvat*), ja lopuissa 49 tekstissä muotoa ei ole.

3.3. Piirteiden kokoava tarkastelu

Taulukosta 3 selviää kymmenen murrepiirteen esiintymisprosentti käännosteksteissä. Taulukoon on koottu keskeisimmät piirteet, joita on tarkasteltu edeltävissä luvuissa. *ts:n* vaihtelusta ei vastaavia lukuja voi esittää, koska sen esiintyminen teksteissä ja murteissa on niin kirjavaa. Loppu-*n:n* osalta esitetään taulukossa keskiarvo kadon esiintymisestä eri muotoryhmissä. *männä*-verbin, *sk : s* -vaihtelun ja mon. 3. pers. murteenmukaisen preesensmuodon tarkastelu ei ollut mahdollista kaikista teksteistä, koska osassa teksteistä ei ollut sanoja, joissa piirteet olisivat voineet esiintyä. Piirteet ovat taulukossa siinä järjestyksessä, jossa ne on käsitelty.

Taulukon luvut osoittavat, että Aku Ankka -tekstien kääntäjät ovat havainneet yhtä helposti kaakkoismurteeseen kuuluvat laajat itämurteisuudet kuin suppeampilevikkiset kaakkoismurteiden erityispiirteet. Tulokset eivät siis tue aiempia havaintoja, joiden mukaan laajalevikkiset murrepiirteet tunnistettaisiin paremmin (ks. Alpia 2003: 107). Kääntäjät ovat huomioineet erittäin hyvin sekä itämurteisia että kaakkoismurteisia piirteitä. Sataprosenttisesti ja liki sataprosenttisesti on huomioitu persoonapronominien laaja-alaisia ja kaakkoismurteille tyypillisiä piirteitä, yleisgeminaatio, loppu-*a:n* ja *ä:n* kato sekä sisäheitto. Tulokset tukevat Niedzielskin ja Prestonin (2000: 10–11) aiempia havaintoja, joiden mukaan maallikot tunnistaisivat hyvin fonologisia piirteitä.

Näistä piirteistä nuoret eteläkarjalaiset ovat Palanderin ja Nupposen (2005: 35) mukaan tunnistaneet hyvin ainoastaan persoonapronominit. Yleisgeminaation on havainnut vain 10 %, loppu-*A:n* 10 % ja sisäheiton 4 %. Tämä kertoo selvästi havaintojen tekijöiden iästä, tavoitteista ja murteen tilasta. Esimerkiksi yleisgeminaatio ja sisäheitto eivät voi nuorille kovin tuttuja ollakaan, koska ne ovat kadonneet jo lähes täysin heidän omasta puheestaan (ks. Varis 2005: 94, 85). Huomionarvoista onkin, että 14 % nuorista on tehnyt havainnon, jonka

mukaan yleisgemiaatio ei kuulu murteeseen. Aku Ankka -tekstien kääntäjät ovat sen sijaan selvästi iäkkäämpiä, vanha murre on heille tutumpaa ja he ovat myös tavoitelleet sitä teksteissään.

Taulukko 3. Murrepiirteiden kokonaisesiintymä käännösteksteissä.

Ilmiöt	Esiintyy	Poikkeava asu	Esiintymisprosentti
<i>mie, sie, hyö</i>	66		100 %
Yleisgemiaatio	62	4	94 %
<i>männä</i>	35	13	79 %
<i>IOi</i> -monikko	46	20	70 %
<i>sk</i> : <i>s</i> -vaihtelu	23	6	79 %
loppu- <i>n:n</i> kato			87 %*
loppu- <i>a:n</i> ja <i>ä:n</i> kato	65	1	98 %
Sisäheitto	65	1	98 %
<i>aa:n</i> ja <i>ää:n</i> dift.	7	59	11 %
Mon. 3. pers. prees.	35	19	65 %
Mahdollinen esiintyminen	66	66	100 %

* = keskiarvo *n:n* esiintymisestä eri muotoryhmissä.

Tulokseni eivät tue myöskään aiempaa havaintoa, jonka mukaan ainakin nuoret yhdistäisivät murrepiirteen omaan murteeseensa sitä paremmin mitä laaja-alaisempaa murrepiirteen käyttö on (Palander 1982: 169). Erittäin hyvin havaittujen murrepiirteiden joukossa on sekä sellaisia piirteitä, jotka ovat edelleen laajassa käytössä (esim. *mie, sie*), että sellaisia piirteitä, jotka ovat väistymässä (esim. sisäheitto). Vaikuttaakin siltä, että kääntäjien huomioihin on vaikuttanut enemmän tietoisuus siitä, että piirrettä on käytetty murteessa ainakin aiemmin, kuin se, että piirteen käyttö olisi edelleen laajaa. Hehän ovat selvästi tavoitelleet teksteissä vanhaa murretta eivätkä nykyisin puhuttavaa.

Taulukossa esittelemäni sekä muut tarkastelemani piirteet osoittavat, että kääntäjät ovat pyrkineet kirjoittamaan äänne- ja muoto-opillisten piirteiden osalta vanhaa kaakkoismurretta. Tähän viittaa etenkin se, että yleisgemiaation, *männä*-muodon ja sisäheiton esiintymät ovat

erittäin suuret, vaikka nämä piirteet ovat nykymurteessa selvästi väistyviä piirteitä. Hieman heikommin kuin muut piirteet on huomioitu monikon 3. persoonan preesensmuodot.

Ainoa piirre, jonka esiintymät viittaavat selvästi nykymurteeseen, on *ts:n* edustus. *ts:n* eri varianteista *tt : t* -asu on teksteissä yleisin (40 %). Nykyisessä murteessa piirre onkin yleinen, mutta vanhassa aluemurteessa sitä käytettiin vain pienellä Virolahden–Luumäen murrealueella kaakkoismurteiden läntisimmissä osissa. Toiseksi yleisin *ts:n* varianteista oli *ss : ss ~ s* -vaihtelu (25 %), joka on myös keskittynyt selvemmin kaakkoismurteiden läntisiin murteisiin kuin itäisiin.

Heikoimmin tarkastelemistani piirteistä on huomioitu *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen. Tämä osoittaa, että kääntäjien tekstit edustavat useimmin kaakkoismurteiden läntistä ryhmää. Tätä huomiota tukee myös *ts:n* vaihtelun painottuminen läntisiin variantteihin sekä liudennuksen puuttuminen. Liudennus on kuulunut itäisen ryhmän murteeseen. Sen täydellinen puuttuminen on erikoista, koska sitä kuulee nykypäivänäkin vanhojen ja keski-ikäisten ihmisten puheessa ainakin Saaren, Parikkalan ja Uukuniemen alueella. Kartoissa 1 ja 2 (liite 7) olen osoittanut alueet, joille murre painottuu ensi tavun pitkien vokaalien diftongiutumisen ja *ts:n* varianttien perusteella.

4. SANASTON TARKASTELU

Tuomo Tuomen (1989a: 12) mukaan murreosanastoksi käsitetään usein ainoastaan sellainen sanasto, joka on vain murteelle tai murteille ominainen mutta puuttuu yleis- tai kirjakielestä. Hän tähdentää, ettei Suomessa ole kuitenkaan perusteita tällaiselle vastakkainasettelulle, koska kirjakieli on synnitetty murteiden pohjalta. Suomen murteiden ja yleiskielen leksikaaliset erot perustuvat myöhäisiin erikois- ja yleislainoihin sekä sanojen merkitysten laajenemiseen. Suomen murteiden sanakirjasta (SMS) löytyykin suuri joukko sanoja, jotka esiintyvät myös kirjakielessä. Esimerkiksi itämurteille tyypillisen *haastaa*-verbin merkitys on murteessa 'puhua, kertoa, jutella', mutta kirjakielessä sitä käytetään Nykysuomen sanakirjan (NS) mukaan merkityksessä 'antaa haaste'.

Samoin kuin on itä- ja länsisuomalaisia äänne- ja muotopiirteitä, on myös sanastossa laajalaisia itäisyyksiä ja läntisyyksiä. Sanaston erot perustuvat osaksi jo itämerensuomalaisten kielten yhteisaikaan eli kantasuomeen, osaksi myöhempään kehitykseen. (Länsimäki 1995: 477.) Suomen itä- ja länsimurteiden ero perustuu huomattavassa määrin vieraiden kulttuurien vaikutukseen. Merkittävässä asemassa murre-erojen synnyssä ovat olleet vieraiden kielten ja kulttuurikosketusten välittämät sanastolainat, jotka ovat kotiutuneet vain osaan murteita. (Tuomi 1989b: 40.) Itä- ja länsimurteiden sanastovastakkaisuutta havainnollistavat esimerkiksi seuraavat kahtalaisuudet: *ilta* (idässä) : *ehtoo* (länessä), *vasta* : *vihta*, *kesä* : *suvi*, *rukkanen* : *kinnas*, *vehnä* : *nisu*, *havu* : *hako*, *haastaa*, *laatia* : *puhua*. *Kehdata*-verbin merkitys on idässä 'viitsiä' ja länessä 'tohtia, rohjeta'. Adjektiivi *tuima* taas tarkoittaa idässä 'suolatonta, mietoa' ja länessä taas 'liian suolaista, väkevää'. (Tuomi, mp.; Leskinen 1992: 12, 16, 32, 36; Länsimäki, mp.)

Käännösteksteistä löytyy noin 300 yleiskielestä poikkeavaa puhekielistä sanaa (*atimoida*, *halavoida*, *kutale*, *metla*, *utsia*). Nämä sanat olen määritellyt yleiskielestä poikkeaviksi Nykysuomen sanakirjan (NS) ja Suomen kielen perussanakirjan (PS) avulla. Mikäli sana ei esiinny sanakirjoissa tai teoksissa mainitaan sen olevan arkityylinen tai murteellinen, olen laskenut sen kuuluvaksi murre sanoihin. Joidenkin sanojen kohdalla on mainittu niiden olevan vanhahvia (*tirehtööri*, *kontrahti*, *seslonki*, *uksi*). Tällaisetkin sanat olen laskenut murre sanoiksi, koska ne eivät ole enää varsinaisesti yleiskielisessä käytössä. Muutamia näistä sanoista, kuten *tirehtööriä* ja *kontrahtia*, on mainittu käytettävän myös leikillisesti. Katsonkin tällaisten sanojen esiintymisen teksteissä liittyvän karjalaisille tyypilliseen kielellä ja sanoilla leikittelyyn. Perussanakirjaa olen käyttänyt Nykysuomen sanakirjan lisänä, koska se on uudempi. Jotkin

sanat, kuten *kontrahti*, mainitaan Perussanakirjassa vanhahtaviksi, mutta Nykysuomen sanakirjassa, joka on vanhempi, tällaista mainintaa ei vielä ole.

Tässä luvussa selvitän merkityksen ja levikin 39:lle teksteissä yleisimmin esiintyvälle murrenresanalle. Näitä sanoja käytetään vähintään neljässä tekstissä. Apunani olen käyttänyt Suomen murteiden sanakirjaa (SMS) sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murrenresana-arkiston (SMSA) kokoelmia. *Kun*-sanat osalta perustan tietoni murrenresanakirjan tekeillä olevan seuraavan osan käsikirjoitukseen. Sanan levikkitiedot sain sähköpostitse Anneli Hänniseltä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta keuhällä 2005.

SMS:ssa murrealueet on nimetty hieman toisin kuin esimerkiksi Lauri Kettusen murrekartastossa. Kaakkoismurteiden läntiset murteet on nimetty Etelä-Karjalan murreryhmäksi ja itäiset murteet Keski-Karjalan murreryhmäksi. Kaakkoismurteisiin on sisällytetty myös Inkerin alue. (Tuomi 1998a: 94–95.) Selvittäessäni sanojen levikkiä käytän murreryhmistä SMS:n nimityksiä.

Tässä luvussa pyrin selvittämään, miltä osin teksteihin sisältyviä murrensanoja voidaan pitää tyypillisinä juuri kaakkoismurteille tai karkeammin itämurteille. Tämän katson voivani selvittää pääosin sanojen levikin avulla. SMS:ssa sanojen levikki on esitetty valmiina. Murrenresanakirjojen ulkopuolelle jäävien sanojen levikin olen laskenut sen pohjalta, kuinka monta sanalippua SMSA:n arkistossa on tietystä sanasta tietyltä alueelta. Mikäli sanalippuja on ainoastaan kaakkoismurteiden alueelta tai huomattavasti enemmän sieltä kuin muilta alueilta, katson sanan olevan tyypillinen juuri kaakkoismurteiden alueelle.

Sanalippujen kokonaismäärät vaihtelevat eri keruupiireittäin suuresti (Tuomi 1998a: 47). Laskutapani luotettavuuteen en katso tämän kuitenkaan vaikuttavan, sillä erot sanojen esiintymien välillä ovat huomattavan suuria. Itä- ja länsimurteiden välillä ero on yleensä täydellinen eli itäiseksi luokittelemastani sanasta ei ole juuri lainkaan läntisiä sanaesiintymiä. Samoin kaakkoismurteisiksi luokitteleman sanat eivät yleensä esiinny lainkaan muilla alueilla. Laskemistapani luotettavuuden voi perustaa Tuomo Tuomen tutkimushavaintoihin, joiden mukaan erot arkiston sanalippujen määrissä eivät johdu epätasaisesta keruusta, vaan keruupiirien kokojen ja väestömäärien erilaisuudesta (ks. mts. 48–52). Murrensanoja käsitellessäni en mainitse erikseen lähdettä, ellei se ole jokin muu kuin SMS tai SMSA.

Teksteissä esiintyy myös huomattava määrä venäjistä ja ruotsista lainattuja sanoja ja sanontoja, muutama englannista (*velkamsöör*) ja ranskasta (*mösjöö*, *silvöplee*) lainattu sana tai sanonta sekä joitain slangisanoja (*jeesata*, *siti*). Käsitelen seuraavissa luvuissa myös nämä lainasanat, koska uskon niiden runsaalla esiintymisellä olevan erityinen merkitys. Lisäksi kä-

sittelen teksteissä käytetyt sanat, jotka eivät kuulu varsinaisesti kaakkois- tai itämurteisiin. Tällaisia ovat slangisanat (*jeesata, siti*) ja länsimurteiset sanat.

Aiemmissa kansanlingvistisissä tutkimuksissa ei ole juurikaan tarkasteltu sanaston havainnointia. Kun aineistoa on kerätty lomakkeilla tiettyjä äänne- tai muotoryhmiä tarkastellen, ei murren sanastoa ole voinut tulla esille. Kun tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla, ovat haastateltavat kuitenkin saattaneet mainita joitain mielestään murteelleen tai toiselle murteelle tyypillisiä sanoja. Anne-Maria Nupposen ja Marjatta Palanderin (2005) tutkimuksissa sekä siirtokarjalaiset että nuoret etelä- ja pohjoiskarjalaiset ovat maininneet joitain murteille tyypillisiä sanoja. Tällaisia ovat esimerkiksi siirtokarjalaisten havaitsemat *metla* ja *poppana* sekä etelä- ja pohjoiskarjalaisten nuorten huomioima verbi *kehdata*. Eräs pohjoiskarjalainen nuori on kiinnittänyt myös huomiota itämurteille tyypilliseen ekspressiiviseen sanastoon ja maininnut esimerkkeinä muun muassa sanat *hönttö*, *höppänä*, *köppänä*, *röttelö* ja *röttänä*. (Nupponen 2005: 163; Palander – Nupponen 2005: 30, 33.) Hyödynnän kyseisissä tutkimuksissa mainittuja sanoja vertailuaineistona tarkastellessani aineistoni sanastoa.

4.1. Kaakkoismurteille ominaiset sanat

Taulukko 6: Kaakkoismurteisten sanojen esiintyminen. f = tekstien lukumäärä, jossa sana esiintyy.

Sana	f
<i>ko</i>	46
<i>a</i>	36
<i>vot</i>	33
<i>silviisii</i>	26
<i>lusti</i>	21
<i>kehtoittaa</i>	5
<i>yle(n)aikaa</i>	5
<i>akkiloida</i>	4
<i>metla</i>	4
<i>sankia</i>	4
<i>tälviisii</i>	4

Kaakkoismurteille tyypillisiksi katson pääasiassa sellaiset sanat, joista ei ole mainintoja muilta kuin Etelä- ja Keski-Karjalan sekä Inkerin alueelta. Jotkin sanat, jotka esiintyvät myös

Etelä-Savossa tai Pohjois-Karjalassa, luen kaakkoismurteille tyypillisiksi, mikäli niistä on huomattavasti enemmän mainintoja kaakkoismurteiden alueelta. Oletan, että sana on periytynyt kaakkoismurteista Etelä-Savon murteeseen eikä toisinpäin, mikäli sana ei esiinny lainkaan muualla Savon murteessa.

Yleisimmistä 37 sanasta 11 on tyypillisiä juuri kaakkoismurteille. Näistä sanoista useimmin esiintyvät teksteissä konjunktio *ko* sekä interjektio *a* ja *vot*. SMS:n (käsikirjoitus) mukaan *kun*-konjunktio on yleensä *kun*, mutta tietyissä osissa Suomea, kuten Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Karjalassa, *kon*. *ko*-asua voi pitää tyypillisenä kaakkoismurteille, koska vain tässä murteessa esiintyy loppu-*n:n* kato. Teksteistä 11:ssä *ko* vaihtelee *ku*-variantin kanssa. Ainoastaan *ku*-variantin sisältämiä tekstejä on 13.

Interjektio *a* on lainattu venäjältä. Sen merkitys on 'kas, no' ja sillä aloitetaan usein lausuma. Suomen murteissa sana esiintyy useimmin Etelä- ja Keski-Karjalassa. *a* on 22 tekstissä osana sanontaa *a vot* ja 14 tekstissä itsenäisenä interjektiona.

(28) 7: *A* nyt miul riittää!

(29) 17: *A* sit.

(30) 27: *A* ei mittää. Kyl mie pärjään.

Sekä interjektio *a* että konjunktio *ko* on mainintoja myös Nupposen ja Palanderin artikkeleissa. Eteläkarjalaisnuorilla on yksittäinen havainto *a vot* -sanonnasta, ja *ko*-konjunktio taas ovat maininneet sekä siirtokarjalaiset että eteläkarjalaisnuoret. (Nupponen 2005: 163; Palander – Nupponen 2005: 33.)

Myös *vot*-interjektio on lainattu venäjältä. Sanan merkitys on moninainen. Se voi olla 'hyvä, hyvä on, kas niin' tai sillä voidaan ilmaista hyvää mieltä tai ilkuntaa. Sanaa käytetään usein sanonnoissa yhdistettynä toiseen interjektioon (*a vot* tai *no vot*). *Vot* esiintyy itsenäisenä 7 tekstissä, *a vot* -sanonnan osana 22 tekstissä ja *no vot* -sanonnan osana 5 tekstissä.

(31) 41: *Vot!* Meiä ensimmäine hyryläine.

(32) 41: *A vot!* Ensimmäine turisti tulloo!

(33) 41: *No vot!* Myöhä saahaa vieras.

Vot-sanan esiintymiä on selvästi eniten Etelä- ja Keski-Karjalan alueelta. Muualla maassa siitä on vain hajatapauksia. Itsenäisenä sana on nykyisin varsin harvinainen samoin kuin *a*, mutta sanontaa *a vot* voi sen sijaan joskus kuulla käytettävän nykypuhetekielessä kaakkoismurteita laajemmalla alueella.

Etenkin Etelä-Karjalassa käytetään tavan adverbeissa jälkiosana adverbia *-viisiin*, jonka merkitys on 'tavoin, tavalla, lailla'. *Silviisiin*-adverbi (12: *Vai silviisiin*.) on tästä hyvin yleinen

esimerkki käännöksissä. Muita teksteissä esiintyviä *-viisiin*-jälkiosalla muodostettuja adverbeja ovat *kaikelviisii* (2 tekstissä), *millviisii* (2 tekstissä), *tällviisii* (4 tekstissä) ja *Viipuri viisii* (1 tekstissä). Sanojen esiintymisalue on vahvasti itäinen ja karjalainen, sillä Etelä-Karjalan lisäksi niitä esiintyy Keski-Karjalassa, Etelä-Savossa ja Inkerissä.

'Iloa, hauskuutta, huvia' tai 'lystiä' merkitsevä *lusti*-sana on lainattu ruotsin kielestä. Se esiintyy usein sanonnoissa (32: O sit *lust* siivoilla...). SMSA:n mukaan tätä sanaa tavataan tyypillisimmin Etelä- ja Keski-Karjalassa.

Kehtoittaa-verbi on erityisen tyypillinen Etelä-Karjalan murteille. Lisäksi se esiintyy Keski-Karjalan etelä- ja keskiosassa. Sen merkitys on 'laiskottaa, kyllästyttää' ja 'väsyttää'. Havaintojeni mukaan tätä sanaa käyttävät edelleen vilkkaasti vanhemmat, keski-ikäiset ja jotkut nuoretkin puhujat ainakin Imatran alueen murteessa. Myös *yle(n)aikaa*-sana, jonka merkitys on 'aina, alinoma' ja 'jatkuvasti', on tyypillisin Etelä- ja Keski-Karjalassa.

(34) 1: Minnuu sit *kehtoittaa* tää ainane räpeltämine Roope-setän potaattiloihelkans.

(35) 1: Mie oo kyllästynt kuorimaa perunoi *yleaikaa* täs Roope setän hotellis.

Asian hoitamista tai puuhaamista merkitsevä *akkiloida*-verbi on tyypillinen kaakkoismurteille, Etelä-Savon murteille sekä Inkerin murteille. *Metla* taas tarkoittaa itäisissä murteissa varsiluutaa. Ehdottomasti yleisin sana on kaakkoismurteiden, etenkin Kannaksen alueella, mutta se tunnetaan myös Etelä-Savon, Pohjois-Karjalan ja Inkerin alueella. Sana on lainautunut kyseisiin murteisiin sekä karjalan kieleen venäjän samamerkityksestä sanasta *metlá* (SSA). Sanan on maininnut myös Nupposen (2005: 163) haastattelema sortavalaisperäinen siirtokarjalainen.

(36) 42: Miu täytyy männä kassomaa mite se Aku tää *akkiloi*.

(37) 32–33: *Metla* ko heiluu... ni laulukii raikuu!

Sankia-sanan merkitys on 'paksu, samea, tiheä'. Se on tunnettu kaakkoismurteiden itäisissä osissa (Keski-Karjala) ja ilmeisesti lainautunut murteeseen karjalan kielestä (SSA). Sekä *sankia*- että *metla*-sanojen esiintymiseen on voinut vaikuttaa niiden käyttö Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa. Etenkin *ylen sankia priha* -nimitys, johon adjektiivi *sankia* pari kertaa sisältyy, on luultavasti siirtynyt käännöksiin suoraan Linnan teoksesta. Linnan romaanissa sotamies Vanhala saa ensin köllinimekseen Ylen Sankia priha (1957: 238), josta myöhemmin tapahtumien edetessä muotoutuu kunnioittava nimitys.

(38) 14: Jos sie sen laaraat, ni sie saat ollakii *ylen sankia priha* miu kaikis hotelleis.

(39) 44: Möil o superit sijat, *sankia* sapuska ja komioi kyläilijöi.

Tällviisii ~ täl viisei -ilmauksella korvataan teksteissä yleiskielistä *tällä tavoin* -sanaliittoa (10: *Vai tällviisii aittelit*). Sana on tyypillinen Etelä- ja Keski-Karjalan murteille, Etelä-Savon murteille ja Inkerin murteille.

4.2. Itäsuomalaiset sanat

Taulukko 7: Itämurteisten sanojen esiintyminen teksteissä. f = tekstien lukumäärä, jossa sana esiintyy.

Sana	f
<i>haastaa</i>	30
<i>elä</i>	26
<i>väl(l)ee</i>	20
<i>avittaa ~ avittoa</i>	14
<i>im(m)einen</i>	5
<i>ka ~ kah</i>	5
<i>virkkaa</i>	5
<i>vuottaa</i>	5
<i>hotsittaa</i>	4
<i>noin ik(k)ää(n)</i>	4
<i>näin ik(k)ää(n)</i>	4
<i>priha</i>	4

Itäsuomalaisiksi voi tekstien yleisimmistä sanoista määritellä 12 sanaa. Itäsuomalaisiksi olen määritellyt sellaiset sanat, jotka esiintyvät laaja-alaisesti Etelä-, Keski- ja Pohjois-Karjalan alueilla, Inkerissä sekä Savossa. Itäsuomalaisista sanoista yleisin on käännöksissä *haastaa*-verbi. Puhumista merkitsevä sana on vallitseva Sydän-Savon ja Pohjois-Karjalan savolaismurteissa sekä kaakkoismurteissa (Leskinen 1992: 3). Verbi on teksteissä useimmiten repliikissä 16 (Istuha pyrstölleis, ni *haastellaa*). Sanan tunnettavuudesta kertoo myös se, että Nupposen (2005: 163) haastatteleminen siirtokarjalaisista kaksi mainitsi verbin asuissa *huastaminen* ja *huastaa*.

Kettusen (1940: 141) mukaan *ei*-kieltoverbin imperatiivimuoto on suurimmassa osassa itämurteita *elä*. Tämä muoto onkin lähes puolessa teksteistä (12: No *elä* nyt hikkeenny!). Kaakkoismurteissa muoto tavataan kuitenkin ainoastaan Sortavalan ryhmässä (Sortavala, Uukuniemi) sekä Jaakkimassa, Lumivaarassa, Parikkalassa, Saarella ja Simpeleellä. Kaikki pitä-

jät, joissa *elä* esiintyy, kuuluvat murteen itäiseen ryhmään. Muissa kaakkoismurteissa muoto on *älä* (Kettunen, mp.). *Elä*-asun runsas esiintyminen teksteissä on erikoista, sillä äänne- ja muoto-opillisten piirteiden perusteella enimmillään ainoastaan seitsemän tekstiä edustaa kaakkoismurteiden itäistä ryhmää. Läntinen ja yleiskielinen *älä*-muoto on 29 tekstissä. *Elä*-asun on maininnut myös yksi eteläkarjalaisnuori Palanderin ja Nupposen (2005: 33) tutkimuksessa. *Elä*-asun runsas käyttö teksteissä viittaa siihen, että kääntäjät ovat pyrkineet ylipäättään muuttamaan tekstin yleiskielestä poikkeavaksi. Tavoitellessaan ”Karjalan murretta” he eivät tämän piirteen perusteella tavoittelisikaan tiettyä rajatumman alueen murretta vaan pyrkisivät kirjoittamaan yleistä kaakkoismurretta. Tähän ns. hypermurteeseen sisällytetään kaikki kaakkoiset murrepiirteet, joiden olemassaolo tiedetään. On toki myös mahdollista, että moni kääntäjä onkin tavoitellut läntisempää murremuotoa, mutta ei ole hahmottanut, että *elä*-muoto ei kuulu siihen.

Vällee ~ *vällei*-sanaa käytetään kahdessa eri merkityksessä: ’pian’ (8: *Vällee*.) ja ’varmaan’ (12: Sie oot *vällee* oikiis, Aku). Se esiintyy Karjalan, Savon ja Inkerin alueella.

Auttamista merkitseviä sanoja on teksteissä kolme: *avittaa* ~ *avitto*, *jeesata* ja *jelpata*. Näistä *avittaa* on yleisin (11: Siun pitäis *avittaa* minnuu enemmän.). Tästä sanasta on eniten tietoja itämurteista. *Jelpata*-verbi esiintyy koko Suomen alueella, ja *jeesata* taas on slangisana.

Im(m)einen -sanaa käytetään teksteissä ihmisen merkityksessä. Sana on tyypillinen savolaismurteille. Kaakkoismurteissa sitä tavataan ainoastaan osassa Keski-Karjalaa. Murresanaa käytetään teksteissä geminaatallisena, mikä on odotuksenmukaista, sillä koko Keski-Karjalan alue on Kettusen (1940a: N:o 2) mukaan yleisgeminaation aluetta. Interjektion *ka* tai *kah* merkitys on ’kas, kappas’ tai ’katsos’. Sitä käytetään jotakin yllättävää havaittaessa, toteamusta, käskyä tai kieltoa aloitettaessa ja huomiota kiinnittämässä. Interjektio on käytössä laajalla alueella Itä-Suomessa Kainuuta myöten. Sanan ovat havainneet myös pohjoiskarjalaiset nuoret (Palander – Nupponen 2005: 30).

(40) 22: Mie luule, et *immeiset* o muuttanu poijes.

(41) 40: *Ka!* Juna seisaht ja joku väännäikse siint laituril.

Puhumista, kertomista, kuiskaamista tai ilmoittamista merkitsevän *virkaa*-verbin edustus on runsain Etelä- ja Keski-Karjalan alueella (27: Älä *virka* mittää! Kyl mie ain pärjään.). Sanasta on kuitenkin huomattava määrä mainintoja myös Pohjois-Karjalasta, Savosta ja Inkeristä. Odottamista merkitsevä *vuottaa*-verbi (47: *Vuottakaaha* vähä! Portieer tulloo kohtsiltää.) taas on yleisin Keski- ja Pohjois-Karjalan murteille. Etelä-Karjalan murteesta on muutamia esiintymiä ja muista murteista hajatapauksia.

Hotsittaa-verbin merkitys on 'huvittaa, tehdä mieli, haluttaa'. Venäjän kielestä lainattu sana on yleisimmin käytössä kaakkoismurteissa ja Pohjois-Karjalan murteessa, mutta se esiintyy myös slangissa samassa merkityksessä (ks. slangista Paunonen 2000).

- (42) 1: Minnuu ei oikei *hotsittas* ain vaa kuorii näit pottuloi täs Roope-seä hotel-lis.

Sanaliitot *noin ikkää* ~ *noi nikkää*, *nuinikkäsee*, *noinikkäsee* ja *näin ikkää* ~ *näi nikkää*, *näinikkää*, *näinikkäsee* ilmaisevat tapaa. *Noin ikään* -sanaliiton merkitys on 'tuolla tavoin, tuohon tapaan' tai 'tavallaan'. *Näin ikään* korvaa vastaavasti yleiskielen ilmauksia 'tällä tavoin' tai 'tähän tapaan'. Sanaliitot esiintyvät yleisimmin Karjalan, Savon ja Inkerin alueella. *Näin ikään* -sanaliitosta on myös yksittäinen maininta pohjoiskarjalaisnuorelta (Palander – Nupponen 2005: 30). Ilmauksia käytetään teksteissä muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

- (43) 48: Ja sit nim. Tuoho *noi nikkää*. Olla hyvä.

- (44) 32: *Näi nikkää* myö luututaa...

Karjalan kielestä lainautunut *priha* (50: *Priha!* Roikaseha herra laukku!) merkitsee 'poikaa, nuorta miestä, täysikasvuista poikaa' tai 'voimakasta, reipasta miestä' (Kalima 1952: 84). Sana on käytössä kaakkoismurteiden, Pohjois-Karjalan, Etelä-Savon ja Inkerin alueella. Teksteissä sanaa käytetään myös sanaliitoissa *yle suur priha*, *ysten sankia priha* ja yhdyssanan *pääpriha* osana. Nämä ilmaukset tarkoittavat teksteissä johtajaa tai ovat muuten kunnioittavia.

- (45) 13: [– –] siust tulloo *pääpriha* miu uutee hotellii.

- (46) 46: Teretulemast kuutamol, työ *yle sankia priha*.

Kuten *sankia*-sanon yhteydessä olen tuonut esille, ainakin ilmauksen *ysten sankia priha* voi olettaa kulkeutuneen teksteihin Tuntematon sotilas -romaanista ja -elokuvasta.

4.3. Laajalevikkiset sanat

Laajalevikkisiksi sanoiksi käsitän sellaiset sanat, joista on runsaasti mainintoja sekä itä- että länsimurteiden alueelta. Tällaisia sanoja on yleisimpien sanojen joukossa 16. Suurin osa näistä sanoista on nuoria ruotsalaislainoja. Ainoastaan sanat *kohtsillään*, *lutviutua*, *jopi*, *varttua* ja *tirikka* eivät ole varsinaisia ruotsalaislainoja.

Yleisin käänöksissä esiintyvistä laaja-alaisista murre sanoista on adverbi *kohtsillään*, jonka merkitys on 'kohtapuoleen'. Sitä käytetään teksteissä korvaamassa esimerkiksi sanoja *koh-*

ta tai *sitten* (47: Hetkone! Portsar tullo *kohtsillää*). Sanaa ei voi pitää erityisesti kaakkois- tai itämurteisena, sillä se esiintyy laajalti myös Varsinais-Suomen, Hämeen ja Kymenlaakson alueella.

Taulukko 8: Laajalevikkisten sanojen esiintyminen teksteissä. f = tekstien lukumäärä jossa sana esiintyy.

Sana	f
<i>kohtsillää(n)</i>	37
<i>reklaami</i>	19
<i>piisata</i>	14
<i>kapsäkki</i>	12
<i>jelpata</i>	11
<i>höveli</i>	8
<i>huilia</i>	8
<i>tirehtööri</i>	7
<i>lutviutua</i>	6
<i>topata</i>	6
<i>jopi</i>	5
<i>varttua</i>	5
<i>hotellitirehtööri</i>	4
<i>höyli</i>	4
<i>pakaasit</i>	4
<i>tirikka</i>	4

Ruotsin kielestä lainattu *reklaami*-sana korvaa teksteissä *mainos*-substantiivia (30: A myö tehää suursiivous. Tehää *reklaamii*.) Sana esiintyy laajalti suomen murteissa. *Piisata*-verbin merkitys on 'riittää'. Myös se on yleinen lähes kaikissa suomen murteissa. Yhtä yleinen on murteissa *kapsäkki*, joka tarkoittaa matkalaukkuja. Ruotsin kielestä on lainattu myös auttamista merkitsevä *jelpata*-verbi. Se esiintyy koko Suomen alueella.

(47) 7: Va nyt *piisas*!

(48) 50: Poika! Kannaha sie herra *kapsäk*!

(49) 11: Saisit sie vähä enemmänä *jelpata* minnuu, ko oot viel lähisukulainekii.

Myös 'kohteliasta, ystävällistä, vieraanvaraista' tai 'anteliasta' merkitsevä adjektiivi *höveli* on teksteissä yleinen. Sen synonyyminä esiintyy neljässä tekstissä sana *höyli*. Sanat ovat yleisiä sekä Karjalassa että Savossa mutta myös Pohjanmaalla, Hämeessä ja Satakunnassa. Verbi *huilia* ~ *huilata* taas merkitsee 'lepäämistä' tai 'makoilua'. Ruotsalaislaina esiintyy Karjalan

ja Savon lisäksi laajalla alueella Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä ja Keski-Suomessa.

(50) 11: Siun pitäs olla miul *hövelimp* ko sie oot miu likkeisimp sukulaisein.

(51) 34: Aurinkolas sie saat *huilii*...

Käännettävässä pohjatekstissä esiintyy usein sana *johtaja*. Neljässä repliikissä (13, 14, 17 ja 39) on joko nimitys *hotellinjohtaja* tai *pääjohtaja*. Tekstin tarinan kannalta sanat ovat keskeisiä, ja onkin ymmärrettävää, että niiden synonyymit löytyvät tiuhaan myös käännösteksteistä. Sanoille *hotellinjohtaja* ja *pääjohtaja* on käännöksissä 25 eri synonyymia. Yleisin näistä on ruotsista lainattu *tirehtööri* ~ *tirehtyöri*, jota käytetään seitsemässä tekstissä. Sana on käytössä lähes kaikissa suomen murteissa. Muita *hotellin-* tai *pääjohtajan* synonyymeja ovat esimerkiksi *hotelkiho*, *hotelli kymppi*, *hotellitirehtööri*, *peämies*, *pääpriha*, *pääpösö* ja *tirikka*.

Lutviutua-verbi merkitsee asioiden järjestymistä, selviämistä tai mukautumista. Sanasta on eniten merkintöjä Pohjois-Savosta, mutta se on yleinen myös muualla Suomessa. *Topata*-verbi on teksteissä merkityksessä 'pysähtyä'. Sana esiintyy Etelä- ja Keski-Karjalan lisäksi Hämeessä ja Satakunnassa. Karjalassa sanan merkitys on ollut useammin parsiminen tai ompeleminen. Tässä yhteydessä onkin pikemminkin kyse ruotsalaisperäisestä lainasanasta (< nr *stoppa* 'pysähtyä').

(52) 27: Kaik *lutviutuu*. Oon mie sellane jehu..

(53) 26: junakii *toppajaapi* tälle asemalle voa kerra viikossa.

Jopi on uudissana, jonka merkitys on 'urakka, puuha' tai 'homma'. Sanaa tavataan laajalti kaikissa murteissa. *Varttua*-verbi taas merkitsee odottamista. Verbi on yleinen kaikissa suomen murteissa.

(54) 6: Koko huushollis ei oo ko yks kehnomp *jopi*.

(55) 47: Ko *vartutta* vähä ni portteeri tulloo koht sillää.

Hotellitirehtööri-sana liittyy aiemmin mainittuun *johtaja-* / *hotellinjohtaja*-sanapesyeeseen. Hotellinjohtajaa tarkoittava yhdyssana on muodostettu ruotsista lainatun *tirehtööri*-nimityksen pohjalta.

Höyli-adjektiivi on rinnakkainen ilmaukselle *höveli*. Molempien merkitys on 'kohtelias, ystävällinen, antelias'. *Pakaasit*-sana tunnetaan ympäri Suomen. Sen merkitys on 'matkatavara' tai 'paketti'.

(56) 39: A mie oonkii *hotellitirehtöör*.

- (57) 48: Kirjoittakkaa nimmeinä tähä, olkaa nii *höyli*.
 (58) 45: Mie vie nää siu *pakaasit* jo sissää.

Myös *tirikka*-sanaa käytetään teksteissä merkityksessä 'johtaja'. Usein se on osana yhdyssanaa: *hotellitirikka, päätirikka, hotlutirikka*:

- (59) 18: Tähäks kaupuntii sie tuut *hotlutirikaks* setä?

Sana on muotoutunut paikalliseen asuun slangisanasta *dirika*, joka tarkoittaa johtajaa (Pauonen 2000). Kaakkoismurteessa *tirikka*-sanatunnetumpi merkitys on ollut 'pienikokoinen lapsi'. Lappeenrannassa onkin esimerkiksi päiväkotinimeltään *Tirikka*.

4.4. Venäläislainat

Suomen kieleen lainatut slaavilaislainat jaetaan yleensä kahteen kerrostumaan. Vanhat slaavilaislainat ovat tulleet kieleen ensimmäisellä kristillisellä vuosituhannella. Nuoremmat venäläislainat sen sijaan ovat peräisin 1800-luvun nykyvenäjältä, ajalta jolloin Suomi oli osa Venäjää. (Häkkinen 1985: 137.) Vesa Jarvan (2003: 47) mukaan nuoret venäläislainat ovat hyvin yleisiä suomen murteissa ja leimaa-antavia etenkin Inkerin, Etelä- ja Keski-Karjalan sekä Pohjois-Karjalan eteläosien kielimuodoille. Murteissa tunnettujen venäläislainojen kokonaismäärä ja käyttötiheys kasvaakin itää ja erityisesti kaakkoa kohti.

Myöhäiset venäläislainat eivät ole yleensä levinneet lainkaan suomen länsimurteisiin, ellei kirjallisuus ole niitä kuljettanut. Yleiskieleen vanhat slaavilaislainat ja uudemmat venäläislainat pääsivätkin vasta 1800-luvun murretaistelun yhteydessä. (Kalima 1952: 27; Häkkinen 1985: 139, 1997: 256). Murteissa venäläislainojen määrä on suurimmillaan kaakkoismurteiden itäisessä osassa eli Keski-Karjalassa, Inkerissä, ja Pohjois-Karjalan eteläosissa. Etelä-Karjalan läntisemmässä osassa venäläislainoja on vähemmän. (Jarva 2003: 59, 199.)

Runsaan venäläislainojen määrän esiintyminen kaakkoismurteissa ja teksteissä on ymmärrettävää, sillä Etelä-Karjalan alueen ihmisillä on ollut historian kuluessa tiiviit kontaktit venäläisiin. Erityisen suuri vaikutus on ollut 1700-luvulla perustetulla Pietarin kaupungilla, jonne etenkin Kannaksen karjalaiset tekivät kaupparetkiä ja missä monet heistä myös työskentelivät. Toinen leimallinen vaikuttaja ja kulttuurien sekoittumispaikka oli Viipurin kaupunki, missä asui suomalaisten lisäksi venäläisiä, ruotsalaisia ja saksalaisia. Vielä 1870-luvulla oli Viipurin asukkaista 20 prosenttia venäjänkielisiä. (Kuujo 1993: 66–68.)

Käännösteksteissä venäläislainoja on 17. Mitkään näistä lainoista eivät kuulu suomen kirjakieleen vaan ovat nimenomaan murteelle ominaisia sanoja. Teksteissä useimmin esiintyvien kaakkoismurteisten sanojen joukossa lainoja on neljä: *a*, *hotsittaa* ('huvittaa' < ven. *hotét'sja*), *metla* ('varsiluuta' < ven. *metlá*) ja *vot*. Muita venäläislainoja on 14: Patjaa tai tyynyä tarkoittava *potuska* (< ven. *podúška* 'tyyny, alusta') esiintyy kolmessa tekstissä ja *natsalnikka* ~ *natsallikka* ('päällysmies' < ven. 'päällikkö') sekä *potslojoll* ~ *potsojoll* ('vaakatasoon, pitkälleen' < ven. *počivat*) kahdessa tekstissä:

(60) 44: Meill on mainiot sängyt, pehmiät *potuskat*, hyvät ruuvvat ja hienoo väkkee...

(61) 13: Vähä kerrallaa. Miehä teen siust *natsalnikan* yhteen miun hotelliin.

(62) 44: Meil pääsöö mainiost *potslojoll* ja saap syyvvä hyvvää sapuskaa her-rasväe kera...

11 sanasta on maininta ainoastaan yhdessä tekstissä: *Ahtiis* ~ *ahtii*-sanana (< ven. *ahti* 'ah, voi') merkitys on 'ah, voi, ei', ja sillä ilmaistaan ihastelua tai pahoittelua. Muita lainoja ovat *huto* ('huono, kelvoton' < ven. *hudój* 'huono'), *kohvi* ('kahvi' < ven. *kófe*), *most* ('ehkä' < ven. *možet byit*), *musikka* ('nuori mies, lapsi' < ven. *mužik* 'talonpoika'), *pasaalusta* ('olkaa hyvä' < *požalujsta*), *pomiloida* ('puhua paasaten, saarnaten' < ven. *pomíluj*), *pomo* ('esimies, päällikkö' < ven. *pomóštšnik*), *Potsolnusniekka* ('aurionkukka' < ven. *podsolnečnik*), *ropotti* ('työ' < ven. *rabóta* 'työ, työnteko') ja *simohka* (< ven. *zimovka*) merkityksessä 'talvehtiminen, talvehtimispaikka'. (Ruoppila 1956, 1986; Jarva 2003; SMS; SMSA.)

(63) 13: *Ahtiis!* Miepäs kekkasin, siusta tulee tään hotellin pomo.

(64) 43: Ilmane kyytpeli hotel *Potsolnusniekkaahe!*

(65) 29: Älä muuta virka, tää hovi onkii näemmä pistetty ajois *simohkaa*.

Myös Palanderin ja Nupposen artikkeleissa on viitteitä venäläislainojen merkityksestä itäisissä murteissa. Heidän tutkimuksiinsa haastatellut yksittäiset siirtokarjalaiset ja eteläkarjalaiset nuoret ovat maininneet muun muassa sanat *metla* ja *harasoo* sekä sanonnan *a vot*. (Nupponen 2005: 163; Palander – Nupponen 2005: 33.)

4.5. Ruotsalaislainat

Tärkein osa nykysuomen lainasanoista on saatu ruotsin kielestä. Vanhemmat lainat ovat peräisin muinaisruotsista, nuoremmat vuoden 1525 jälkeisestä nykyruotsista (nr). (Hakulinen

1979: 369.) Keski- ja uudella ajalla, viime vuosia lukuun ottamatta, useimmat kulttuurivaikutteet tulivat Suomeen Ruotsin kautta. Tämän vuoksi nuoret skandinaaviset lainat ja useimmat kaukaisemmatkin kansainväliset lainasanat ovat tulleet suomen kieleen ruotsin välityksellä. (Häkkinen 1997: 258.)

Ruotsalaislainoja on suomen kielessä noin 2000 (Savijärvi 1994: 56). Ruotsin välittämät nuoret läntiset lainasanat ovat voineet kulkeutua murteisiin joko kirjakielen tai toisten murteiden kautta. Samoja sanoja onkin lainattu erikseen sekä kirjakieleen että murteisiin. Huomattava osa lainasanoista on kuitenkin kulkeutunut murteisiin kirjoitetun suomen tai virkakielenä käytetyn ruotsin kautta. (Tuomi 1989b: 52–53.) Itä-Suomessa Kannaksen alueella on myös Viipurin ruotsalaisasutuksella täytynyt olla vaikutusta lainojen leviämiseen suomen murteisiin. Viipurin asukkaista oli 1870-luvulla 18 prosenttia ruotsinkielisiä (Kuujo 1993: 66–68).

Käännösteksteissä ruotsalaislainoja on huomattavan paljon, yhteensä 27. Jo yleisimpien sanojen joukosta löytyy 11 lainasanaa: *hotellitirehtööri*, *huilia* ('levätä' < nr *vila*), *höveli* ~ *höyli* ('kohtelias, aulis, hyväntahtoinen' < nr *hövlig* 'kohtelias'), *jelpata* ('auttaa' < nr *hjälpa*), *kapsäkki* ('matkalaukku' < nr *kappsäck*), *lusti* ('hauska' < nr *lust* 'ilo'), *pakaasit* ('matkatavarat' < nr *bagage*), *piisata* ('riittää' < nr *spisa*), *reklaami* ('mainos' < nr *reklam*), *tirehtööri* ('johtaja' < nr *direktör*), *topata* ('pysähtyä' < nr *stoppa*).

Muita ruotsalaislainoja on 16. Näistä esiintyvät kahdessa tekstissä *hyysättävä* ('henkilö, jota pidetään luona' < ruots. *hysa* 'pitää luonaan'), *laskiämpäri* ('likavesiämpäri' < nr. *slaskhink*), *polstari* ~ *polsteri* ('patja, tyyny' < ruots. nr *bolster*), *putsi* (*olla putsis* 'olla hienona tai kunnossa' < ruots. *puts* 'koriste, koreilu') *veska* ('laukku' < nr *väska*) ja *viini* ~ *fini* ('hieno' < ruots. *fin*):

(66) 44: Meil o kuule hyvät sängyt, mainio murkina ja hienoi *hyysättävvi*..

(67) 38: Kohtsiltää onkii Päivölä *putsis*.

(68) 9: Mie oo kyykkint kolmen iltan hotelliväje iltakoulus, jote miu pittää nyt saaha *viinimpää* askarta.

Ainoastaan yhdessä tekstissä esiintyvät *hantlankari* 'apuri, apumies' < nr *hantlangare*), *hyryläinen* ('vuokralainen' < nr *hyra ut* 'vuokrata'), *inspehtoori* ('tarkastaja' < nr *inspektor*), *kontrahti* ('sopimus' < nr *kontrakt*), *kortteeri* ('majapaikka, asunto' < nr *kvarter*), *lakaatti* ('juliste' < nr *plakat*), *lanketti* ('lomake' < nr *blankett*), *latsvormi* ('asemalaituri' < nr *plattform* mahd. myös < ven. *platfórma*), *restorantti* ('ravintola' < nr *restaurang*) ja *vassokuu* ('olkaa hyvä' < ruots. *varsågod*). (Grönholm 1988; SMSA; SSA.)

Ruotsalaislainojen suuren määrän teksteissä tekee ymmärrettäväksi Tuomo Tuomen (1989a: 52–53) havainto, jonka mukaan suhteellisen nuoret lainasanat hahmottuvat nykyises-

sä kielitajussa murteellisiksi. Murresanojen keruukilpailuihin osallistujat tarjoavat usein murresanoina juuri nuoria lainasanoja. Nykysuomen sanakirjassa suurinta osaa nuorista lainoista luonnehditaan kansanomaisiksi. Yleensä nuoret lainasanat ovatkin muuttuneet kansanomaisiksi tai murteellisiksi, kun käsitteille on keksitty oma-aineksinen vastine. Uskon, että joidenkin vanhahtavien lainasanojen, kuten *tirehtöörin*, käyttöön liittyy Etelä-Karjalan murteessa myös kielellä leikittelyn ja humoristisuuden näkökulma. Karjalaiseen mentaliteettiin ei juuri kuulu korkea-arvoisempien kumartelu, vaan ihmiset pyrkivät välittömyyteen. Turhantärkeily on pikemminkin kielteinen asia ja tällaisten vanhahtavien sanojen käyttöön voi liittyä myös ilkikurisuutta.

4.6. Muut lainasanat ja -ilmaukset

Käännöksiin sisältyy myös muutama englannista ja ranskasta lainattu sana tai fraasi. Näiden käyttämisestä voi mielestäni pitää osana karjalaista kielellä leikittelyä. Kääntäjät ovat varmasti tienneet, etteivät sanat kuulu murteeseen, mutta sanojen käyttö voi olla osa karjalaista huumoria ja puhekulttuuria. Supliikkisuus on arvostettua heimon puhekulttuurissa, ja vieraiden sanojen käyttö ja niillä leikittely voi olla osoitus hyvästä puhetaidosta. Karjalaiseen huumoriperinteeseen ovat kuuluneet myös vieraiden tai naapurikyläläisten puheen matkimukset, kuten osoittaa kirjulainen Antrean murteen matkinta: *Mää messää, ota vissa, lyö lehmää pössii* (Mannermaa 1991: 229).

Englannin kielestä lainattuja ilmauksia ovat teksteissä yksittäin esiintyvät *sir*, *velkamsöör* ja *zast ö mit*. Englannin kielen sana *sir* on miehestä käytettävä kunnioittava nimitys. Se vastaa suomen kielen teitittelyä. Ilmauksen *velkamsöör* kirjoitusasussa on tavoiteltu myös sanan englanninkielisen ääntämyksen (*sər*) kuvausta. *Velkamsöör* (< eng. *welcome sir*) on tervetulotöivotus. *zast ö mit* -ilmauksella taas tarkoitetaan englanninkielistä fraasia *just a minute*, jonka merkitys on 'hetkinen'.

(69) 47: *Velkamsöör*, niiko enkelsmanni sannoo.

(70) 47: "*Zast ö mit*"! Portieeri tullee iha vikkellä.

Kaksi kääntäjää on tavoitellut sanalla *möösjöö* ~ *mösjöö* ranskan kielen sanaa *monsieur*, jonka merkitys on sama kuin englannin kielen *sir*-sanan. *Silvöplee*-ilmauksella taas on haettu ranskan kielen fraasia *s'il vous plaît*, jonka merkitys on 'olkaa hyvä'.

- (71) 46: Tervetulloo Paratiisii, *Möösjöö!*
 (72) 48: Kirjottaakapas nimenne tuoho, *silvöplee*.

4.7. Murteeseen kuulumattomat sanat ja slangisanat

Teksteissä esiintyy myös sanoja, jotka eivät kuulu kaakkoismurteeseen tai itämurteisiin. Kuudessa tekstissä käytetään *ehtoo*-sanaa merkityksessä 'ilta':

- (73) 9: Mie oon istunt kolme *ehtoota* hovi-ihmiste *ehtookoulus*, ni eiköhä miul kuulus sillo paremp homma.

Ehtoo on tyypillisesti länsisuomalainen sana eikä kuulu kaakkoismurteeseen. Toinen länsisuomalainen sana on *suvi* merkityksessä 'kesä'. Tämä sana esiintyy kahdessa tekstissä sisällytettynä hotellin nimeen: *Suvisola*, *Suvela*. *Suvi*-sana kuuluu myös itämurteisiin, mutta sen merkitys on niissä 'suojailma, leuto talvisää'. Uskon kääntäjien tavoitelleen nimenomaan 'kesä'-merkitystä, koska alkuperäinen hotellin nimi on *Aurinkola*. Näiden sanojen käyttö voisi selittyä niiden vanhakantaisuudella. Ne eivät esiinny yleiskielessä enää juurikaan teksteissä käytetyissä merkityksissä ja rinnastunevat täten esimerkiksi vanhahtaviin ruotsalaislainoihin, jotka kääntäjät ovat mieltäneet muresanoiksi.

Kaakkoismurteisiin eivät ole myöskään kuuluneet teksteissä esiintyvät slangisanat *hotlu*, *jannu*, *jeesata*, *järkätä*, *mollikka*, *mälsä*, *siti*, *suppari*, *tirikka* ja *tsuppari*. Näitä sanoja ei käytetä useissa teksteissä, sillä yleisin slangisana *tirikka* löytyy neljästä tekstistä, *jeesata* ja *tsuppari* kolmesta, *suppari* ja *mollikka* kahdesta ja muut ainoastaan yhdestä tekstistä. *tirikka*-sana ei ole yksiselitteisesti slangisana, sillä kyseinen sana esiintyy kaakkoismurteessa. Murteessa sanan merkitys on ollut 'pienikokoinen', mutta teksteissä se esiintyy merkityksessä 'johtaja'. Slangissa sana *dirika* esiintyy merkityksessä 'johtaja'. Mitä ilmeisimmin sanan äänneasu on mukautettu slangisanasta. Tämä on ollut erityisen helppoa, koska murteessa on ollut jo ennalta slangisanaa muistuttava sana.

Jeesata-verbi tarkoittaa teksteissä 'auttamista' ja *tsuppari* sekä rinnakkainen asu *suppari* 'juoksupoikaa'. *Mollikka* on kahdessa tekstissä hotellin nimessä: *Mollikka*, *Mollikkala*. Slangisana *mollikan* merkitys on 'aurinko'. Hotellin nimet *Mollikka* ja *Mollikkala* ovatkin loogisia, sillä käännettävän tekstin hotellin nimi on *Aurinkola*.

Slangisana *hotlua* käytetään yhdessä tekstissä merkityksessä 'hotelli':

- (74) 18: Tähäks kaupuntii sie tuut *hotlutirikaks* setä?

(75) 23: Mist myös saahaa *hotluu* väkkee, jos tää ker o hylätty kaupunt?

Kyseisessä tekstissä se esiintyy kuitenkin ainoastaan veljenpoikien repliikeissä, joten slangi-ilmausta on ilmeisesti haluttu käyttää erottamassa nuorten kieli aikuisten kielestä. Akun ja Roope-sedän repliikeissä puhutaan *hotellista* ja *hotellitirikasta*. Veljenpoikien repliikissä on lisäksi sana *siti* 'kaupungin' merkityksessä. Samassa tekstissä he käyttävät kuitenkin myös sanaa *kaupunki*:

(76) 18: Tuut sie tähä *sitii* hotellijohtajaks, setä?

(77) 23: Mist myö sit saahaa hotellii vierait, jos tää o hylätty *kaupunki*?

Teksteissä esiintyvät myös sanat *jannu*, *järkätä* ja *mälsä* merkityksissä 'poika', 'järjestää' ja 'tylsä':

(78) 6: Koko huushollis on vaa yks *mälsemp* homma, ja se o roskiksie tyhjentä mine.

(79) 11: Saisit *järkätä* miul puuhii rahasäkkilöitäis liki näi läh sukulaise kaup-paa.

(80) 50: Hei, tuuha *jannu* jelppaamaa!

Vanhastaan murteeseen kuulumattomien slangisanojen esiintyminen teksteissä ei ole yllättävää, sillä Leena Kohosen (2005: 37) pro gadu -tutkielmaansa haastattelemat nuoret ovat havainneet slangisanojen käytön lisääntyneen omassa ja muiden eteläkarjalaisten puheessa. Itse olen kysellyt äidinkieltä opettaessani joutsenolaisilta peruskoulun 9. luokan opiskelijoilta heidän käsityksiään omasta murteestaan ja sen eroista muiden alueiden murteisiin (syksy 2006, kevät 2007). Useat heistä ovat olleet sitä mieltä, että jo Lappeenrannassa puhutaan eri tavoin kuin Joutsenossa. Yhtenä suurimpana erona he ovat pitäneet taajempaa slangisanojen käyttöä.

4.8. Yleisimmät sanat

Taulukosta 9. selviää kymmenen tekstien yleisimmän sanan esiintymismäärä ja levikki. Koska näitä sanoja käytetään teksteissä niin taajaan, katson, että kääntäjät mieltävät juuri ne voimakkaimmin ja yleisimmin murteellisiksi. Merkittävää on, että valtaosa näistä sanoista on kaakkoisiksi ja itäisiksi luokittelemiani. Tekstien perusteella kääntäjät pitävät kaakkoismurteelle tyypillisimpinä kaakkoismurteisia sanoja *ko*, *a*, *vot*, *silviisii* ja *lusti*. Näistä sanoista *ko* ja sanonta *a vot* on mainittu myös aiemmissa kansandialektologisissa tutkimuksissa (Nupponen

2005: 163; Palander – Nupponen 2005: 33). Molempia voi kuulla jonkin verran myös nyky-murteessa.

Taulukko 9. Yleisimmät sanat
f = tekstien lukumäärä, jossa sana esiintyy

Sana	f	Levikki
<i>ko</i>	46	kaakkoinen
<i>kohtsillään</i>	37	laaja-alainen
<i>a</i>	36	kaakkoinen
<i>vot</i>	33	kaakkoinen
<i>haastaa</i>	30	itäinen
<i>elä</i>	26	itäinen
<i>silviisii</i>	26	kaakkoinen
<i>lusti</i>	21	kaakkoinen
<i>vällee</i>	20	itäinen
<i>reklaami</i>	19	laaja-alainen
Mahdollinen esiintyminen	66	

Kaakkoismurteinen *ko* on teksteissä yleisimmin käytetty sana. Alkuperäisteksti ei selitä sanan tiheyttä, sillä sitä vastaava yleiskielinen *kun*-konjunktio esiintyy käännettävässä tekstissä ainoastaan kerran. Sanan runsas käyttö kertoo pikemminkin pyrkimyksestä puhetta muistuttavan kielen kirjoittamiseen. Murteissa konjunktion käyttö on paljon laaja-alaisempaa kuin kirjoitetussa kielessä tai yleiskielessä. *Kun*-konjunktio on murteissa yleisin alistuskonjunktio ja eräänlainen yleiskonjunktio. Se voi esiintyä erittäin monessa eri tehtävässä. Sen tehtävä voi olla murteissa temporaalisen lisäksi kausaalinen, kuten yleiskielessäkin, mutta myös esimerkiksi konditionaalinen tai komparatiivinen (Ikola 1989: 89–92.)

(81) 11: A siu pittää auttaa minnuu enemp, sie *ko* oot miu likkeisin sukulaisein.

(82) 11: [– –] Ja siukii ois pijettävä ommaa perettä paremmi *ko* muuta väkkee.

A- ja *vot*-sanojen tiheyteen vaikuttaa *a vot* -sanonnan yleisyys. Sitä käytetään 23 tekstissä. Myös tämä sanonta mielletään tekstien perusteella vahvasti murteeseen kuuluvaksi. *A-*interjektiota viljellään joissain teksteissä jopa liian paljon. Esimerkiksi tekstissä 7 sillä aloitetaan 51 repliikistä tai tekstilaatikosta 9. Interjektio on toki ollutkin puheessa yleinen ja monimerkityksinen, mutta kirjoitettuna ja taajaan toistuessaan siitä tulee helposti häiritsevä manee-ri.

Kaakkoismurteeseen on liitetty myös laajasti itäiset sanat *haastaa*, *elä* ja *vällee*. Näistä sanoista *elä*-muodon runsas esiintyminen on erikoista, sillä se on perinteisesti esiintynyt ainoastaan pienessä osassa kaakkoismurteita. Mahdollista on, että kääntäjät tietävät jossain päin murteita käytetyn tällaista muotoa ja ovat halunneet muuttaa *älä*-muodon yleiskielestä poikkeavaksi. Huomionarvoista on, että *haastaa*- ja *elä*-verbit on mainittu myös aiemmissa karjalaisuutta käsitelleissä kansandialektologisissa tutkimuksissa (Nupponen 2005: 163; Palander – Nupponen 2005: 33).

Laaja-alaisista sanoista käytetään useimmin sanoja *kohtsillään* ja *reklaami*. *Reklaami*-sanana runsas käyttö johtuu pohjatekstissä esiintyneestä *mainos*-sanasta. Tämäkin sana on haluttu kääntää ja se on korvattu vanhahtavalla ruotsalaislainalla.

Taulukko 10. Yleisimpien sanojen jakautuminen sanatyyppeihin f = tekstien lukumäärä, jossa sanaa käytetään

Levikki	f	%
kaakkoismurteinen	11	28 %
itäsuomalainen	12	31 %
laaja-alainen	16	41 %
venäläislaina	4	11 %
ruotsalaislaina	11	28 %
sanoja yhteensä	39	100 %

Taulukosta 10 selviää eri sanatyyppeiden sekä lainasanojen osuudet tarkasteltujen 39 sanan joukossa. Eri sanatyyppeiden osuudet ovat suhteellisen samansuuruiset, mutta laaja-alaisia sanoja on kuitenkin eniten. Näin pienen sanamäärän perusteella on vaikea tehdä varmoja päätelmiä, mutta vaikuttaisi kuitenkin siltä että laaja-alaiset sanat tunnistetaan helpoiten ja luonnollisesti niitä on myös murteissa paljon käytössä.

Mielenkiintoista on, että käsittelemistäni murre sanoista lähes 40 prosenttia on lainasanoja. Erityisen suuri on nuorten ruotsalaislainojen määrä. Sellaiset ruotsalaisperäiset verbit, kuten *huilia*, *jelpata* ja *piisata*, ovatkin omien havaintojeni mukaan murteessa edelleen käytössä. Erityisesti vanhahtavien nominien, kuten *kapsäkki*-, *reklaami*- ja *tirehtööri*-sanojen käyttö tuntuu kuitenkin tukevan Tuomo Tuomen (1989a: 52) havaintoa, jonka mukaan nuoret lainasanat mielletään nykyisin murre sanoiksi. Näitä sanoja ei havaintojeni mukaan juurikaan enää murteessa käytetä. Erityisen selvästi tunnutaan juuri kaakkoismurteiseksi mielletävän myös venäläislainat *a* ja *vot* sekä sanonta *a vot*, jotka esiintyvät suuressa osassa tekstejä.

5. SYNTAKSIN TARKASTELU

Tässä luvussa käsittelen muutamia käännöksissä ilmeneviä lauseopillisia piirteitä. Murrekäännöksille on usein ominaista, että käännettäessä huomioidaan kohdemurteen äänne- ja muoto-opilliset piirteet ja sanasto mutta unohdetaan täysin murteen syntaksi ja fraseologia. Leena Sarvas (1998: 14) onkin kritisoinut murteelle käännettyjä sarjakuvakäännöksiä koulukäännösmäisyydestä. Koulukäännöksillä hän tarkoittaa sanasta sanaan alkutekstistä käännettyjä tekstejä. Näissä käännöksissä korvataan ainoastaan äänne- ja muoto-opilliset piirteet ja sanasto kohdemurteen vastaavilla piirteillä.

Koulukäännösmäisyydestä käy esimerkiksi Aku Ankka -aineistoni käännös repliikistä 6: *Koko talos o vaa yks ainoo kehnomp homma ja se o roskatynnyreihe hoito*. Alkuperäisrepliikin asu on: *Koko talossa on vain yksi ainoa kehnompi homma, ja se on roskatynnyreiden hoito*. Toisessa vastaavan repliikin käännöksessä on ilmaistu sama ajatus, mutta repliikin muotoilu poikkeaa alkuperäisestä huomattavasti: *Täst jos viel puotaa, ni sithä sitä jo völjätää roska-pönttölöi*. Hyvästä käännöksestä ei Sarvaksen (1998: 14) mukaan edes huomaa sen olevan käännös, koska se käyttää kohdekielelle tai -murteelle ominaisia sanoja ja sanontoja.

Tarkastelen tässä luvussa lauseopillisten ilmiöiden avulla, kuinka hyvin kääntäjät ovat osanneet huomioida kirjakielen ja murteen syntaksin eron. Näin selvitän samalla, kuinka karjalaisuus näkyy tekstien kielen lauseopillisella tasolla. Syntaksin piirteitä tarkastelen esimerkeistä riippuen joko sidoksissa käännöstekstin alkuperäiseen lauseeseen tai irrallaan pohjatekstin vastaavasta kohdasta. Lähtökohtanani tarkastelussa on tietty lauseopillinen ilmiö, jonka aiempi tutkimus on osoittanut esiintyvän kaakkoismurteessa kyseisenlaisena. Selvitän, esiintyykö käännösteksteissä näitä ilmiöitä.

Pelkän vertailun alkuperäistekstin repliikkien ja käännöstekstien vastaavien repliikkien välillä en katso olevan hedelmällinen lähtökohta, koska käännöstävät vaihtelevat eri teksteissä suuresti ja esimerkiksi kysymysmuotoja saattaa esiintyä hyvinkin yllättävissä kohdissa. Monissa teksteissä tietyn lauseopillisen piirteen sisältävä rakenne on korvattu käännöksessä täysin erilaisella ilmauksella. Esimerkiksi repliikki *Näenkö unta?* on korvattu eräässä tekstissä tokaisulla *Joha viskoo!*

Kaakkois- ja itämurteiden lauseoppia on tutkittu suhteellisen vähän. Laajin aluetta käsittelevä teos on U. T. Sireliuksen *Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta* (1894). Syntaksin tarkastelussa hyödynnän tätä teosta sekä joitain laajempia murteiden lauseopillisia esityksiä, kuten Hannele Forsbergin lisensiaatintyötä (1993) ja väitöskirjaa (1998).

Kaikista suomen murteista on tehty myös tutkimus Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikie-
lioppia (1989), jossa käsitellään myös kaakkois- ja itämurteita. Teoksen anti ei ole kuitenkaan
tutkimukseni tässä osassa juurikaan hyödynnettävissä.

Tässä luvussa käsittelen *hää*- ja *hyö*-pronominien käyttöä, yksikön 2. persoonan verbial-
kuisia kysymyslauseita sekä episteemisiä arvioita.

5.1. Kolmannen persoonan pronominit

Jo U. T. Sirelius (1894: 96–98) viittaa tutkimuksessaan Jääsken ja Kirvun kielimurteesta *hää*-
ja *hyö*-pronominien erikoiseen kirjakielestä ja nykyisestä yleiskielestä poikkeavaan käyttöön.
Hän-pronomini voi kaakkoismurteissa viitata myös elottomiin esineisiin ja esimerkiksi laitok-
siin. Samaista pronominia sekä *hyö*-pronominia voidaan käyttää myös puhuttelusanana *sie*- tai
työ-pronominien sijasta. Tällöin *hää*-pronominin merkitys voi olla leikillinen. *hyö*-
pronominin käyttöön taas liittyy kunnioittava merkitys. Ylä-Vakkurin (1986: 112) mukaan 3.
persoonan muoto on käsitetty yleensä nimenomaan kohteliaisuuden ilmaukseksi. Maija Pent-
tilä (1986: 64) taas on kiinnittänyt pro gradu -tutkielmassaan huomiota *hää*-pronominin tehtä-
vään vähättelyn ilmaisijana. Tämä vähättely voi kohdistua ihmisiin, eläimiin tai asioihin.

Omien havaintojeni mukaan *hää*-pronominin merkitys viitattaessa ihmisiin on useimmiten
juuri leikillinen, vähättelevä tai joskus jopa ivallinen. Ivallisessa merkityksessä sitä voidaan
käyttää muun muassa käänteisissä kohteliaisuuksissa, joissa tarkoitetaan juuri päinvastaista
kuin sanotaan: *Ompas hänel taas tänää hienot vaatteet*. Tällaisia ilmauksia käyttävät etenkin
nuoret tytöt ainakin Imatran aluemurteessa.

hää- ja *hyö*-pronominien kirja- ja yleiskielestä poikkeavaa käyttöä on 13 käännöstekstissä.
Neljässä tekstissä *hää*- tai *hyö*-pronominilla viitataan nimenomaan elottomaan artefaktiin:
hotelliin tai tiehen.

(83) 28: Ai ilmane ihme, mite *hää* onkii pöllys ja lias!

(84) 19: Tuolha *hää* näkkyykii.

(85) 35: Kaik tiet, *hyö* männöö Päieväkehrää.

(86) 29: Elä muuta haasta. *Hää* o olt tyhjän vuoskauvet.

Näissä teksteissä viittaustapa esiintyy vain kerran, ja toisissa samaisten tekstien repliikeissä
esimerkiksi hotelliin saatetaankin viitata joko *hotelli*- tai *se*-sanalla. Muiden tekstien vastaa-
vissa kohdissa hotelliin viitataan yleensä pronomineilla *tää*, *se* tai *tuo*. Useimmiten käytetään
kuitenkin *hotelli*-sanaa tai hotellin nimeä. Havaintojeni mukaan ainakin Imatran aluemurtees-

sa käytetään usein *hän*-pronominia viitattaessa artefaktiin. Esimerkiksi kaupan myyjä tokaisi päivitellessään pullonpalautuslaitteen kovaa ääntä: ”Täytyy kattoo mikä *hänes* o vikana.”

Hän-pronominia käytetään *sie*- tai *työ*-pronominin sijasta neljässä tekstissä. Näissä tapauksissa sanan käyttö on teitittelyn tapaista, kenties hieman leikillistäkin. Tapauksia on teksteissä yhteensä kuusi. Lisäksi kuudessa tekstissä esiintyy vastaavanlaisia rakenteita, joissa henkilöä puhutellaan kunnioittavasti kolmannessa persoonassa käyttäen *hän*-pronominin sijasta substantiivia *herra*. Tämänkaltaisen ”titulointi” on tunnettu useissa suomen murteissa (Ylä-Vakkuri 1986: 108–109).

(87) 48: *Hää* on hyvä ja laittaa nimmeensä tuoho!

(88) 45: ...ni tiijä vaik *hää* jäis meil myötämöisii.

(89) 46: Tervetulloo! *Hää* o höveli ja käyp sissää.

(90) 46: *Herra* o höyli ja käyp peremmäll.

Ainoastaan yhdessä tekstissä *hää*-pronominia käytetään kyseisellä tavalla useamman kerran. Teksteissä vaihteleepronominin käytön rinnalla teitittely:

(91) 48: Jos *Työ* panisitta nime tähä, vassokuu.

(92) 48: Tuoho ko *sipasetta* nimmeinnä, ni selvän tek.

Teitittelyn käyttö on käännösteksteissä yllättävän yleistä, sillä sitä ei pidetä erityisen luonteenomaisena kaakkoismurteille. Kaakkoismurteissa teitittely on kuulunut vain erityisen kunnioittavaan puhutteluun ja yleisempää onkin ilmeisesti ollut 3. persoonan muotojen käyttö kunnioittavassa puhuttelussa. (Ylä-Vakkuri 1986: 107.) Teitittelyn harvinaisuuteen viittaavat myös Nupposen haastatteleminen siirtokarjalaisten havainnot: he kokivat sinuttelun olevan erityisen karjalainen tapa. (Nupponen 2005: 195.) Sirelius (1894: 93) mainitsee *työ*-pronominin kunnioittavassa merkityksessä, mutta tähän lienee vaikuttanut se, että teitittely oli hänen elinaikanaan ylipäättään yleisempää kuin nykyään.

Teitittely esiintyy 46 käännöstekstissä, joista 36:ssa ainoana puhuttelutapana, kun ovat kyseessä käännettävän tekstin repliikit 43–50. Niissä Roopea puhutellaan alkuperäisessä tekstissä teititellen. Kaakkoismurteelle tyypillisempi yksikön 2. persoonaa käyttävä välitön puhuttelutapa esiintyy alkuperäisen teitittelyn sijaan 23 tekstissä ja näistä 10:ssä ainoana puhuttelutapana. Pirkko Sallinen-Gimpl (1994: 115) huomauttaa, että karjalainen sinutteli sellaista henkilöä, jota piti vertaisenaan. Onkin mahdollista, että asiakaspalvelutilanteessa, josta sarjakuvassa on kyse, on asiakkaalle kuitenkin haluttu osoittaa erityistä kunnioitusta teititellen.

Kahden ensimmäisen tavan lisäksi *hän*-pronominia käytetään kolmessa tekstissä *tuo*-demonstratiivipronominin sijaan:

(93) 27: No mitä *hänest*, kyl mie poika selviin!

(94) 27: Mitä *hänest*, kyl mie selviän, [– –].

(95) 6: *Hää* mölli polkee hitusii, [– –].

Jälkimmäisessä näistä tapauksista *hää*-pronominilla on artikkelin tapainen tehtävä, jollaisesta on tehnyt kaakkoismurteissa havaintoja Penttilä (1986: 79). Vastaavaan *se*-pronominin käyttöön viittaa myös Sirelius (1894: 98). Artikkelinomaisesti *hää*-pronominia käytetään myös seuraavassa esimerkissä:

(96) 42: A miu pittää ottaa selvää, mite *hää* Aku hoijelnoo miu hotellijain.

5.2. Yksikön 2. persoonan verbialkuiset kysymyslauseet

Kaakkoismurteelle tyypillisenä syntaksin piirteenä mainitaan useimmin *kO*-kysymyspartikkelin puuttuminen yksikön toisen persoonan verbialkuisista kysymyslauseista. Kyseiset kysymykset muodostetaan murteessa käyttäen käänteistä sanajärjestystä (*mänet sie? otat sie?*). Kysymyspartikkeli heittyy kysymyslauseista aina pois, jos sana, johon tämä partikkeli liitettäisiin, päättyy *t*:hen (*tulet + ko*). (Sirelius 1894: 128, Ruoppila 1956: 39.) Tämä piirre on leimallisesti itäinen ja erityisen tyypillinen kaakkoismurteelle. Länsimurteissa piirrettä ei ole vanhastaan tavattu. Se on kuitenkin levinnyt nykyiseen yleispuhekieleen. (Forsberg 1994: 60–61.)

Muissa tapauksissa kysymyspartikkeli esiintyy Ruoppilan mukaan (1956: 39) murteessa muodossa *-k-* (*Vieläk sie ajoit?*). Mikäli sana päättyy konsonanttiin, *-k-* liittyy vartaloon voikaalin *-i-* välityksellä. Kuitenkin kysymyspartikkelia tavataan myös *-ks*-muodossa: *lähtööks äiti, siinäks sie viel olet, Oottaks työ mihi mänös?* (Sirelius 1894, Forsberg 1994: 60).

Kysymyspartikkelittomat yksikön toisen persoonan verbialkuiset kysymyslauseet on huomioitu aiemmassakin kansandialektologisessa tutkimuksessa. Kaksi Anne-Maria Nupposen (2005: 163–164) haastattelemaa siirtokarjalaista (Impilahti ja Jääski) mainitsi murteeseensa kuuluviksi kyseisen piirteen. He luettelivat muun muassa asut *tiit sie, toisit sie, veisit sie ja oot sie mänt*.

Käännettävässä Aku Ankka -tekstissä on ainoastaan yksi 2. persoonan kysymyslause, repliikki 22: *Tähäkö kaupunkiin tulet hotellinjohtajaksi setä?* Tämäkään kysymyslause ei ole

kuitenkaan verbialkuinen, vaan kysymyspartikkeli liittyy siinä lauseenalkuiseen nominiin. Verbialkuisten kysymyslauseiden esiintymistä on kuitenkin mielekästä tarkastella teksteistä, koska muutamassa tekstissä kyseinen lause on korvattu verbialkuisella muodolla ja verbialkuisia muotoja on myös muissa repliikeissä.

Kyseinen 2. persoonan lause on käännetty valtaosassa tekstejä (36 tekstiä) käyttäen *kO*-partikkelin *-ks*-varianttia. Teksteissä esiintyy myös kysymyspartikkelin variantti *-k:n* sisältäviä lauseita (9) sekä *-ko*-partikkelin sisältäviä kysymyslauseita (10):

- (97) 18: *Tähäks* kaupunkii sie tuut hotellitirehtööriks, setukka?
- (98) 18: *Tänneksie* setä tuut tirehtööriks?
- (99) 18: Tähä *kaupunkiinko* sie tulet hotellinjohtajaksi setä?

Viidessä tekstissä repliikin sanajärjestyksestä on kuitenkin muutettu ja kysymys on muodostettu ilman *-kO*-partikkelia:

- (100) 18: *Meinaat* sie setä tälläsee hökkelikyllää tulla hotellipomoks?
- (101) 18: *Johat* sie täs kaupunnis hotellii?
- (102) 18: *Tuut* sie tähä sitii hotellijohtajaks, setä?

Vaikka käännettävässä tekstissä ei ole kysymyslauseita, joiden kysyvä verbi loppuisi *t:hen*, esiintyy myös muissa repliikeissä kysyviä ilmauksia, joista kysymyspartikkeli puuttuu. Tällaisia repliikkejä on edellisten lisäksi 12 tekstissä. Pohjatekstissä näitä repliikkejä vastaa kysymyslause, väitelause tai kehotus.

- (103) 15: Älä virka mittää. *Uot* sie tosissais?
- (104) 15: *Meinaatsie*?
- (105) 48: *Laittasit* sie vielä tähä nime al.
- (106) 15: *Haastat* sie lämpimikseis?

Kysymyspartikkelittomia tapauksia on teksteissä yhteensä 25 esiintymää. Yleisin on kysymysfraasi *usot sie*, jota käytetään teksteissä viisi kertaa. Se esiintyy sekä merkityksessä 'uskoa' että 'luulla':

- (107) 40: Hei, *usotsie* tätä.
- (108) 9: *usot sie* et mie tääl hanslankaritöis kauvaa ole?

Vaikka piirre on ainoastaan runsaassa neljäsosassa tekstejä, ovat kääntäjät hahmottaneet sen kohtalaisen hyvin. Pohjatekstissä ei tähän piirteeseen viittaavia kysymyslauseita ollut, joten kääntäjien on täytynyt huomioida piirre omasta murteentuntemuksestaan lähtien. Piirteen tunnettavuutta tukevat myös Nupposen (2005: 163–164) haastattelemien siirtokarjalaisten havainnot piirteestä.

5.3. Episteemiset arviot

Alkuperäistekstissä on kolme repliikkiä, joiden modaalinen merkitys on episteeminen, eli niissä ilmaistaan esitetyn tiedon mahdollisuutta ja varmuutta. Nämä repliikit eivät ole muodoltaan potentiaalisia, vaan epävarmuus ilmaistaan niissä modaalisella adverbillä *kai* ja modaaliverbillä *taidaa*.

10: Niinpä *kai*.

12: *Taidat* olla oikeassa, Aku.

22: Ihmiset ovat *kai* muuttaneet pois.

Käännöksissä huomioni kiinnittyi ensimmäiseksi näiden adverbien sijasta joissain teksteissä käytettyihin potentiaalimuotoihin. Potentiaalimuodot eivät kuitenkaan ole yleisiä, joten tarkastelen laajemmin, millaisia tapoja epävarmuuden ilmaisemiseksi on käännösteksteissä käytetty. Hannele Forsberg (1993: 264) huomauttaakin, että potentiaali on vain yksi keino muiden joukossa muodostettaessa episteemisiä väitteitä ja suurin osa arveluista ja epäilyistä esitetään muita keinoja käyttäen. Käännösteksteistä valtaosassa esiintyy jonkinlaisia episteemisyiden ilmaisimia. Lähes kolmasosassa kolme käsittelemääni repliikkiä on kuitenkin korvattu pääosin sellaisilla väitelauseilla, joissa episteemisyyttä ei ilmaista:

(109) 10: Vai silviisii.

(110) 10: Koha vouhkaat.

(111) 10: Älä sie Aku riehu.

(112) 12: Sie haastat oikeeta asiaa, Aku.

(113) 22: Kaik väki o lähtent lätkimää.

Taulukosta 11 selviää erilaisten episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinojen käyttö tarkastelemissani kolmessa repliikissä.

Taulukko 11. Episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinot
f = esiintymien määrä tekstien tarkastelluissa tapauksissa

Ilmaisukeino	f	%
<i>vissii(n)</i>	56	27
<i>kai</i>	13	6
<i>vällee(n) ~ varmaa(n)</i>	13	6
<i>(ei) suinkaan</i>	1	0,5
<i>taitaa</i>	35	17
<i>saattaa</i>	3	1,5
<i>mahtaa</i>	1	0,5
<i>voida</i>	3	1,5
potentiaali	8	4
-kO-kysymys	8	4
-mi-kysymys	3	1,5
<i>jos-lause</i>	4	2
<i>luulla</i>	1	0,5
ei esiintymiä	59	28
useampi tapa	10	5
yhteensä	208	100

5.3.1. Modaaliverbit

Yleisin tapa ilmaista episteemistä mahdollisuutta, todennäköisyyttä tai varmuutta murteessa on episteemisten modaaliverbien käyttö. Näistä käytetyin on *kai*, mutta juuri kaakkoismurteiden alueella sen esiintyminen on harvinaisempaa. Toiseksi yleisin on *vissiin*, jonka käyttö on erityisen runsasta Kaakkois-Suomessa. (Forsberg 1993: 265–267.) Näiden adverbien käyttö käännösteksteissä noudattaa hyvin pitkälti Forsbergin huomioita.

Kaikkein yleisin episteemisyyden ilmaisin teksteissä on adverbi *vissii(n)*. Se esiintyy lähes kolmasosassa käännöstekstejä, ja erityisen usein (48 tapausta) sillä on korvattu pohjatekstin *kai*-adverbi, jonka käyttö on kaakkoismurteissa vähäisempää kuin muissa murteissa. Kuudessa tekstissä *vissii(n)*-sanalla on korvattu myös modaaliverbi *taitaa*.

(114) 10: Niihä siu *vissiinki* pittää.

(115) 10: No nii *vissii* sit.

(116) 22: Kaik immeiset o *vissii* lähtent livohkaa.

(117) 22: Hyö *vissii* muuttiit pois tykkänää.

(118) 12: *Kyl sie vissii oot oikias Aku.*

Kahdessa tapauksessa on käytetty *vissii*-adverbin lisäksi episteemisyyttä ilmaisemassa modaaliverbiä tai potentiaalimuotoa. Forsberg (1993: 295–296) mainitseekin, että episteemi-ilmausten kohdalla ilmenee usein kasautumista: eri keinoja yhdistämällä voidaan muunnella muun muassa varmuusastetta.

(119) 12: *Saattaaha se vissii nii olla.*

(120) 22: *Nii vissii, vaa lie hää nii nuukaa.*

Odotuksenmukaisesti *kai*-adverbin käyttö on teksteissä huomattavasti vähäisempää kuin *vissii(n)*-adverbin. Repliiikissä 12 sitä ei ole käytetty lainkaan ja muissakin niukasti. Kääntäjät eivät selvästikään miellä adverbin kuuluvan vahvasti murteeseen. Sanan vähäiseen esiintymiseen voi vaikuttaa myös halu nimenomaan kääntää pohjatekstin kieli alkuperäisestä poikkeavaksi.

(121) 10: *Nii kai sit.*

(122) 22: *Ihmiset o kai käymäsillää.*

Kolmas teksteissä esiintyvä modaaliverbi on *vällee(n)* tai *varmaa(n)*, joiden merkitys on sama. *Varmaan*-adverbin käyttö arvelua ilmaisemassa on murteissa *vissiin*-adverbiä vähäisempää (Forsberg 1993: 269). Teksteissä *varmaa(n)* ja *vällee(n)* adverbien käyttö onkin huomattavasti vähäisempää kuin *vissiin(n)*-adverbin. Valtaosassa esiintymiä on *vällee(n)*-adverbi ja vain yhdessä *varmaan*. Tämä on odotuksenmukaista, sillä *vällee(n)* on vahvasti itämurteen sana. Yhdessä tekstissä esiintyy lisäksi *(ei) suinkaan* -adverbi.

(123) 12: *Kylhä sie Aku vällee oot oikias*

(124) 22: *Ihmist o vällee muuttaneet pois.*

5.3.2. Modaaliverbit

Episteemisesti käytetyt modaaliverbit ovat modaalisten adverbien jälkeen seuraavaksi yleisin keino ilmaista lausuman todennäköisyysarviota. Näistä *taitaa*-verbi on murteissa laajalevikkin ja käytetyin. (Forsberg 1993: 274–275.) Käännösteksteissä modaaliverbi *taitaa* onkin toiseksi yleisin episteemisyyden ilmaisutapa. Selvästi yleisintä sanan käyttö on repliikin 12 käännöksissä (30 tapausta). *Taitaa*-verbi sisältyy jo kyseiseen käännettävään repliikkiin, mikä on voinut vaikuttaa jonkin verran kääntäjien valintoihin. Esimerkiksi *kai*-adverbin kääntäjät

kuitenkin korvasivat johdonmukaisesti *vissiin*-adverbilla, joten voisi olettaa, että heillä on ollut yleensä selvä pyrkimys muuttaa alkuperäistekstiä. Se, että *taitaa*-verbiä käytetään tajaan teksteissä, viitanee siihen, että se nimenomaan mielletään osaksi murretta. Episteemistä tulkintaa varmistamassa esiintyy myös muutamassa tapauksessa pragmaattinen partikkeli *kylä*.

(125) 12: Sie *taijat* puhuu asijaa, Aku.

(126) 12: *Taijat* sie *kyl* haastaa oikeeta asijaa, Aku.

Teksteissä esiintyy lisäksi kaksi muuta modaaliverbiä, *saattaa* ja *voida*. Ne ovat huomattavasti *taitaa*-verbiä harvinaisempia: molemmat esiintyvät käsitellyissä repliikeissä kolme kertaa. Etenkin *saattaa*-verbin harva edustus on odotuksenmukaista, sillä Forsbergin (1993: 280, 282) havaintojen mukaan se ei esiinny kaakkoismurteessa lainkaan episteemisessä merkityksessä. *Voida* sen sijaan esiintyy.

(127) 12: Sie *saatat* Aku olla oikeessa.

(128) 12: Tuos *voip* olla perrää, Aku.

5.3.3. Potentiaali

Potentiaali on tyypillisesti itäinen modus. Siitä on kyllä tietoja kaikista päämurreryhmistä, mutta vain itämurteissa ja tietyissä pohjalaismurteissa se on jonkin verran produktiivinen. Savolais- ja kaakkoismurteiden välillä potentiaalin käytössä ei ole suuria eroja. (Forsberg 1998: 113, 119.) Ylipäättään potentiaalia käytetään puhutussa kielessä hyvin harvoin. Forsbergin väitöskirjan (mts. 117) laskelmat osoittavat murteissa potentiaalin osuuden olevan kaikista finiittiverbeistä noin 0,4 %.

Potentiaalimuotoa käytetään kahdeksassa käänöksessä, joista yhdessä kaksi kertaa. Kaikissa tapauksissa modus esiintyy repliikissä 22, jossa alkuperäisessä tekstissä ilmaistiin epävarmuutta modaaladverbilla *kai*:

(129) 22: *Lienyöt* immeiset männiet poikkee?

(130) 22: Mihi *lie* juosseet?

Kaikissa näissä tapauksissa on kyseessä *lie*-vartaloinen *olla*-verbin potentiaali. Juuri tämä muoto on yleisin ja laajimmalle levinnyt potentiaalin muoto murteissa (Forsberg 1998: 113). Suurin osa esiintymistä, seitsemän, on perfektissä. Tämä on odotuksenmukaista, sillä kaak-

koismurteissa yleisin potentiaalin esiintymä on perfektin *lie*-vartaloinen potentiaali (mts. 120). Kaksi esiintymistä on preesensmuotoisia ja ainoastaan kaksi *liene*-vartaloisia.

(131) 22: Ei sunkaa nää *lie* kaik evakkoo lähteneet.

(132) 22: Nii vissii, vaa *lie* hää nii nuukaa.

(133) 21: Ei risti sieluu, mis *lieneet*? [– –]

Potentiaalimuodon lisäksi esiintyy useimmissa repliikeissä myös jokin muu episteemisuuden ilmaisin. Kahdessa repliikissä on *-ko*-kysymys, kahdessa *-mi*-kysymys, yhdessä *jos*-lause ja yhdessä modaaliverbi *ei suinkaan*.

5.3.4. *-ko*- ja *-mi*-kysymykset

Kysymyslauseita voi pitää epätietoisuuden ja epävarmuuden ilmaisemisen kieliopillistuneena muotona. Useimmiten puhuja tarkistaa epävarman asian kysymällä. (Forsberg 1993: 237.) Käännöksissä esiintyy sekä myönteisiä *-ko*- että *-mi*-kysymyslauseita ilmaisemassa epävarmuutta. Näiden kysymyslauseiden osuus käännöstekstien käsitellyissä repliikeissä ei ole kuitenkaan suuri. Tähän on voinut vaikuttaa se, että pohjatekstissä yksikään kolmesta käsittelemästani repliikistä ei ollut kysymysmuotoinen.

Suurin osa *-ko*- ja *-mi*-kysymyksistä on indikatiivilauseita, mutta neljä esiintymistä on potentiaalimuodossa:

(134) 10: *Oot* sie tosissais?

(135) 10: *Mitä* sie höpäjät?

(136) 22: *Liek* nuo immeiset muuttaneet maalle?

-ko-kysymyslauseista epätietoisuutta korostavimpia ovat sellaiset, joissa tietämättömyydestä kerrotaan myös eksplisiittisesti (Forsberg 1993: 254). Tällaisia lauseita ei kahdeksan esiintymän joukossa kuitenkaan ole. Esimerkit ovat verbialkuisia ja yleensä indikatiivimuotoisia. Lisäksi kolmessa tapauksessa käytetään liitepartikkelia *-ha(n)*.

(137) 22: *Oiskoha* kaik muuttant pois?

(138) 22: *Oisvatkohan* immeiset menny Ankkalinnan.

-mi-kysymyksiä on esimerkkien joukossa ainoastaan kolme. Yksi näistä kysymyksistä on indikatiivimuotoinen ja kaksi potentiaalimuotoisia. Nämä kysymykset osoittavat myös epäroinnin kyseisen asian suhteen. Tällaiset *-mi*-potentiaalikysymykset ovat usein luonteeltaan

retorisia, jäävät vaille vastausta, eivätkä sitä odotakaan (Forsberg 1993: 146). Käännösteksteissäkin kyseiset lauseet ovat vain retorisia pohdiskeluja edellisen repliikin huomioon, että kaupunki on tyhjä. Näille kysymyksille ei siis odoteta vastausta.

(139) 22: Ei risti sieluu, *mis* lieneet?

(140) 22: *Mihi* lie juosseet?

5.3.5. Muut ilmaisekeinot

Episteemistä modaalisuutta voidaan ilmaista myös merkitykseltään arvelevilla *jos*-, *vaikka*- ja *kuin*-lauseilla. Tällaiset lauseet ilmaisevat pikemminkin mahdollisuutta kuin todennäköisyyttä. Yleisimpiä niistä ovat *jos*-lauseet. (Forsberg 1993: 288.) Aineistossani esiintyy näistä ilmaisekeinoista *jos*-lauseita:

(141) 22: No, *jos* hyö o lähteneet vaik evakkoo.

(142) 22: *Jos* täält on väki muuttant muualle.

Jos-lause voi esiintyä itämurteissa potentiaalimuotoisena (mp.). Aineistossani on myös yksi tällainen tapaus:

(143) 22: *Jos* hyö *lie* männeet matkoihinsa.

Lisäksi episteemisyyttä voidaan ilmaista myös episteemisten performatiiviverbien avulla. Aineistossani on yksi tapaus näistä yleisimmästä eli *luulla*-verbistä.

(144) 22: Mie *luule*, et immeiset o muuttanu poijes.

5.4. Syntaksin piirteiden kokoava tarkastelu

Kolmen eri syntaktisen piirteen tarkastelu teksteistä ei anna kaikilta osin aivan samansuuntaisia tuloksia. *Hän*-pronominin tarkastelu osoittaa, että jotkut kääntäjät ovat kyllä tiedostaneet pronominin yleiskielestä poikkeavan käytön hyvin mutta toisille se on taas ilmeisesti ollut vieras. Ylipäättään piirre on ollut vaikeampi huomata kuin äänne- ja muoto-opilliset piirteet, koska se esiintyy vain 20 %:ssa teksteistä, kun taas suurin osa äänne- ja muoto-opillisista piirteistä esiintyy vähintään 70 %:ssa teksteistä. Tältä osin vaikuttaisi siltä, että lauseopillinen piirre on vaikeampi hahmottaa murteeseen kuuluvaksi kuin äänne- ja muoto-opillinen. Yllät-

tävää on *hän*-pronominin käsittelyn yhteydessä esille tullut teitittelyn yleisyys teksteissä (70 % teksteistä).

Ilman *-ko*-partikkelia muodostettuja yksikön 2. persoonan verbialkuisia kysymyslauseita ei myöskään ollut kuin 26 %:ssa teksteistä. Tämän piirteen kääntäjien voi kuitenkin katsoa hahmottaneen kohtalaisen hyvin, koska käännettävässä tekstissä ei ollut tähän asuun varsinaisesti viittaavia lauserakenteita. Piirteen helppoon havaittavuuteen viittaavat jo aiemmat siirtokarjalaisten huomiot (ks. Nupponen 2005: 163–164).

Episteemisten ilmausten tarkastelun tulokset ovat yllättävänkin odotuksenmukaisia ja murteenmukaisia. Ilmeisesti tämä piirre eri variaatioissaan on helpompi hahmottaa kuin *hän*-pronominin käyttö. Ilmaisukeinoista modaaliadverbi *vissii(n)* oli odotuksenmukaisesti yleisin (27 % tapauksista), sillä tämän episteemisyyden ilmaisukeinon käyttö on erityisen runsasta Kaakkois-Suomessa. Modaaliadverbeistä *kai* on yleisesti käytetyin, mutta kaakkoismurteiden alueella se on harvinaisempi. Myös tämän adverbien vähäinen käyttö teksteissä oli odotuksenmukaista, sillä sen osuus esiintymistä oli vain 6 %.

Potentiaalimuotoa, johon kiinnitin ensimmäiseksi huomioni teksteissä, käytettiin niissä vain 8 kertaa (4 % tapauksista). Vaikka se on teksteissä harvinainen, on sen esiintyminen niissä ylipäättään mielestäni merkittävää, sillä potentiaalia käytetään puhutussa kielessä vain harvoin. On esitetty jopa väitteitä, että potentiaali kuuluisi vain suomen kirjakieleen. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, ja Forsberg onkin osoittanut väitöskirjassaan potentiaalin olevan nimenomaan itäisille murteille tyypillinen modus (1998: 117). Tämä tutkimustulos tekee tekstien potentiaaliesiintymistä vieläkin merkittävämpiä.

6. SANANPARRET

Tässä luvussa tarkastelen teksteissä esiintyviä sananparsia. Tarkoitukseni on selvittää, millaisia sananparsia kääntäjät ovat teksteihinsä sisällyttäneet ja viittaavatko ne jotenkin karjalaisuuteen. Ingrid Schellbach-Kopra korostaa artikkelissaan Sanojen ja fraasien kulttuurisidonnaisuudesta (1983) eurooppalaisen sananlasku- ja fraasivaraston olevan hyvin suurelta osin yhteistä. Hänen mukaansa tulisikin välttää yksittäisen kansan luonteen määrittämistä muutamien sanontojen tai sananlaskujen nykytarkoitteen perusteella, sillä harvoin ihmiset myöskään toimivat juuri sananlaskujen osoittamalla tavalla. (1983: 148–150.) Vivahde-eroja eri maiden ja alueiden sananlaskuissa voi kuitenkin olla (Kuusi 1952: 70–71).

Kansanluonteen määrittämiseen en pyrikään, vaan selvittämään, millaisia sanontoja kääntäjät itse liittävät karjalaisuuteen. Sen selvittäminen, onko jokin sananparsi nimenomaan karjalainen, on vaikeaa, enkä voi pureutua tähän ongelmaan syvästi tässä tutkimuksessa. Karjalaisuuteen liittyviksi tulkitsen sellaiset sananparret, jotka esiintyvät nimenomaan Etelä-Karjalan alueelta kerättyjen sananparsien kokoelmissa, sellaiset joita olen huomannut käytettävän paljon esimerkiksi mainonnassa kyseisellä alueella ja sellaiset joiden sanasto, nimistö tai rakenne viittaa selkeästi alueen murteeseen.

Sananparsien, sananlaskujen ja sanontojen tarkastelemista vaikeuttaa se, että niitä käsittelevissä kokoelmissa käsitteitä käytetään sekaisin samoissa ja eri merkityksissä. Sananparsi-käsitettä käytän tutkimuksessani Matti Kuusen (1952: 68) määritelmän mukaisesti yläkäsitteenä kaikista sanonnoista, sutkauksista, sananlaskuista ja lentävistä lauseista. Kuusen mukaan sananparret ovat kansan keskuudessa yleisesti toistettuja, muodoltaan vakiintuneita ja vaikuttavia, usein kuvaannollisia ja ikänsä tähden arvostettuja sanontoja (1954: 7). Sananlaskuksi Kuusi määrittelee A. A. Koskenjaakon rajausta noudatellen kiinteämuotoisen kielinäyksen, joka lausuu yleisen säännön (1952: 67). Varsinaisia sananlaskuja ei aineistossani ole. Muusta sananparsiaineksestä Kuusi käyttää nimitystä puheenparsi. Puheenparren ja sananlaskun erottaa se, että jälkimmäiset ovat itsenäisen ajatuskokonaisuuden sisältäviä kiinteämuotoisia virkkeitä ja ensimmäiset epäitsenäisiä sekä joltakin osaltaan taipuvia. (Kuusi, mts. 68, 1954: 7.)

Anna-Leena Kuusi tarkentaa puheenparsien nimitykseksi fraasi eli sanonta. Fraasi on vähintään kahden sanan muodostama, kielenkäytössä toistuvasti esiintyvä sanaliitto, jolla on tietty merkityssisältö. Se on joko lauseeseen epäitsenäisenä elementtinä mukautuva tai siihen irrallisena lauseenjäsenenä liittyvä. Fraaseihin eli sanontoihin eivät kuitenkaan kuulu aivan tavallisimmat sanaliitot, kuten *keittää kahvia*, vaan fraaseilla on tiettyjä ominaisuuksia, jotka

eristävät ne muusta kielellisestä ilmaisusta. Esimerkiksi niiden käyttöyhteys ja kokonaismerkitys poikkeavat usein odotuksenmukaisesta. (Kuusi 1971: 16.)

6.1. Vertaussutkaukset

Varsin yleisiä sananparsia käännösteksteissä ovat komparatiivisella konjunktiolla *kuin* muodostetut vertaukset, joista Kuusi käyttää nimitystä vertaussutkaukset (1954: 129). Suosituin repliikki, johon käännösteksteissä on sisällytetty tämänkaltaisia sananparsia, on repliikki 30. Siinä Aku uhoaa: *Mutta me pidämme suursiivouksen ja teemme pari vetävää mainosta. Kyllä täällä pian vilisee vieraita*. Repliikin jälkimmäinen lause on korvattu teksteissä muun muassa seuraavilla sananparsilla:

- (145) 30: Pannaa pari mainosta ramille, nii tääl on koht *väkkee ko Vilkkiläs kissoi*.
- (146) 30: Kyl tääl koht on *vierait ko vilkkilä kissoi*.
- (147) 30: Kyl tääl koht o *sakkii ku pipoo*.
- (148) 30: Piaha tääl o *väkkee ko Enso toril ennevanhaa*.
- (149) 30: Suursiivoukse jälkee tääl o *väkkee ku Viipuri toril*.
- (150) 30: Kohtsillää tääll vilistää *väkkee ko Rättijärven rajakaupass*.
- (151) 30: Tääl on sukkelast *väkkee ku enne Espiläs*.

Näistä ensimmäinen, Vilkkilän kissoihin viittaava sutkaus, on yleisin. Se esiintyy teksteissä kahdeksan kertaa. Sen yleisyys kertoo kuitenkin vain sen yleisestä tunnettavuudesta, ei karjalaisuudesta. Sananparren Vilkkilä on tunnettu asussa Vinkkilä, ja se viittaa Hämeen Tyrväällä sijaitsevaan kylään (ks. Kuusi 2002: 47). Neljässä muussa sutkauksessa sen sijaan viitataan nimistön kautta karjalaisuuteen. Näistä Viipurin toriin viittaava vertaus esiintyy teksteissä kaksi kertaa. Nykyaikaisin vertauksista on Rättijärven rajakauppaan liittyvä sutkaus, sillä kauppa on perustettu vasta toisen maailmansodan jälkeen, kaiketi 1980-luvulla. Kauppa onkin varmasti tuttu jokaiselle Kannaksen-matkailijalle. *Espilä*-nimitystä on käytetty Viipurissa sijainneesta hotelli–ravintola Esplanadista.

Vertaussutkauksia on sijoitettu myös muihin tekstien repliikkeihin; näistä kaksi viittaa selvästi karjalaisuuteen. Ensimmäisessä Aku kuvaa kurjaa tilaansa perunankuorijana, ja jälkimmäisessä Roope ihmettelee hotellihenkilökunnan määrää:

- (152) 6: *Mie oon vaipunt alas ko valuutta Viipuris*.
- (153) 49: No joha on! *Työmiehii ku Sakkolassa porsaita*.

Ensimmäinen vertaus viitanee nykyaikaiseen ruplaan. Sakkolan porsaas taas viittaavat Sakkolan pitäjän menneisyyteen kuuluisana porsaspitäjänä. Akun perunateatteriinkin liittyy myös vertaus: *Miu vieter o koht suora ku pyörä pinna*. Henkilökunnan määrää Roope taas ihmettelee myös vertauksella *ukkoa ku pipoa*. Siivousurakan tulosta ja hotellin tasoa kuvaillaan seuraavilla vertauksilla:

(155) 38: Ja iha koht *hotell o puhas ko telkämuna*.

(156) 49: *Täälhä sinnuu pietää ko piispaa pappilas*.

6.2. Lentävät lauseet

Lentävän lauseen nimitystä käytetään yleensä opillisperäisistä, vieraskielisistä tai alkuperältään tunnetuista sivistyneistölle ominaisista sanonnoista ja mietelauseista (Kuusi 1952: 68). Viitaan tässä kuitenkin lentävillä lauseilla pikemminkin sanontoihin, jotka sisältävät suoran lainauksen jostain olemassa olevasta kaunokirjallisesta teoksesta. Teksteissä on kaksi suoraa lainausta karjalaisuuteen liittyvästä kaunokirjallisesta teoksesta. Näistä lainauksista ensimmäinen on Väinö Linnan Tuntemattomasta sotilaasta, jonka tekstiä on hyödynnetty myös käännösten sanastossa. Alkuperäinen asu sanonnasta kuuluu: *Kuule Vänskä! Mis sie tarvitset oikei hyvää miestä? Täs siul on sellane* (Linna 1957: 264). Sen tokaisee teoksessa kannakselainen maanviljelijä Antti Rokka, jolla on suomalaisten keskuudessa lähes kansallissankarin asema. Sanontaa kuulee lainattavan silloin tällöin myös arkisessa puheessa, joten ei ole mikään ihme, että se on siirtynyt myös käännöksiin. Kesällä 2006 sanonta oli siirtynyt myös television pitsamainokseen: *Mis sie tarviit oikei hyvää pitsaa. Täs siul on sellane*. Käännöksissä se esiintyy seuraavissa muunnelluissa asussa:

(156) 9: *Kuule setä, mis sie tarvitset oikee höyliä miestä. Täs siul on sellane*.

(157) 9: *Mie oo istunt kolme iltaa hotelvää iltakoulus, jote täs o siul ankka mis sie ankkaa tarviat*.

Toinen lainaus on Laila Hietamiehen tunnetun romaanin nimi *Hylätyt talot ja autiot pihat*. Tämä nimi sisältyy hieman muunneltuna yhteen repliikkiin, jossa ankanpojat ihmettelevät kaupungin tyhjyyttä: *Tääl on tyhjät talot ja autiot pihat*.

6.3. Elämänasennetta kuvastavat sanonnat

Teksteissä on useita selvästi karjalaisuuteen viittaavia sanontoja, ja yleensä niitä käytetään useammin kuin kerran. Anna-Leena Kuusi on määritellyt yhdeksi fraasin lisäominaisuudeksi sen, että niiden kokonaismerkitys poikkeaa odotuksenmukaisesta. Tämä piirre ei kuitenkaan liity kaikkiin fraaseihin, joten mielestäni niitäkin teksteistä poimimiani kielenaineiksia, joihin tämä sääntö ei päde, voi käsitellä sanontoina. (Kuusi 1971: 16.) Poimimani sanonnat täyttävät fraasien perusominaisuudet (ks. Kuusi 1952: 7; Kuusi 1971: mp.), ja lisäksi niissä voi katsoa esiintyvän lähes arkaaiseksi luokiteltavaa sana-ainesta, sillä monet niissä esiintyvät murre-sanat eivät ole enää nykyisessä kaakkoismurteessa yleisessä käytössä.

Karjalaiseen luonteeseen ja elämäntapaan liittyviä sanontoja ovat teksteissä *A vot*, *Ai hylky*, *Elä virka mittää*, *Haastat sie lämpimikseis?*, *Ilo pintaa vaik siivet kastuis*, *Ilo pintaa vaik syvän märkänis*, *Kaik lutviutuu!*, *Kaik o vissii lähteneet evakkoo*, *kyl o lust ku tulitta*, *mitä mie pienist*, *no vot ja usot sie*.

Moni fraaseista poikkeaa yleiskielestä vain äänneasultaan tai sanastoltaan, mutta karjalaisina niitä voi mielestäni pitää ainakin sillä perusteella, että niiden käyttö on murrealueella yleistä ja ne esiintyvät usein esimerkiksi sanoituksissa tai kirjallisuudessa, joka liittyy karjalaisuuteen. Lisäksi teksteissä on useita sanontoja, joiden teho ja karjalaisuus syntyvät pääasiassa murrepiirteillä leikkittelystä. Nämä sanonnat käsittelen seuraavassa luvussa.

Yleisin selvästi karjalainen sanonta on 22 tekstissä käytetty venäläislaina *a vot*, jonka merkitys on 'juuri niin' tai 'niinpä niin'. Viidessä tekstissä esiintyvän *no vot* -sanonnan merkitys on lähes sama. Näiden fraasien käyttöä on tarkasteltu sanastoluvussa. *Ai hylky!* -sanonta on yhdessä tekstissä. Sitä käytetään ainakin kaakkoismurteissa lievän voimasanan tapaan. Yhden tekstin otsikkona olevan fraasin *Elä virka mittään*, *Akusein!* yleiskielinen merkitys taas on 'sanos muuta, Aku'. *Haastat sie lämpimikseis?* -sanontaa käytetään yhdessä tekstissä. Lämpimikseen haastamisella tarkoitetaan yleisesti, että joku puhuu huvikseen, joutavia.

Useissa karjalaisissa sananparsia, sananlaskuja tai yleensä karjalaisuutta käsittelevissä teoksissa on korostettu iloisuutta: esimerkiksi kokoelmassa Etelä-Karjalan sananparsia (Laiho: 1941) motoksi on otettu kannakselainen sananparsi *Ilovest ellää pittää vaik päivää vähemmä*. Käännösteksteissä on pitkälti tätä sanontaa muistuttava fraasi *Ilo pintaa vaik syvän märkänis* (otsikko). Siitä on kerätty toisinto ainakin Nuijamaalta (Laiho, mts. 59). Tästä sanonnasta on ilmeisesti muunneltu myös Ankkalinnan maailmaan soveltuvaksi fraasi *Ilo pintaa vaik siivet kastuis* (otsikko). Tässä kääntäjä on ilmeisesti tulkinnut *märätä*-verbin viittaavan märkyyteen ja kastumiseen, vaikka sen merkitys murteessa on 'mädäntyä'. Toisaalta hän on voinut vain

leikitellä sanonnalla täysin tietoisena murreasuisen sanan merkityksestä. Neljässä tekstissä käytetään lisäksi edellisistä sananparsista juontuvaa huudahdusta *Ilo pintaa!* Muutama kääntäjä onkin näin halunnut korostaa karjalaisuuteen liitettävää iloisuutta mainitsemalla piirteen konkreettisesti.

Kaik lutviutuu! -sanonta tarkoittaa, että kaikki järjestyy, ei huolia. Tämä sanonta on teksteissä kohtalaisen yleinen, sillä sitä käytetään kuudessa tekstissä. Se on valittu usein myös albumin otsikoksi. Sanonnan voikin katsoa kuvaavan hyvin karjalaisuuteen liitettävää huoleton elämänasennetta.

Kaik o vissii lähteneet evakkoo -fraasi on teksteissä yleinen. Sitä käytetään erilaisissa variaatioissaan 11 tekstissä. Sillä korvataan alkuperäisen tekstin repliikki 22: *Ihmiset ovat kai muuttaneet pois*. Fraasi esiintyy muun muassa asuissa: *Ihmiset on vissii lähteneet evakkoo*, *kaik o vissii evakos*, *Hyö o taint lähtee evakkoo* ja *Usot sie, et immeiset o evakos*. Sanonta on käsittääkseni joko kääntäjien tekstiin kehittämä tai toisen maailmansodan jälkeen syntynyt uusi sanonta. Sillä viitataan selvästi karjalaisten evakkouteen, mutta käsitän sanonnan merkityksen olevan pikemminkin 'kaikki ovat kai lähteneet / muuttaneet pois'.

Kyl o lust -fraasia varioidaan teksteissä monella tapaa. Sitä käytetään kuudessa tekstissä. Tunnetuimmassa asussaan, *Kyl o lust ku tulitta*, sanonta esiintyy kahdessa tekstissä. Tämän sanonnan yleisyyteen teksteissä on voinut vaikuttaa sen yleinen käyttö mainonnassa ja toivotuksissa Etelä-Karjalan alueella. Esimerkiksi Imatralle toivotti vielä muutama vuosi sitten tervetulleeksi kyltti, jossa luki *Kyl o lust ko tulitta!* Käännöksissä sanonta on liitetty usein siivoamiseen:

(158) 32: *Kyl o lusti luututa...*

(159) 32: *Kyl o lust siivota.*

(160) 32: *On sit lust siivoilla...*

Sanonnan tunnetuimman asun, *Kyl o lust ku tulitta*, tehoa lisää myös se, että kolmessa viimeisessä sanassa hyödynnetään *u*-vokaalin assonanssia eli puolisoituisuutta (ks. assonanssista Viikari 1990: 68). Tätä tehoa ei tietenkään ole, jos *kun*-konjunktio on *ko*-asussa.

Yhdessä tekstissä on käytetty sanontaa *mitä mie pienist*. Se on merkitykseltään läheinen sanonnalle *kaik lutviutuu*. Molemmat viestivät karjalaista huolettomuutta. Pienistä asioista on turha huolehtia, sillä kaikki järjestyy. *Mitä mie pienist* -sanonta esiintyy usein pidemmän ja humoristisen, *mitä mie pienist, ku ei pienetkään meistä* -sanonnan, osana. Sekä *mitä mie pienist* -sanonta että pidempi muoto ovat varsin yleisessä käytössä murrealueella.

Viidessä tekstissä esiintyy lisäksi murteelle tyypillinen kysymysfraasi *usot sie*, jonka merkitys voi olla 'uskoa' tai 'luulla'. Lauseet, joissa fraasi esiintyy, ovat usein kysymysluonteeltaan retorisia (40: *Hei, usotsie tätä.*).

Muita, ei niin selvästi karjalaisuuteen liittyviä sanontoja, ovat teksteissä *Ehä täss napil pelata*, *Mie en ookkaa eilise teere poika*, *No miul putos!*, *Oonks mie täyvel järel?*, *pohja se o miukii säkissäi* ja *Täs ei kyl nuku Erkkikää*. Teksteissä esiintyy toistuvasti sanonta *pohja se o miukii säkissäi*. Yhdessä näistä tapauksista sanonta on muunnettu muotoon *pohja se on miukii potattisäkis*. Molemmat sanonnan muodot sopivat hyvin tarinan maailmaan, sillä Akuhan istuu ensimmäisessä ruudussa perunasäkkien keskellä ja kuorii perunoita.

6.4. Murteella leikittelevät sanonnat

Monissa tekstien sanonnoissa leikitellään murteelle ominaisilla äännepiirteillä ja niiden mahdollistamilla riimeillä, allitteraatioilla tai assonansseilla. Sekä Matti Kuusi (1954: 119–120) että Anna-Leena Kuusi (1971: 45–46) viittaavat sananparsia käsitellessään myös sanontojen sointuisuuteen. He käsittelevät kuitenkin vartalontoistorakenteita ja soinnuttelufraaseja, joita ei aineistossani juurikaan esiinny. Matti Kuusi tarkoittaa vartalontoistorakenteilla samavartaloisten sanojen perättäisyyttä (esim. *toden totta*) ja soinnuttelurakenteilla kahden soinniltaan toisiaan muistuttavan mutta erivartaloisen sanan liittoutumia (esim. *hissun kissun*) (1954: 119–120.). Tämän tutkimuksen aineiston sanonnoissa leikitellään pikemminkin kahden lauseen tai säkeen riimillisyydellä. Esimerkiksi sanonta *kel o kykkyy, sil o lykkyy* -sanonta jakaantuu kahteen runojen säkeitä vastaavaan kokonaisuuteen, joita voi käsitellä suhteessa toisiinsa esimerkiksi loppusointuisuuden suhteen.

Kielen piirteillä leikittelyä on aineiston sanonnoissa *kel o kykkyy, sil o lykkyy, miu mau mukkaa, sil viisii puita piisii, aku, taasha myö tavattii, tuutha sie vastakkii* ja *ehä mie mut ko häähä hää*. Näitä kaikkia voi pitää karjalaisuuteen liittyvinä, sillä niissä leikitellään nimenomaan murteen omilla äännepiirteillä.

Ensimmäisen riimittelyn mahdollistaa *kykkyy*-sanassa esiintyvä itämurteinen geminaatio ja kaakkoismurteelle tyypillinen pääpainottoman *yä*-vokaaliyhtymän muuttuminen pitkäksi vokaaliksi *yy*. Tämä sanonta esiintyy yhdessä tekstissä.

Teksteissä kerran käytetyn *miu mau mukkaa* -fraasin teho syntyy alkusointuisuudesta. Fraasin tehoa lisää myös murteenmukainen loppu-*n:n* kato, jonka vuoksi fraasissa on huomattava määrä pääpainollisia tavuja. *Sil viisii puita piisii* -sanonnassa taas leikitellään kaakkois-

murteissa yleisellä *silviisii(n)*-sanalla ja murteen runsaalla *i:n* käytöllä. *viisii* ja *piisii* ovat keskenään loppusointuisessa suhteessa.

Loppusointuja käytetään myös sanonnassa *taasha myö tavattii, tuutha sie vastakkii*, joka esiintyy kahdessa tekstissä. Tällä fraasilla osoitetaan ilo tapaamisesta, toivotetaan tervetulleeksi ja toivotaan jälleennäkemistä samalla kertaa. Tätä fraasia käytetään usein Etelä-Karjalan alueella mainosmaisissa toivotuksissa. Esimerkiksi Lappeenrannan tervetulotoivotuskyltti, jossa on tämä samainen teksti, lienee tehnyt fraasia tunnetuksi ja vaikuttanut jopa kääntäjien valintoihin. Tämän fraasin kaksi eri osaa esiintyvät teksteissä myös itsenäisinä: *Taasha myö tavattii* -fraasia käytetään eri yhteyksissä itsenäisenä neljä kertaa ja *tuutha sie vastakii* yhdeksän kertaa. Jälkimmäisen fraasin yleisyyteen on voinut vaikuttaa myös Erkki Liikasen vuoden 1975 Syksyn sävel -kappale Evakkoreki, joka oli aikanaan erittäin suosittu. Sen kertosaikassa lauletaan *tuutha sie vastakii, tuutha sie takasii*.

Lisäksi yhdessä tekstissä esiintyy murteessa yleinen hokema, sanonta *ehä mie mut ko hää-hä hää*. Tämä poikkeaa sikäli edellisistä, että siinä tehokeinona on saman sanavartalon toistaminen. Tämän vuoksi sen voi lukea kuuluvaksi Matti Kuusen tyypittelemiin vartalontoistorakenteisiin. Tämä sanonta on tallennettu muun muassa Antrean–Vuoksenrannan alueelta (Järvinen-Henttonen 1989: 58).

6.5. Sananparsien karjalaisuus

Sananparsista ei voi erotella edes niin yksiselitteisesti karjalaisia ja ei-karjalaisia aineksia kuin esimerkiksi murteen äänne- ja muoto-opillisista piirteistä tai sanastosta. Tämä johtuu suurelta osin siitä, että samoja sananparsia käytetään ympäri maata ja jopa laajemmalla alueella ympäri Eurooppaa (ks. Schellbach-Kopra 1983: 148–150). Sävyerojen, sanaston erojen ja murrepiirteiden avulla joitain sananparsia voi kuitenkin pitää tietyille alueelle ominaisina (Kuusi 1952: 70–71). Käännösteksteistä voikin sanoa, että niissä on kohtalaisen runsaasti erilaisia karjalaisuuteen viittaavia sananparsia ja niistä etenkin sanontoja. Näissä erilaisissa sananparsissa viitataan hieman eri tavoin karjalaisuuteen:

Vertaussutkauksissa karjalaisuuteen viitataan paikkakuntien, kuten Viipurin, kautta. Tekstien lentävät lauseet taas on poimittu nimenomaan karjalaisuuteen liittyvistä kaunokirjallisista teoksista. Näistä varmasti suomalaisille tunnetuin teos on Tuntematon sotilas ja tunnetuin kirjallinen karjalainen hahmo Antti Rokka. Rokan tunnettu tokaisu onkin siirtynyt muunnel-

tuna käännösten repliikkeihin. Vastaavina lentävinä lauseina, lainauksina, voi toki pitää myös teksteissä esiintyviä lauluja, joita käsitellään luvussa 7.

Sanonnoista yleisin, *a vot*, on selvästi levikkinsä puolesta karjalainen. Useat muutkin sanonnat on kohtalaisen helppo tulkita karjalaisiksi niiden yleisen käytön vuoksi murteessa ja esimerkiksi murrealueen julkisessa mainoismaisessa esittelyssä (esim. tienvarsikyltit). Monien näiden sanontojen merkitys liittyy selvästi karjalaiseen luonteenlaatuun ja elämäntapaan. Esimerkiksi sanonnoilla *Kyl o lust ku tulitta* ja *Kaik lutviutuu* viestitään selvästi iloisuutta ja huolettomuutta. Juuri näiden sanontojen käyttö onkin yksi selkein tapa, jolla kääntäjät tuovat esille ajatuksensa karjalaisuudesta.

Etenkin lentävistä lauseista ja erilaisista sanonnoista huomaa, että kääntäjät ovat tiedostaneet selvästi myös sanonnat ja pyrkineet sisällyttämään teksteihin nimenomaan karjalaisuuteen viittaavia fraaseja. Toisaalta kuitenkin kahdeksassa tekstissä esiintyvä Vilkkilän kissat -sutkaus tuntuisi viittaavan siihen, että tunnetut sananparret mielletään ylipäättään murteelle tyypillisiksi.

Yksiselitteisimmin karjalaisuuteen ja alueen murteeseen viittaavat ne sanonnat, joissa leikitellään murteen äänteellisillä ja sanastollisilla piirteillä. Missään muussa murteessa tuskin voisivat esiintyä yhtä luontevasti fraasit *miu mau mukkaa* ja *taasha myö tavattii, tuutha sie vastakkii*.

7. PAIKANNIMISTÖ JA LAULUT

7.1. Paikannimistö

Etenkin käännöstekstien äänne- ja muoto-opillisten seikkojen ja sanaston tarkastelu osoitti, että kääntäjät ovat selvästi tavoitelleet kääntäessään vanhaa aluemurretta. Kielen näiltä osin tekstit ovat varsin vanhahtavia verrattaessa nykypuhekieleen. Kiinnostavaa onkin, että käännösteksteihin hahmoteltu tarina viittaa sen sijaan nykyaikaan. Kaupunki, jonne Aku päätyy hotellinjohtajaksi, on sijoitettu useassa tekstissä entiseen Suomen Karjalaan, nykyaikaiselle Karjalankannakselle. Alkuperäisen tarinan tapahtumapaikka, autioitunut Aurinkolan kaupunki (jonne junakin kulkee vain kerran viikossa), antaakin hyvän virikkeen muuntaa tapahtumapaikka yhdeksi ränsistyneistä ja osittain autioituneista entisen Suomen Karjalan kylistä tai kaupungeista. Nimistö, jota Karjalankannaksen paikoista käytetään, on kuitenkin sitä samaa vanhaa nimistöä, jota paikoista käytettiin Kannaksen kuullessa Suomelle.

Ainoat teksteissä esiintyvät paikannimet ovat kaupungin ja hotellin nimet *Aurinkola*. Teksti *Tervetuloa Aurinkolaan!* ruudun 10 kyltissä on kuitenkin mahdollista tulkita tarkoittamaan myös itse hotellia, jolloin kaupungin nimeä ei tarinassa olisi edes mainittu. Tulkitsen sen kuitenkin tarkoittavan nimenomaan kaupunkia, ja samoin ovat tehneet muutamat kääntäjätkin, jotka ovat nimenneet kaupungin ja hotellin eri nimillä. Kaikki kääntäjät eivät ole suinkaan muuttaneet paikannimiä, vaan yli puolessa eli 39 tekstissä nimi *Aurinkola* on saanut jäädä viittaamaan hotelliin ja kaupunkiin. Missään näissäkään teksteissä ei ole kuitenkaan viittauksia siihen, että tarinassa olisi kyseessä sotia edeltänyt aika.

Kun hotelli on nimetty uudestaan, on se useimmiten nimetty valmiin harkinnaisnimen *Aurinkola* pohjalta (ks. harkinnaisnimestä NTT 1974). Alkuperäisen nimen merkitykseen on tällöin viitattu ensisijaisesti aurinkoon mutta mahdollisesti myös vuorokaudenaikaan liittyvillä sanoilla: *Mollikka*, *Molikkala*, *Potsolnusniekka*, *Päiväkehrä* (ilmeisesti tavoiteltu asua *Päiväkehrä* tai *Päiväkehrä*), *Päivetys*, *Päiväpaiste*, *Päivälä*, *Päiväsäde* ja *Päivölä*. Tämä nimi on yleensä myös kaupungilla, mutta parissa tekstissä kaupungin nimeksi on saanut jäädä *Aurinkola*. Yhdessä tekstissä hotelli on nimetty käänteisesti *Kuutamoksi* ja kahdessa tekstissä taas *Suvelaksi* ja *Suvisolaksi*. Jälkimmäiset eivät ole onnistuneita, koska *suvella* on oletettavasti haluttu viitata kesään, mikä ei kuitenkaan ole sen merkitys itämurteissa.

Entiseen Suomen Karjalaan viittaavat teksteissä hotellin nimet *Kivennava kestikievar*, *Kolikkoinmäen Hotelli*, *Monrepos*, *Soltavala*, *Terijoki*, *Viipuri*, *Viipuri Kestkievar* ja *Wiipuri nopia*. Näissä myös kaupungin nimi on sama, joskin *Kivennava kestikievar*, *Viipuri Kest-*

kievar ja *Kolikkoinmäen Hotelli* sijaitsevat *Kivennavalla*, *Viipurissa* ja *Kolikkoinmäellä*. Viipurin kaupunki on nimissä merkittävästi esillä: *Viipuri*-nimi sisältyy kolmeen hotellin nimeen, ja kaksi muuta paikkaa *Kolikkoinmäki* ja *Monrepos* taas ovat kaupunginosia Viipurissa. Näiden todellisuudessa olemassa olevien nimien käyttö konkretisoi teksteissä karjalaisuutta, sillä sisällyttäessään nimet teksteihinsä kääntäjät ovat osoittaneet nimenomaan näiden paikkojen olevan mielestään karjalaisia. Tarinan tapahtumien ja paikkojen sijoittumista sodanjälkeiseen aikaan selvennetään useissa tekstien repliikeissä:

(161) 20: Kivennava asema

25: Mitähä kieltä tääl ees haastellaa, ko

26: sanomalehessäkkii lukkee, et praavta?

Kahdessa tekstissä esiintyvä *Hotel Kultakäköne* on todennäköisesti nimetty tunnetun laulun mukaan. Larin Kyöstin karjalan kieltä tapailevassa Reppurin laulussa lauletaan: *Karjalan maill' kuldakäköset gukkuub*. Parikkalassa on myös *Kägöne*-niminen todellinen hotelli-ravintola, joka on voinut myös olla lisäkimmokkeena nimelle. Lopuissa teksteissä esiintyvät hotellinnimet *Räpylämäki*, *Sotkala*, *Hotelli helpotus* ja *Ilonen talo*. Kaksi ensimmäistä liittyvät selvästi Ankkalinnan maailmaan. Kaksi jälkimmäistä taas ovat hyvin monimerkityksisiä, ja on hieman kyseenalaista, ovatko ne hyviä valintoja. *Hotelli helpotuksella* viitataan yleensä puhekielessä *we:hen*. Mahdollisesti kääntäjä onkin hakenut juuri tätä humoristista, joskin hieman alatyylistä, merkitystä. *Ilonen talo* -nimellä on voitu haluta kuvata hotellin hauskaa tunnelmaa, mutta nimen liittyy helposti ilotaloon tai Kreetta Onkelin samannimiseen kirjaan, mikä sekään ei lisää myönteisiä vaikutelmia.

Muutamissa repliikeissä viitataan lisäksi nykyisen Suomen puolella tai rajan takana oleviin karjalaisiin paikkoihin. Ensimmäisen ruudun perunasäkeistä yhteen on useassa tekstissä kirjoitettu *Lemi punasii*. Tällä on viitattu sekä Lemiin paikkana että sieltä peräisin olevaan pu-nertavaan perunalajikkeeseen. Yhdessä tekstissä taas perunankuoria polkeva apina on nimetty *Joutseno Roska-Toopeksi*. Nimenomaan Joutsenoon liittyvä nimi voisi viitata tarkemmin Joutsenon Konnunsuolla sijaitsevaan kaatopaikkaan. Yhdessä tekstissä taas puhutaan *Lappee junasta* ja yhdessä *Espilästä* (*Väkkee ku enne Espiläs*). Espiläksi kutsuttiin aikoinaan viipurilaista Ravintola Esplanadia. Espilän tapaan sananparsissa mainitaan myös *Enso*, *Rättijärvi* ja *Sakkola*.

7.2. Laulut

Pohjatekstin repliikeissä 32–34 Aku ja veljenpojat kunnostavat hotellia ja laulavat töitä tehdessään. Valtaosassa teksteistä (52 tekstiä) nämä laulurepliikit on vain käännetty äänne- ja muoto-opin ja sanaston osalta:

32: On hauska siivota...
 33: ...ja laulella!
 34: Aurinkolassa saat levätä... La-la-laa

(162) 32: Onkii lustii siivota...
 33: ... ja laulahella
 34: ...Aurinkolas sie saat huilii... La-la-laa!

Muutamassa tekstissä on kuitenkin huomattu myös laulurepliikkien mahdollisuudet ja sisällytetty näihin kohtiin jokin karjalaisuuteen viittaava laulu tai muu tunnettu laulu. Nämä laulut ovat useimmiten hyvin perinteisiä, kuten Heili Karjalasta tai Karjalaisten laulu. Neljässä tekstissä onkin katkelma Reino Rannan sanoittamasta Heili Karjalasta -laulusta. Yhdessä tekstissä laulun alkuperäiset sanat, *Hei! Karjalasta heilin minä löysin, löysin heilin pienen herttaisen*, on muunneltu hauskaasti tilanteeseen sopiviksi:

(163) 32: Hei, lattialta roskan...
 33: ...minä löysin!
 34: Löysin tieni Soltavallaa juu...

Kolmessa tekstissä on lainattu Sellanen ol' Viipuri -laulua. Näistä kahdessa laulu sopii hyvin tarinaan, koska tapahtumapaikka ja hotellin nimikin on *Viipuri*.

(164) 32: Sellane ol Viipuri...
 33: Sellane ol Viipuri...
 34:...Karjalaiste kaupunki.

Muita nimenomaan Karjalaan tai karjalaisuuteen liittyviä lauluja teksteissä ovat kertaalleen esiintyvät Karjalaisten laulu, Lappeenrantaan ja Reppurin laulu. Yhdessä tekstissä ankkujen työ sujuu P. J. Hannikaisen Karjalaisten laulun sävelin:

(165) 32: Lauluna sen kosket kuohuu...
 33: ...järven aallot loiskuaa
 34: ... säveleitä salot huokuu, ikihongat humajaa!

Hannikaisen laulussa korostetaan karjalaisten mainetta laulun taitajina. Juha Vainion sanoittamassa Lappeenrantaan-humpassa karjalaisten elämänilo tuodaan vieläkin avoimemmin esille. Laulussa lauletaan: *Lähde Lappeenrantaan, näät kun rentoudun. Mistään kansaa et sä löydä haus Kempaa*. Käännöksessä toisen säkeistön sanat on sijoitettu muunneltuna sujuvasti ankkujen suuhun:

- (166) 32: Lähe Räpylämäkkee...
 33: ... humppa siellä soip!
 34: Lähe Räpylämäkkee, näät ko rentouvun...

Yhdessä tekstissä, jossa hotellin nimi on Monrepos, on muunneltu Larin Kyöstin sanoittamaa Reppurin laulua tarinan maailmaan sopivaksi. Alkuperäisessä laulussa lauletaan: *Luadogan meren randamill mie ylenin briha nuori*. [– –] *Karjalan maill' kuldakäköset gukkuub*. Käännöstekstissä säkeet on muunneltu seuraavasti:

- (167) 32: Monreposin mail kultakäköset
 33: ... kukkuu
 34: Ankkallinna termäsil vunukkana kisailin...

Hieman epäsuoremmin karjalaisuuteen voidaan liittää teksteissä hyödynnetty Disneyn Lumikki-elokuvasta peräisin oleva Tee työtäs laulellen (32–33: *Ain laulai, työtäs tee*.) sekä Hiski Salomaan Tiskarin polkka (32–33: *Miehä se lakasen, lattioita*.). Molemmissa näissä työtä tehdään suupielet hymyssä ja laulellen, leppoisasti, kuten karjalaisten on perinteisesti ollut tapana.

Hauska ja nykyaikainen viittaus ovat yhden tekstin hyödyntämät Tulin voittamaan ja Tuulet puhaltaa -laulut, jotka ovat peräisin vuoden 2004 Idols-kilpailusta. Suomen ensimmäiseksi Idols-kilpailun voittajaksi oli juuri ennen käännöskilpailun julkistamista valittu lappeenrantalainen Hanna Pakarinen, joka pääsi esittämään Tulin voittamaan -kappaleen voitettuaan kilpailun. Tekstissä ankat laulavat:

- (168) 32: Myö tultii voittammaa...
 33: ...eikä rukkii ajetakkaa
 34: Ko tuulet puhaltat ni mie uu-uuu-ven mahdollisuuden saan

Sanojen muunnelmassa viitataan suoraan nimenomaan Hanna Pakariseen, sillä hän työskenteli ennen laulajan uraansa trukinkuljettajana. Tulin voittamaan -lauluun viitataan myös toisessa tekstissä, mutta repliikissä 39, jossa Aku rehvasteleee uutena hotellinjohtajana.

Kahdessa tekstissä on lisäksi hyödynnetty lauluja, jotka eivät liity mitenkään karjalaisuuteen. Tekstissä, jossa hotellin nimi on Kuutamo, lauletaan italialaista iskelmää Hopeinen kuu. Toisessa taas ankanpoikien kurkuista raikuu Ismo Alangon Taiteilijaelämää.

Vaikka valmiit laulut liittävätkin tekstiä osaltaan hienosti karjalaisuuteen ja ovat usein hauskoja, ei niiden käyttö ole ongelmaton. Joissain tapauksissa, kuten Karjalaisten laulun ja Idols-laulujen yhteydessä, repliikkeihin on sisällytetty aivan liian monta sanaa. Esitettyjen kaltaisina lainaukset olisivat olleet liian pitkiä mahtuakseen puhekupliin. Lainatut laulut eivät ole myöskään aina suinkaan muita käännöksiä parempia. Alkuperäisiä repliikkejä vastaamaan on saatettu keksiä myös hauskat omat sanat:

(169) 32: Metla ko heiluu...

33: ... ni laulukii raikuu!

34: Tuoreeks terveeks siut virvotaa... la-la-laa!

Tässä repliikkien sanamäärä on sopiva, ja viimeisessä repliikissä viitataan oivaltavasti nimenomaan itäsuomalaiseen virpomisperinteeseen.

8. KÄÄNNÖSTEN ONNISTUNEISUUS

Tarkastelemieni sarjakuvakäännösten onnistuneisuus on suhteutettava niihin ohjeisiin, joita käännöskilpailun järjestäjät antoivat kilpailun julistaessaan. Ensimmäinen vaatimus käännöksille oli, että niiden tuli olla ”karjalanmurteisia”. Väljä käsite mahdollisti sekä Suomen Etelä-Karjalan että Pohjois-Karjalan murteet. Suurin osa valitsi Etelä-Karjalan murteet, jolloin kirjoitetun tekstin tuli vastata kaakkoismurteita niin äänne- ja muoto-opilliselta, sanastolliselta, syntaktiselta kuin sananparsiston osaltakin.

Järjestäjät toivoivatkin kääntäjiltä mahdollisimman aidon kuuloista murretta. Heidän tuli siis välttää sanasta sanaan käännettyjä tekstejä, lähes unohtaa alkuteksti ja kertoa ajatus murteelle ominaisella tavalla. Myös itse kilpailukutsun sanavalinnat antoivat suoraan ymmärtää, millaisia mielikuvia kilpailun järjestäjillä itsellään oli karjalaisuudesta ja mitä he toivoivat. Tekstissä kerrotaan Ankkalinnan väen suuntaavan tällä kertaa kohti itää ja *iloista* Karjalaa. Kilpailussa etsitään *vilkaskielisintä* kääntäjää, ja valittujen tarinoiden kerrotaan mahdollistavan *hilpeän hersyttelyn*.

Lisäksi kilpailukutsuun on poimittu auktoriteettitason lainaus kilpailun tuomariston jäseneltä professori Marjatta Palanderilta; hän kertoo, että iloisuus ja puheliaisuus liitetään yleensä nimenomaan eteläkarjalaisiin. Koska kilpailukutsussa painotettiin juuri iloisuutta, ei tätäkään taustaa vasten ole ihme, että suurin osa kilpailuteksteistä edusti Etelä-Karjalan murretta.

Kilpailukutsussa muistutettiin myös sarjakuvamuodon mukanaan tuomista haasteista: tekstin ja kuvan tuli sopia yhteen ja repliikkien tuli olla sopivan pituisia puhekupliin ja tekstilaatikoihin. Sarjakuvan tapahtumapaikan tähdennettiin myös olevan edelleenkin Ankkalinna, vaikka ankat puhuvatkin karjalaisittain. Kutsuun on myös kirjoitettu mukaan toivomus siitä, että murre ei olisi liian haastavaa sitä aiemmin tuntemattomille: ”ummikonkin pitäisi pystyä nauttimaan tarinasta”. Tämän toiveen oletan tarkoittavan esimerkiksi sitä, ettei käännöksiin sisällytettäisi aivan ylettömästi outoja murre sanoja. Aila Mielikäinen (2001: 6) onkin kiinnittänyt huomion juuri murre sanojen tiuhaan käyttöön murrekäännöksissä. Hänen mukaansa käännösteksteissä viljellään usein paljon enemmän murre sanoja kuin todellisessa murteessa käytetään. Runsaan murre sanaston myötä tekstit muuttuvat lähes vieraaksi kieleksi, jonka lukeminen ei suju ilman sanojen selityksiä.

Käännösten onnistuneisuuden pohtiminen edellyttää myös sarjakuvien yleisön pohtimista. Kaikki tekstit kirjoitetaan aina jollekin yleisölle. Tekstin tai käännöksen onnistuminen vaatii myös tekstin sopivuutta kohdeyleisölleen. Suomessa sarjakuvia lukevat eniten lapset ja nuoret, joten onkin tärkeää pohtia, ovatko tarjotut käännökset toimivia heitä ajatellen. Ainakin

edeltävät albumit ovat sitä ilmeisesti olleet, koska niiden sanotaan kilpailukutsussa olleen ”huippusuosittuja”. Vai ovatko murrealbumeita ostaneet kuitenkin aikuiset, sillä vielä lukioikäisetkin koululaiset pitävät havaintojeni mukaan murteella lukemista vaikeana. Tämän havaitsin luetuttaessani Iitin lukion 2. vuosikurssin opiskelijoilla Tuntematon sotilas -romaanin keväällä 2006 opettaessani kyseisessä koulussa. Eniten kielteistä palautetta opiskelijat antoivat murrereplikkien vaikeasta luettavuudesta. Sarjakuvien tarinan ymmärtämistä tosin auttaa myös tekstin ja kuvan liitto.

8.1. Murteen onnistuneisuus

Kääntäjien teksteihin merkitsemää murretta voi mielestäni pitää varsin onnistuneena, etenkin kun ottaa huomioon, että kyseessä olivat maallikot – eivät esimerkiksi kielitieteilijät. Käännösten ei myöskään haluttu olevan vakavia kielitieteellisiä tutkielmia, joten pienet heitot murteen merkinnässä eivät ole niin vakavia. Kääntäjät ovat tosin voineet toki hyödyntää halutesaan murrekirjallisuutta, josta esimerkiksi yleisimmät murrepiirteet on ollut helppo tarkistaa.

Kääntäjät ovat pyrkineet selvästi kirjoittamaan vanhakantaista murretta, ja tämän he ovatkin tehneet pitkälti johdonmukaisesti. Äänne- ja muoto-opillisella tasolla tämä näkyy esimerkiksi yleisgeminaation ja sisäheiton vahvana edustumana. Johdonmukaisuutta rikkoo kuitenkin *ts:n* edustumien nykymurteisuus. Vaikka myös *männä*-muodon käyttö on teksteissä runsasta, rikkoo *mennä*-muodon esiintyminen 13 tekstissä jonkin verran vanhakantaisuutta. Myös *loi*-monikon olisi voinut olettaa olevan yleisempi pyrittäessä vanhakantaisuuteen.

Vaikka äänne- ja muoto-opilliset seikat on havaittu hyvin, ovat jotkin piirteet olleet selvästi toisia hankalampia. Esimerkiksi geminaation merkinnässä on horjuvuutta 15 %:ssa teksteistä. Samoin *ts:n* merkinnässä on vaihtelua eri varianttien välillä 12,5 %:ssa teksteistä.

Selvät kirjoitusasun virheet paljastavat muutamissa teksteissä yleisen tiedon puutteen puhutusta kielestä ja tottumattomuuden murteella kirjoittamiseen. Seitsemässä tekstissä on käytetty kirjaimia *d* ja *f*, jotka eivät kuulu murteeseen (*sedän*, *fiksu*). Parissa tekstissä esiintyvät myös *c*- ja *b*-kirjaimet (*citi*, *bussi*). Edukseen sen sijaan erottuvat pari sellaista käännöstä, joissa on käytetty kirjakielisen *f:n* sijasta *v:tä* (*viksu*) ja yksi teksti, jossa käytetään yleiskielisen *presidentti*-sanon sijasta asua *resitentti*. Yhteen tekstiin on merkitty murteenvastaisesti jäännöslopuke (*tervettulloo*). Kääntäjille ovat aiheuttaneet selvästi ongelmia myös yhdyssanat ja sanaliitot. Kun murretta ei ole totuttu lukemaan ja kirjoittamaan samalla tavoin kuin kirja-

kieltä, eivät myöskään sanojen kirjoitusasut ole kääntäjille tuttuja. Esimerkiksi yhdyssanojen *silviisii* ja *tälviisii* sekä sanaliittojen *noin ikkää* ja *näin ikkää* kirjoitusasut vaihtelevat teksteissä. Kaikkia näitä on kirjoitettu sekä yhdyssanoiksi että sanaliitoiksi. Jälkimmäisissä on aiheuttanut ongelmia myös sanaraja: esimerkiksi sanaliitto *noin ikkää* on kirjoitettu joko *noinikkää*, *noi nikkää* tai *noin ikkää*. Muut virheet ovat pitkälti kirjoitusvirheitä (esim. *maska* po. *maksa*).

Myös käännösten sanasto viittaa vahvasti vanhakantaiseen murteeseen, sillä yleisimpien sanojen joukossa ovat muun muassa sellaiset sanat kuin *a*, *vot*, *haastaa*, *lusti* ja *vällee*, joiden käyttö alkaa olla nykymurteessa harvinaista. Vanhakantaisuuteen viittaa myös runsas venäläisten ja ruotsalaisten lainasanojen käyttö, joista monia ei nykymurteessa enää kuule (*metla*, *most*, *simohka*, *reklaami*). Toisaalta muutamissa teksteissä on käytetty selviä slangisanoja, jotka viittaavat nykypäivään (*hotlu*, *jeesata*, *järkätä*). Yleensä murre sanoja on käytetty teksteissä kohtuullisesti, mutta parissa tekstissä viljellään *a*- ja *vällee*-sanoja niin tiheästi, että ne muodostuvat maneereiksi. Selviä virheitä ovat *ehtoo*- ja *suvi*-sanojen käyttö. Länsimurteisista sanoista ensimmäinen esiintyy kuudessa ja jälkimmäinen kahdessa tekstissä.

Tarkasteleman syntaksin piirteetkin kääntäjät olivat huomioineet kohtalaisen hyvin. Näyttää kuitenkin selvältä, että tietyt syntaksin piirteet, kuten *hän*- ja *hyö*-pronomien kaakkoismurteinen käyttö, on jo vaikeampi hahmottaa kuin esimerkiksi äänne- ja muoto-opilliset piirteet. Pronominien kirjakielestä poikkeava käyttö huomioitiin 20 %:ssa teksteistä. Yllättävän suuressa osassa tekstejä esiintyi myös teitittelyä (70 %), jota ei yleensä pidetä tyypillisenä kaakkoismurteelle. Erityisen oudosti teitittely esiintyy yhdessä tekstissä, jossa Aku teitittelee Roopea ja pojat Akua. Näin on kuulunut toki entisaikaan tehdä, mutta karjalaista välittömyyttä se ei ainakaan korosta.

Yksikön 2. persoonan verbialkuisia kysymyslauseita ei voi tarkastella suoraan suhteessa alkuperäistekstiin, koska siinä ei ollut vastaavia lauseita. Kysymyspartikkelittomia kysymyslauseita käytettiin kuitenkin 17 tekstissä (26 %). Määrää voi pitää huomattavana, koska alkuperäistekstissä ei viitattu rakenteeseen. Mahdollisuuden ja varmuuden eli episteemisuuden osoittaminen noudatti edeltäviä piirteitä voimakkaammin murteen todellista edustusta. Modaaliadverbi *vissii(n)* oli käännöksissä yleisin episteemisuuden ilmaisin (27 % tapauksista). Näin on myös puhutussa kaakkoismurteessa, joten käännökset noudattivat selvästi aidon murteen edustusta. Murteenmukaisuuteen viittaa myös *kai*-modaaliadverbin heikko edustus. Ansiokkaina voi pitää myös niitä kahdeksaa käännöstä, joissa esiintyi potentiaali: modus kuuluu murteeseen mutta on harvinainen.

Karjalaisuus on huomioitu mielestäni hyvin myös sananparsiston ja etenkin sanontojen osalta. Karjalaisuuden ilmaisemisessa on käytetty monia eri tapoja. Yleisimmin teksteissä

esiintyy venäläisperäinen *a vot* -sanonta, joka on levikiltään nimenomaan kaakkoismurteelle tyypillinen. Karjalaisuuteen viitataan myös sanontojen sisältämällä paikannimillä tai äännerakenteilla. Erityistä kekseliäisyyttä kääntäjiltä osoittavat mielestäni sanonnoissa esiintyvät muunnelmat, kuten *ilo pintaa vaik siivet kastuis* ja [– –] *jote täs o siul ankka mis sie ankkaa tarviat*. Alkuperäiset asut voivat toki olla napakampia, mutta näissä tapauksissa perinteiset sanonnat on muunneltu sopiviksi nimenomaan Ankkalinnan maailmaan.

Tarkasteltujen piirteiden osalta murre on siis pääosin hyvin onnistunutta. Kilpailukutsussa esitettiin kuitenkin myös toive, että ummikonkin tulisi ymmärtää käännösten kieltä. Uskon tällä viitatus pitkästi siihen, ettei käännöksissä käytettäisi liian paljon outoja murre sanoja. Mielestäni suurin osa tarkastelemistani käännöksistä oli onnistuneita myös tältä osin. Käännöksissä oli toki runsaasti murre sanoja, mutta kaikki näistä eivät olleet suinkaan ainoastaan kaakkoismurteisiin rajautuvia. Yleisimmistä murre sanoista laaja-alaisia murre sanoja oli jopa 41 %, kun taas kaakkoismurteisia oli 28 %. Yleiskielestä poikkeavia sanoja käännöksissä oli keskimäärin 10–20. Aineistoni ulkopuolelle jäi pari tekstiä, joissa murre sanoja oli yli 30. Näiden tekstien kieli oli mielestäni jo liian vaikealukuista.

8.2. Näyttämönä Ankkallinna

Monissa teksteissä viitataan karjalaisuuteen myös paikannimistön avulla. Kahdeksassa tekstissä käännettävän tekstin *Aurinkola*-hotelli ja -paikkakunta on saanut nimensä jonkin karjalaisen paikan, kuten Viipurin tai Terijoen, mukaan. Nämä nimet liittävät tarinan vielä muuta kieltäkin konkreettisemmin Karjalaan. Kun kuitenkin huomioidaan käännöskilpailun järjestäjien toive tarinan tapahtumapaikasta, muuttuu tämän karjalaisen nimistön käyttö ongelmalliseksi. Kilpailukutsussa tähdennettiin sarjakuvan tapahtumapaikan olevan edelleenkin Ankkallinna, vaikka ankat puhuvatkin karjalaisittain. Paikannimienkin tulisi tämän vuoksi viitata pikemminkin lintu- ja nisäkämaailmaan kuin konkreettiseen Karjalaan. Ei ole kovin helppo keksiä syytä siihen, miksi Ankkujen maailmassa olisi *Monrepos*- tai *Viipuri*-niminen paikka. Toisaalta alkuperäiset Aku Ankka -tarinatkin hyödyntävät olemassa olevien paikkojen nimiä, kuten Klondyke, Glasgow ja Helsinki, joten kilpailun järjestäjien toive tuntuu hieman ristiriitaiselta.

Kun kuitenkin huomioidaan järjestäjien toive, parhaimmalta paikannimeltä vaikuttaa sekä lintumaailmaan että karjalaisuuteen liittyvä hotellin nimi *Hotelli Kultakäköne*. Lintumaail-

maan sopivat hyvin myös hotellin ja kaupunginnimet *Räpylämäki* ja *Sotkala*. Alkuperäistä tekstiä ajatellen sujuvia ovat myös lähes synonyymiset nimet *Päivetys*, *Päiväpaiste* ja *Päivälä*. Karjalaisten paikannimien käyttö muissa yhteyksissä, kuten sanonnoissa, tuntuu sopivan käännöskriteereihin paremmin. Esimerkiksi sanonta, *Työmiehii ku Sakkolassa porsaita*, viittaa kyllä konkreettiseen Karjalaan, mutta ei sijoita ankkoja sinne.

Teksteissä esiintyvien laulujen muuntamista eivät järjestäjien esittämät kriteerit säädelleet samoin kuin paikannimistöä. Kymmenessä tekstissä käytetyt olemassa olevien laulujen lainaukset tai muunnelmat lisäävätkin mielestäni hausalla tavalla tekstien karjalaisuutta. Suurimassa osassa käännöksistä nämä laulurepliikit on muunnettu vain äänne- ja muoto-opillisten piirteiden ja sanaston osalta. Nekin ovat toimivia, mutta oivaltavampia ovat lainatut tekstit. Erittäin onnistunut on mielestäni Juha Vainion sanoittaman Lappeenrantaan-humpan muunnelma:

- (170) 32: Lähe Räpylämäkkee...
 33: ... humppa siellä soip!
 34: Lähe Räpylämäkkee, näät ko rentouvun...

Tässä muunnelmassa yhdistyvät hienosti Vainion alkuperäisen laulun sanat, Ankkalinnan maailmaan viittaava nimi sekä alkuperäisen käännettävän tekstin ajatus.

8.3. Repliikkien pituus ja sopivuus

Yleisin ongelma käännöksissä on puhekupliin suunniteltujen repliikkien ja laatikkotekstien pituus. Moni kääntäjä on innostunut murteesta, hauskaista sanonnasta tai lainaamastaan laulunpätkästä niin paljon, että on unohtanut tarkastella, kuinka pitkä repliikki puhecuplaan mahtuu. Kilpailukutsussa järjestäjät pyysivät kääntäjiä nimenomaan huomioimaan repliikkien pituuden ja sen, että ne sopivat yhteen kyseisen ruudun kuvan kanssa. Repliikkien pituuden kasvaessa kärsii myös sarjakuvan dialogi. Sarjakuvalla on yleensä tyypillistä tarinan ja tapahtumien nopea tahti. Tällöin yhdessä ruudussa ei voida jäädä jaarittelemaan pitkiä tarinoita. Alkuperäisen sarjakuvan puhecuplissa ja laatikoissa sanoja on 1–15.

Tarkastelin tarkemmin käännöstekstien pituuksia tekstin kohdissa 1, 9, 10 ja 41. Näissä kaikissa yli puolet käännetyistä repliikeistä on pidempiä kuin alkuperäisessä tekstissä. Esimerkiksi repliikin 9 alkuperäinen pituus on 13 sanaa, mutta 48 käännöksessä repliikki on pidempi, enimmillään 27 sanaa.

9: Olen istunut kolme iltaa hotelliväen iltakoulussa, joten minun on nyt saatava parempi homma.

(171) 9: Tää ei oo mistää kotosii, jot mie käy yötämyöte hotellikurssit ja silti vaa kuorin potattii. Se on nyt silviisii, jot sie annat miule oikeeta työtä ja heti.

Lopuissa käännöksissä repliikki on joko samanpituinen (13 tapausta) tai lyhyempi (5 tapausta). Ylipäätään alkuperäistä repliikkiä lyhyemmät tapaukset ovat harvinaisimpia. Repliikkien pituus viittaa siihen, että puhutun kielen typistäminen tiiviiksi sanataiteeksi voi olla maallikoille yllättävänkin vaikeaa. Repliikkien sanamäärä ei tietenkään kerro koko totuutta käännöksistä, koska sanojen pituudet vaihtelevat teksteissä: toisissa esiintyy enemmän yhdyssanoja, toisissa taas paljon hyvin lyhyitä sanoja. Kilpailun voittaneessa tekstissä yksi tarkastelluista repliikeistä oli lyhyempi kuin alkuperäisessä tekstissä, yksi samanpituinen ja kaksi hiukan pidempiä. Julkaistussa Kaik lutviutuup -albumissa voittajatekstin repliikeistä on poistettu vain yksi sana, joten kääntäjä on tavoittanut hyvin sopivan pituuden jo kilpailukäännöksessä.

Kuvien ja tekstien yhteneväisyys on huomioitu käännöksissä repliikkien pituutta paremmin. Muutamassa tekstissä aiheuttaa kuitenkin ongelmia se, että kääntäjä on alkanut sepittää omaa tarinaa, lisäillä alkuperäiseen tarinaan selityksiä. Tällöin selitykseen on saatettu lisätä esimerkiksi henkilö, jota alkuperäisessä tekstissä ei ole mainittu. Tällaisissa tapauksissa on unohdettu, että lukijan tulisi ymmärtää, mistä ja kenestä puhutaan:

13: Annan sinulle tilaisuuden näyttää mihin pystyt. Teen sinusta hotellinjohtajan.

14: Jos hoidat tehtäväsi hyvin, ylenet kaikkien 9999 hotellini pääjohtajaksi.

(172) 13: No nyt mie tiijänkii. Miu pies saaha uus pomo yhtee hotellii. Ruppeisit Sie?

14: Ja sit ko Apo jääp eläkkeel, Sie voisitkii ruveta hotellipuole pääjehuks.

8.4. Karjalainen iloisuus

Kilpailukutsussa tähdennettiin monilla eri adjektiiveilla, että kääntäjiltä odotettiin iloisen karjalaisesti polveilevia tekstejä. Teksteistä tulisi siis löytyä huumoria ja sukkelia sanankäänteitä. Aila Mielikäinen huomauttaa artikkelissaan Kirjoitettua murretta (2001: 6–7), että murteita on

jo vanhastaan pidetty käyttöyhteydestään huolimatta humoristisina. Murrejulkaisuissakin kielenkäyttöä on perusteltu nimenomaan huumorilla. Mielikäisen mukaan humoristisuus johtuu kuitenkin pikemminkin siitä, että murteita käytetään odotuksenvastaisissa tilanteissa. Mitä vieraammiksi aluemurteet muuttuvat, sitä huvittavammilta ne saattavat kuulostaa.

Vaikka Aku Ankka -tarinoita on käännetty jo monille eri murteille, ovat ne silti odotuksenvastainen tilanne murteiden käytölle. Onhan Aku Ankka -tarinat perinteisesti kirjoitettu hyvin huolitellulla kirjakielellä, ja etenkin lapset ja nuoret ovat tottuneet lukemaan ne kyseisenlaisina. ”Karjalan murteen” käyttö tuo siis jo itsessään teksteihin humoristisen vivahdeen. Murteen tuoma humoristinen vivahde korostuu sitä enemmän mitä huonommin lukija murteen tuntee. Aineistoni kääntäjillä on ollut selvä pyrkimys kääntää alkuperäinen teksti vanhakantaiselle Etelä-Karjalan aluemurteelle. Tämä murre ei ole välttämättä tuttua enää monille alueen nykyisille asukkaillekaan, etenkin nuorille. Vanhanaikaiselta kuulostava murre voi jo itsessään vaikuttaa humoristiselta, ja teho vain lisääntyy mitä kauemmas alueelta siirrytään. Esimerkiksi sanat *akkiloida*, *hoteloida*, *laamassa* ja *myyskä* kuulostavat varmasti hauskoilta sellaisen korvaan, joka ei ole niitä aiemmin kuullut. Vanhakantainen murre ei kuitenkaan itsessään riitä humoristisen ja iloisen tekstin luomiseen, sillä etenkin nuoret lukijat ovat kärsimättömiä, jos eivät ymmärrä tekstiä.

Hyvän, hauskan ja iloisen käännöksen luominen onkin vaatinut kääntäjältä hyvää murteen tuntemusta, tiiviin sanailun sekä kekseliäisyyttä. Käännösten iloisuus vaihtelee laidasta laitaan sen mukaan, ovatko ne koulukäännösmäisiä eli ainoastaan äänne- ja muotorakenteeltaan käännettyjä vai myös lauserakenteiltaan, fraseologialtaan ja muilta kielen piirteiltään käännettyjä. Pelkkä äänteiden ja taivutuspäätteiden muuttaminen ei tee tekstistä vielä kovin hauskaa tai iloista. Osaltaan iloisuutta lisää napakka ja kaikilla kielen osa-alueilla luonteva murre. Kielen osa-alueet olikin huomioitu teksteissä pääosin hyvin. Joissain käännöksissä liian pitkät repliikit ja maneerimainen sanojen toisto kuitenkin vähensivät kielen sukkeluutta, vaikka niissä olisikin käytetty esimerkiksi hauskoja sanontoja.

Erilaiset murteelle ominaiset sanonnat, niiden väännökset ja kuviin sopivat oivallukset tuovat teksteihin selvimmin huumoria ja karjalaista iloisuutta. Yleisesti käännöksissä olikin huomioitu hyvin myös sananparsisto, eli niistä löytyi murteelle ominaisia sanontoja, jotka lisäsivät tekstien hauskuutta. Etenkin murrepiirteillä leikittelevät fraasit (*sil viisii puita piisii, aku, miu mau mukkaa*) antavat oivan esimerkin karjalaisesta kielellä leikittelystä. Monien fraasien sisältökin jo itsessään viittaa iloisuuteen ja huolettomuuteen (*Ilo pintaa vaik siivet kastuis, Kaik lutviutuu*). Hyviä fraaseja ovat tällaisessa laajalle lukijakunnalle suunnatussa tekstissä fraasit, jotka ovat jo ennalta tuttuja laajalle yleisölle. Tällaisia olivat esimerkiksi

väännökset Antti Rokan tunnetuista sanoista ja *tuutha sie vastakii* -fraasi, joka on tuttu muun muassa Erkki Liikasen Evakkoreki-laulusta.

Tekstien iloisuutta lisäsivät myös muutamissa teksteissä esiintyneet hauskat nimet (*Räpylämäki*) ja olemassa olevien laulujen mukaelmat, kuten Heili Karjalasta -laulun muunnelma:

- (173) 32: Hei, lattialta roskan...
 33: ...minä löysin!
 34: Löysin tieni Soltavallaa juu...

Parhaiten erilaiset fraasit ja mukaelmat toimivat sarjakuvassa, jos ne yhdistyivät luontevasti ruutujen kuviin. Todellista kekseliäisyyttä osoittivatkin hauskat repliikit, joiden huumori syntyi repliikin ja kuvan yhteisvaikutuksesta. Tällaisesta oiva esimerkki on muunnelma repliikistä 37. Ruudussa 19 yksi veljenpojista häärää patjan ääressä, josta töröttää ulos kiemuraisia jousia. Alkuperäisessä repliikissä ankanpoika toivoo vieraiden selän kestävän. Parissakin käännöksessä sen sijaan viitataan kiinalaiseen hoitomuotoon:

- (174) 37: *Täl polsteril tulloo akupainalukset kauppa pääl!*

Tällainen viittaus löytyi myös kilpailun voittaneesta tekstistä, jossa oli monia muitakin hauskoja ja omintakeisia oivalluksia. Kyseisessä tekstissä viitattiin niin Tuntemattomaan sotilaaseen, virpomiseen kuin suoranaisesti karjalaiseen huolettomuuteenkin (otsikkona: Kaik lutviutuu). Myös tekstin dialogi oli erityisen sukkela. Kilpailuraadin valintaa voittajaksi voikin pitää varsin onnistuneena.

8.5. Tekstien yleisö

Kun lukioon tulevilta nuorilta kysyy heidän lukutottumuksiaan, kertovat ainakin pojista lähes kaikki lukemistoonsa kuuluvan *Aku Ankka* -lehden. Vaikka jotkut jatkavat lehden tilaamista aikuisenakin, voi sen suurimpana lukijakuntana kuitenkin pitää lapsia ja nuoria. Näin ollen voisi olettaa, että myös murteelle käännetyt *Aku Ankat* olisi suunnattu lapsille ja nuorille. Muutamat käännöstekstien hauskoiksi tarkoitetut viittaukset aukenivat itsellenikin kuitenkin vasta lähdekirjoja selaillen ja läheisten tietämystä hyödyntäen. Tämä saikin pohtimaan, kenelle nämä käännökset ja muresarjakuvat yleensä on suunnattu ja mikä niiden tarkoitus on: kuinka lapsi tai nuori voisi tietää, mikä on vertaussutkauksessa mainittu *Espilä* tai miksi väen määrää verrataan Sakkolan porsaisiin?

Toki tällaiset aukot voivat parhaimmillaan virittää kiinnostavan kysely–vastaus

-keskustelun lapsen ja vanhempien välille, mutta monelle vanhemmallekin nämä paikat ovat varmasti nykypäivänä outoja. Mikäli sarjakuvat on suunnattu lapsille ja nuorille, ovat ne siis tältä osin ongelmallisia. Linna-sitaatitkaan tuskin aukeavat nuorimmille jokavuotisesta Tuntematon sotilas -elokuvan televisioesityksestä huolimatta. Toinen vaihtoehto lieneekin se, että käännökset on suunnattu aikuisille. Unohtaa ei tietenkään pidä myöskään sitä, että lastenkirjallisuudessa on usein tasoja, jotka ymmärtää vasta aikuisena.

Myös sarjakuvien murre on usein jo hyvin kaukana siitä murteesta, jota nykyajan lapset ja nuoret puhuvat. Harva ala- tai yläkoululainen Etelä-Karjalassakaan tietää, mitä tarkoittaa *akkiloida, huto, oljami, pomiloida tai potslojollaa*. Jos kieli on liian kaukana heidän omastaan, on vaarana, etteivät he jaksakaan lukea tekstiä. Tämän osoittaa jo se nurina, joka kuuluu pulpeteista, kun koululaisten pitäisi lukea Aleksis Kiven Seitsemän veljestä tai Väinö Linnan Tuntematon sotilas.

Murresarjakuvien pyrkimys on olla hauskoja, mutta niillä on selvästi myös muita tavoitteita. Jos ne pyritään suuntaamaan nuorille, voisi ainakin ajatella, että niiden tavoitteena on opettaminen. Lapsille ja nuorille pyritään kertomaan hauska muodossa, millaisia murteita Suomessa on ollut, edelleenkin on ja millaisia sanoja ja sanontoja on esimerkiksi omalla asuinalueella ennen käytetty. Se, kuinka hyvin tässä tavoitteessa onnistutaan, olisi pohdinnan ja tutkimisen arvoinen kysymys, sillä sarjakuvia on myös helppo lukea hyppelietien, tarinaa kuvien perusteella seuraten.

Mitä luultavimmin murresarjakuvat on kuitenkin suunnattu tavallisia Aku Ankkoja laajemmalle yleisölle. Kun sarjakuvat on kirjoitettu vanhakantaisella murteella, on niihin säilyttänyt tietty osa suomen kieltä, joka on tuttua vanhemmille ihmisille. Murresarjakuvilla voikin olla viihteellisessä muodossa sama tavoite kuin 1900-luvun alkupuolen murteen kerääjillä: halutaan saada talteen vielä elossa olevaa murretta. Tämän murteen parissa vanhemmat ihmiset voivat muistella omien läheistensä kieltä ja hauskoja sutkauksia. Murresarjakuvilla pyritään kuitenkin myös lisäämään murteiden käyttöä.

Vaikka moni nuori ja vanhempikin kertoo oppineensa Aku Ankoista paljon hyödyllisiä asioita, Ankkojen lukemisen syy tuskin on oppiminen vaan puhtaasti viihtyminen. Aku Ankkoja luetaan ajankuluksi ja huumoria etsien. Kun Aku Ankka on pian käännetty kaikille suomen päämurteille, voisikin herätellä ajatusta Ankan kääntämisestä nuorten kielelle. Ankka puhuu jo toki Stadin slangia, mutta se on eri asia kuin, että Aku, Roope ja veljenpojat kääkättäisivät sitä kieltä, jota Ankkojen suurimmat kuluttajat puhuvat. Tämä herkullinen ajatus toisi kuitenkin muassaan ainakin yhden ison ongelman: pahimmillaan kieli olisi valtavan kirosanamääränsä vuoksi täysin julkaisukelvotonta. Jos taas kiro sanat jätettäisiin pois, kieli ei

enää olisi nuorten kieltä. Haastava voisi olla myös albumi, jossa jokainen tarinan hahmo puhuisi itselleen iän ja sosiaalisen ryhmän perusteella sopivinta kielimuotoa.

9. LOPUKSI

9. 1. Karjalaisuuden kuva

Olen tarkastellut tutkielmassani, millaiseksi maallikot mieltävät ”Karjalan murteeksi” kutsumansa kielimuodon. Aineistonani ovat olleet tavallisten kielenkäyttäjien käännökset Aku Ankka -sarjakuvasta ”Karjalan murteelle”. Tutkimukseni kohteena olivat valitsemani äänne- ja muoto-opilliset piirteet, sanasto, murteen syntaksi, sananparret sekä teksteissä esiintyneet paikannimet ja laulut. Lisäksi olen arvioinut käännösten onnistuneisuutta. Kokoan tässä luvussa tutkimuksen tuloksia ja päätelmäni siitä, millaisen kuvan tekstit antavat murteen välityksellä karjalaisuudesta.

Kaikki teksteistä tarkastelemani kielen osa-alueet viittaavat selvästi siihen, että kääntäjien mielikuvissa karjalaisuus ja ”Karjalan murre” liittyvät menneeseen aikaan ja vanhaan karjalaiseen kulttuuriin ja elämäntapaan. Karjalaisuutta ja käännöstekstin tarinaa lähestytään kyllä nykypäivästä käsin, mutta mielenkiinto kohdistuu menneeseen. Tekstien murrepiirteistä valtaosa edustuu vanhana murteena, ja teksteissä esiintyvät paikannimet ja laulut liittyvät pikemminkin menetettyyn Karjalankannakseen kuin nykyiseen Suomen-puoleiseen Karjalaan.

Etenkin äänne- ja muoto-opin tarkastelu osoitti hyvin selvästi, että kääntäjät olivat tavoitelleet teksteissään vanhaa murretta. Tarkastelluista 11 murrepiirteestä suurimman osan esiintymisprosentti oli vähintään 70. Persoonapronominien murteenmukaiset yksikkö- ja monikko-muodot *mie*, *sie*, *myö*, *hyö* esiintyivät lähes kaikissa teksteissä. Nämä asut ovat käytössä nykyisessäkin murteessa, mutta useat muut yleisesti teksteissä esiintyneet piirteet ovat väistyneet nykymurteesta jo lähes täysin. Aineistossa esiintyi yleisegeminaatio (94 %), *männä*-asu (79 %), *lOi*-monikko (70 %), *sk* : *s* -vaihtelu (79 %), sisäheitto (98 %) sekä monikon 3. pers. prees. murteenmukainen asu (65 %). Näitä piirteitä käytetään nykymurteessa erittäin harvoin (ks. Varis 2005: 85–86, 94, 97, 108), ja niiden ilmeneminen kertookin pyrkimyksestä vanhan murteen mukaiseen merkintään.

Ainoastaan yksi piirre, yleiskielen *ts*, mursi tekstien vanhakantaisuuden. *ts*:n varianteista yleisin oli *tt* : *t* -vaihtelu (40 %), joka on vallannut murrealueella alaa muilta varianteilta 1940-luvun jälkeen. Ilmeisesti *ts*:n merkinnän poikkeavuus selittyy sillä, että piirteen esiintyminen on ollut jo vanhassa murteessa niin kirjavaa. Muita käsittelemiäni piirteitä olivat loppu-*n*:n kato, loppu-*A*:n kato sekä *aa*:n ja *ää*:n diftongiutuminen. Loppu-*n*:n kato oli keskimäärin 87 %:ssa tapauksista. Loppu-*A*:n kato esiintyi lähes kaikissa teksteissä (98 %). Piirteen asema

on vahva myös nykymurteessa. Sen sijaan *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen oli vain muutamassa tekstissä (11 %). Piirrettä ei siis mielletä juurikaan murteeseen kuuluvaksi, ja näin ollen merkitty murre edustaakin selvemmin kaakkoismurteiden länsiryhmää kuin itäistä ryhmää.

Myös tekstien sanasto viittaa vanhaan murteeseen. Yleisimpien 39 sanan joukossa on paljon vanhoja murre sanoja, jotka eivät ole nykymurteessa enää juurikaan käytössä. Tekstien yleisintä murre sanaa, *ko*, voi toki vielä kuulla, mutta esimerkiksi taajaan esiintyneet kaakkoismurteiset sanat *a*, *vot*, *akkiloida* ja *metla* sekä itämurteiset *haastaa* ja *vällee* kuuluvat enää harvan murteenpuhujan sanastoon. Sanaston vanhakantaisuuteen viittaa myös runsas lainasanojen käyttö. Teksteissä on runsaasti niin venäläis- kuin ruotsalaislainojakin, jotka ovat monelle nykymurteen puhujalle jo outoja (*musikka*, *polstari*). Ilmeisesti tällaiset suhteellisen nuoret lainasanat hahmottuvatkin kielenkäyttäjien kielitajussa murteellisiksi sanoiksi (ks. Tuomi 1989a: 52–53). Murre ei ole aivan puhtaasti vanhakantaista myöskään sanaston osalta. Muutamassa tekstissä on käytetty nykyaikaisia slangisanoja, kuten *jannu* ja *jeesata*. Parissa tekstissä näitä sanoja on sijoitettu nimenomaan Akun veljenpoikien suuhun, mutta selkeää tavoitetta Akun ja poikien kielen erottamiseksi toisistaan ei teksteissä ole. Puhutun ja kirjoitetun kielen ero teksteissä on sen sijaan pyritty tekemään esimerkiksi loppu-*n:n* merkinnällä.

Syntaksin piirteiden nykymurteisuutta tai vanhakantaisuutta oli vaikeampi tarkastella, koska vastaavaa vertailuaineistoa nykymurteesta ei ole tarjolla syntaksin osalta kuin äänne- ja muoto-opin ja joiltain osin sanaston. Syntaksin piirteet on huomioitu teksteissä kohtalaisen hyvin mutta huonommin kuin äänne- ja muoto-opin ja sanaston piirteet. *Hän*-pronominin yleiskielestä poikkeavaa käyttöä on 20 %:ssa teksteistä ja ilman *-ko*-partikkelia muodostettuja yksikön 2. persoonan verbi alkuisia kysymyslauseita 26 %:ssa teksteistä. Jälkimmäisen piirteen merkintä on kuitenkin huomattavan yleistä, sillä alkuperäisessä tekstissä ei ole viittauksia kyseiseen rakenteeseen. Episteemisten ilmausten tarkastelun tulokset ovat odotuksenmukaisia ja murteenmukaisia. Ilmaisukeinoista *vissii(n)* oli odotuksenmukaisesti yleisin (27 % tapauksista); itämurteista modusta, potentiaalia, käytettiin 8 kertaa (4 % tapauksista). Erikoinen piire oli *hän*-pronominin käsittelyn yhteydessä esille tullut teitittelyn yleisyys teksteissä (70 %:ssa teksteistä). Teitittelyn käyttö pikemminkin murtaa vanhakantaista kaakkoismurteisuutta, sillä teitittelyn ei ole ajateltu kuuluvan murteeseen (Ylä-Vakkuri 1986: 107). On kuitenkin mahdollista, että teitittelyn sijasta käytetyn sinuttelun merkittävyyttä murteessa on korostettu liiallisestikin esimerkiksi Tuntemattoman sotilaan vaikutuksesta.

Tekstien sananparsissa, paikannimissä ja lauluissa vanhakantaisuus ja nostalginen Karjala kuva tulevat varsin selvästi esille. Niissä viitataan usein vanhoihin Kannaksen Karjalan paikkoihin, kuten Viipuriin, Ensoon ja Sakkolaan, vanhasta karjalaisuudesta kertoviin teoksiin,

kuten Tuntemattomaan sotilaaseen, tai karjalaiseen elämänasenteeseen. Karjalainen huoleton ja leikittelevä elämänasenne tulee esille sananparsissa, joissa viitataan elämänasenteeseen tai leikitellään kielellä. Tällaisia ovat esimerkiksi *Kaik lutviutuu!* ja *miu mau mukkaa*.

Sananparsien käyttö teksteissä antaa kuitenkin myös viitteitä siitä, että sananparret ylipääntään mielletäisiin murteeseen kuuluviksi. Esimerkiksi *Vilkkilän kissoihin* viittaava vertaus on teksteissä varsin yleinen, vaikka se ei suinkaan ole tyypillisesti karjalainen. Sananparsien mieltäminen murteellisiksi on ymmärrettävää, kun huomioidaan, että myös sananparsien käyttö on ollut aiemmin yleisempää kuin nykyään. Ne liitetäänkin selvästi samaan menneisyyden karjalaisuuteen, joka välittyy läpi käännösten.

Paikannimistöä esiintyy teksteissä myös muualla kuin sananparsissa. Näissäkin tapauksissa viitataan useimmin menetetyn Karjalan paikkoihin, kuten Viipuriin, Sortavalaan (*Soltavala*), Terijokeen ja Kivennapaan. Menetetyn Karjalan nimistö on selvänä enemmistönä, mutta joissain teksteissä viitataan myös Lappeenrantaan, Joutsenoon ja Lemiin.

Nostalgiaa lisäävät teksteissä käytetyt vanhojen laulujen katkelmat. Teksteissä lainataan katkelmia muun muassa lauluista Sellanen ol' Viipuri, Heili Karjalasta sekä Reppurin laulu. Pari hauskaa lähimenneisyyteen ja nykyaikaan viittaavaa laulua teksteistä kuitenkin löytyy. Yhdessä tekstissä mukaillaan Juha Vainion Lappeenrantaan-humppaa ja toisessa viitataan Idols-kilpailuun ja Hanna Pakariseen.

Vaikka joitain poikkeuksia on, tekstien antama kuva karjalaisuudesta on vahvasti menneisyyspainotteinen ja nostalginen. Käännösteksteissä ollaan tietoisia siitä, että tarina sijoittuu nykyaikaan. Kuitenkin kaikilla kielen osa-alueilla viestitään, että karjalaisuus liittyy vahvemmin menneeseen kuin nykypäivään. Murteen äänne- ja muotorakenne eivät vastaa nykyisin puhuttua murretta, sanasto on vanhakantaista, sananparsissa ei viitata juurikaan nykypäivän ilmiöihin vaan menneisiin ja lauluissakin kaivataan mennyttä Viipuria ja ”Karjalan kuldakägsiä”.

Käännöstekstit jatkavat sitä menneisyyteen nojaavaa karjalaisuuden eheäksi kirjoittamisen jatkumoa, joka on ollut selvä toisen maailmansodan jälkeinen ilmiö (ks. Sihvo 1994: 580). Käännöksistä voi päätellä, että kääntäjät ovat olleet kohtalaisen iäkkäitä, keski-ikäisiä. Tekstien kuva karjalaisuudesta voi selittyä heidän iällään mutta myös muilla seikoilla. Käsiteltäessä karjalaisuutta on menetetty Karjala lähes aina mukana keskustelussa tai ainakin taustalla. Nykyisen Suomen puolella karjalainen identiteetti ei ole kovin selvä eivätkä Etelä- tai Pohjois-Karjalan tämänhetkiset tai tulevaisuudennäkymät erityisen valoisat. Molemmat ovat työtömyys- ja muuttotappioalueita. Ehkä tämän vuoksi onkin karjalaisuutta käsiteltäessä houkuttelevampaa kääntää katse menneeseen, menetettyyn ja nostalgiaan.

Mielenkiintoista on kuitenkin, että käännöskilpailun voittanut Helena Anttonen sitoo julkaistussa *Kaik lutviutuup* -albumissa (2004) karjalaisuuden tiiviimmin myös nykyiseen Etelä-Karjalaan ja sen ilmiöihin. Hänen kääntämänsä tarinat tuovat esille monia nykyaikaan liittyviä myönteisiä ilmiöitä alueelta. Tarinoissa Aku seikkailee Nuijamaan rajavyöhykkeellä ja mainituksi tulevat niin lappeenrantalaisperäinen uutistenlukija Arvi Lind, simpeleläinen Marja-Liisa Kirvesniemi, lappeenrantalainen jääkiekkjoukkue SaiPa, Imatran hohdokas matkailuhistoria, Saimaan kanava kuin Ruokolahden leijonakin. Anttonen tarinat tuntuvat viestivän pikemminkin, että vaikka ongelmia onkin, on myös paljon iloitsemisen ja ylpeyden aihetta.

9. 2. Murrepiirteiden alueellinen keskittyminen

Käännöksistä ei voi hahmottaa selvästi, että niissä olisi käytetty runsaasti yhden tietyn suppean alueen, kuten pitäjän, murretta. Käytetty murre hahmottuu kuitenkin piirteiden yleisyyden perusteella selvemmin läntiseksi kuin itäiseksi. Tämä tuntuu odotuksenmukaiselta, sillä laajin asuinkeskittymä, Lappeenrannan kaupunki, kuuluu historiallisesti läntisen kaakkoismurteen alueeseen. Läntinen edustus korostui voimakkaimmin tarkastelluissa ensi tavun pitkissä voakaaleissa ja *ts:n* edustumassa. Itäisille kaakkoismurteille tyypillinen ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen esiintyi vain 11 %:ssa teksteistä. Myös jälkitavujen *oo:n* ja *öö:n* diftongiutuminen oli harvinaista. Tämä oli varsin odotuksenmukaista, sillä diftongiutuneiden muotojen katsotaan olevan nykypuhekielessä väistyviä piirteitä (Rautkorpi 1980: 77; Leskinen 1980b: 91.) Murteen läntisyyttä korosti myös se, että teksteihin ei ollut merkitty lainkaan liudennusta.

Myös yleiskielen *ts:n* esiintymissä painottuivat läntiset variantit. Yleisin oli länsimurteisen *tt : tt* -variantin pohjalta syntynyt *tt : t* -vaihtelu, jota käytettiin 40 %:ssa teksteistä. Toiseksi yleisin oli *ss : ss ~ s* -vaihtelu, joka on niin ikään keskittynyt selvemmin kaakkoismurteiden läntisiin murteisiin kuin itäisiin. *tt : t* -variantin yleinen käyttö ei ollut odotuksenmukaista suhteessa muihin piirteisiin, koska sitä on vanhastaan käytetty vain suppealla alueella, aivan läntisimmissä kaakkoismurteissa (Virolahti, Miehikkälä, Luumäki, Lemi, Savitaipale) Nykyisissä kaakkoismurteissa *tt : t* -variantti on kuitenkin vallannut merkittävästi alaa muilta varianteilta, ja esimerkiksi imatralaisten ja lappeenrantalaisten nuorten puheessa se esiintyy lähes yksinomaisena (Stockmakari 1988: 167; Varis 2005: 87). Ilmeisesti piirteen alkuperäinen hajanaisuus on kuitenkin vaikeuttanut vanhakantaista murretta tavoitteleiden kääntäjien tehtä-

vää. Edellä käsiteltyjen murrepiirteiden alueellinen painottuminen on esitetty myös kartalla liitteessä 7.

Tutkimuksessa ei ollut mahdollista selvittää, olivatko kääntäjät tavoitelleet tietoisesti joidenkin tiettyjen pitäjien murteita. Etenkin valtaedustumista poikkeavista teksteistä pystyi kuitenkin havaitsemaan selvää johdonmukaisuutta piirteiden merkinnässä. Teksteistä neljä voi edustaa selkeästi Virolahden-Luumäen ryhmää (ei geminaatiota, ei *-lOi*-monikkoa) ja yksi teksti taas Sortavalan seudun välimurretta (erikoisgeminaatio, pitkien vokaalien diftongiutuminen).

Joidenkin piirteiden merkintä antaa vaikutelman siitä, että kääntäjät ovat pikemminkin tavoitelleet jonkinlaista yleistä ”Karjalan murretta” tai kaakkoismurretta ja pyrkineet kääntämään tekstinsä ylipäättään yleiskielestä poikkeavaksi. Tähän viittaa esimerkiksi se, että *älä*-verbi on merkitty valtaosaan teksteistä *elä*-asuun. Kaakkoismurteissa verbi on *elä*-asussa ainostaan itäisissä murteissa; läntisissä asu on *älä*. Ilmeisesti piirre on haluttu muuttaa yleiskielestä poikkeavaksi, kun on tiedetty, että piirre esiintyy murteellisena ainakin jossain osissa murrealuetta. Tällöin luodaan ns. hypermurretta, johon sisällytetään kaikki mahdolliset tiedetyt yleiskielestä poikkeavat piirteet. Käännöksissä ei kuitenkaan ole havaittavissa paria sanaa (*A*, *vällee*) lukuun ottamatta piirteiden maneerimaista käyttöä, joka voisi olla helposti seurauksena edeltävästä tavoitteesta. Mahdollista on myös, että kääntäjillä ei yksinkertaisesti ole ollut käsitystä siitä, että kyseinen piirre ei kuulu läntisiin kaakkoismurteisiin.

9. 3. Murrepiirteiden havaittavuus

Tutkimuksessa oli äänne- ja muoto-opillisten piirteiden osalta tarkasteltavana sekä laajasti itäisiä että kaakkoismurteisia piirteitä. Tähän oli syynä muun muassa se, että aiemmissa tutkimuksissa on osoitettu maallikoiden havaitsevan helpommin laaja-alaisia kuin suppea-alaisia murrepiirteitä (ks. Alpia 2003: 107). Tämä tutkimus ei kuitenkaan tue tätä havaintoa. Erittäin hyvin tunnistettujen piirteiden joukossa oli sekä laajasti itämurteisia piirteitä että kaakkoismurteisuuksia. Esimerkiksi itämurteista yleisgeminaatiota (*männöö*) käytettiin 94 %:ssa teksteistä ja kaakkoismurteista sisäheittoa (*ottant*) 98 %:ssa teksteistä. Sen sijaan vaikuttaa siltä, että jos piirre, kuten *ts* kaakkoismurteissa, esiintyy hyvin monina eri variantteina tietyllä alueella, on vaikeampi hahmottaa, mikä piirre näistä on oikea ajatellen tavoiteltua murremuotoa.

Sanaston tarkastelu sen sijaan osoitti, että 39 tarkastelemastani sanasta 41 % oli laaja-alaisia murre sanoja, 31 % laajasti itämurteisia sanoja ja 28 % kaakkoismurteeseen rajoittuvia

sanoja. Sanaston kohdalla vaikuttaa siis siltä, että laajempi esiintymisalue edistää sanan havaittavuutta.

Niedzielski ja Preston (2000: 10–11) ovat havainneet, että maallikot kiinnittävät helposti huomiota pragmaattisiin piirteisiin, kuten persoonapronomineihin. Tämän tutkimuksen tulokset tukevat kyseistä havaintoa, sillä kääntäjät ovat havainneet yksikkö- ja monikkomuotoiset persoonapronominit *mie*, *sie* ja *myö*, *hyö* lähes sataprosenttisesti ja muutkin persoonapronominit erittäin hyvin. Samankaltaisia ovat olleet tulokset myös aiemmissa suomalaisissa kansanlingvistisissä tutkimuksissa (ks. Alpia 2003: 106; Jantunen 2004: 22; Palander–Nupponen 2005: 35.)

Aiemmissa kansanlingvistisissä tutkimuksissa on havaittu, että maallikot huomioisivat paremmin fonologisia piirteitä kuin muita piirteitä ja toisaalta piirteiden havaittavuuteen vaikuttaisi niiden erottuvuus ja mahdollinen leimautuminen. (Mielikäinen–Palander 2002: 98.) Tämä tutkimus osoittaa, että fonologiset piirteet tunnistetaan erittäin hyvin. Valtaosa piirteistä esiintyi säännöllisesti vähintään 70 %:ssa teksteistä. Hankaluuksia tuntuu olevan vain alun perinkin vaihtelevan piirteen kohdalla (*ts*). Parhaiten tunnistettiin persoonapronominit (lähes 100 %), loppu-*a*:n ja -*ä*:n kato (98 %) sekä sisäheitto (98 %). Nämä piirteet vaikuttaisivat siis olevan murteelle leimallisimpia.

Sanaston havaittavuutta ei voi verrata aivan täysin fonologisten piirteiden taajuuteen, sillä sanaston ja syntaksin osalta ilmaisuvaihtoehtoja on käännettäessä enemmän. Murresanasto on havaittu teksteissä hyvin, mutta ei aivan yhtä hyvin kuin fonologiset piirteet. Tekstien yleisin murrekana, kaakkoismurteinen *ko*, esiintyy 70 %:ssa teksteistä. Muut 10 yleisintä kaakkoismurteista sanaa esiintyvät 1–55 %:ssa teksteistä.

Kolmen eri syntaksin piirteen tarkastelu osoitti, että syntaksin ilmiöt ovat huomattavasti vaikeammin havaittavissa kuin fonologian tai leksikon. Sananparsiston, paikannimien ja teksteissä käytettyjen laulukatkelmien esiintymien määrällinen vertaaminen esimerkiksi fonologisiin piirteisiin ei taas ole enää mielekäästä, sillä näissä piirteissä ei ole samankaltaista säännönmukaisuutta tietyn asian ilmaisemisessa kuin fonologisissa piirteissä tai edes sanastossa. Lähes jokaisessa tekstissä esiintyy kieltä elävöittämässä jokin sananparsi, joten sananparsisto on huomioitu hyvin. Muunneltuja paikannimiä (*Sotkala*) tai karjalaisuuteen viittaavia paikannimiä (*Wiipuri nopia*) on noin puolessa teksteistä (50 %) ja laululainauksia 15 tekstissä (23 %).

Aiemmissa Etelä-Karjalan alueen murteita käsitelleissä kansanlingvistisissä tutkimuksissa on tarkasteltu eteläkarjalaisten nuorten ja siirtokarjalaisten käsityksiä murteestaan (Palander–Nupponen 2005; Nupponen 2005). Tämän tutkimuksen tulokset vastaavat yleisimmän piir-

teensä osalta näiden tutkimusten tuloksia. Samoin kuin tässä tutkimuksessa sekä siirtokarjalaiset että nuoret (78 %) tunnistivat parhaiten murteenmukaiset yksikön persoonapronomin *mie* ja *sie*. Monikkomuotojen osalta tulokset eroavat, sillä tässä tutkimuksessa monikkomuodot *myö* ja *hyö* havaittiin lähes sataprosenttisesti, mutta nuorista vain 27 % on havainnut nämä piirteet. (Palander–Nupponen 2005: 35.)

Murteenmukaisten persoonapronominien lisäksi loppu-*A*:n kato ja sisäheitto osoittautuivat tässä tutkimuksessa leimallisimmiksi piirteiksi kaakkoismurteille. Molempia käytettiin 98 %:ssa teksteistä. Näiden piirteiden osalta nuorten eteläkarjalaisten havainnot murteestaan erosivat. Nuorista vain 10 % huomioi loppu-*A*:n kadon ja 4 % sisäheiton (Palander–Nupponen 2005: 35).

Tutkimustulosten vertailu antaa vaikutelman, että iältään oletettavasti keski-ikäisten kääntäjien olisi helpompi huomioda murteensa piirteitä kuin nuorten. Aivan näin yksioikoinen asia ei luultavasti kuitenkaan ole. Se, että nuoret ovat havainneet esimerkiksi sisäheiton erittäin heikosti, kertonee pikemminkin siitä, ettei se kuulu enää heidän tai heidän ympäristönsä murteeseen. Tutkimustulosten eroihin voivat osaltaan myös vaikuttaa tutkimustapojen erot. Käännöstehtävässä kääntäjillä on ollut aina yleiskielinen sana pohjana ja lähes rajattomasti aikaa miettiä äänteiden tai sanojen asuja. Haastatteluissa aika on rajallinen eikä yleiskielisiä esimerkkejä ole samassa laajuudessa.

9. 4. Onnistunut iloisuus

Aku Ankan käännöskilpailun raati toivoi käännösten esittelevän iloisen hersyttelevää kielenkäyttöä ja karjalaisuutta. Käännösten tuli olla ”karjalanmurteisia”. Kyseisen käsitteen epämääräisen väljä käyttö mahdollisti sekä Etelä- että Pohjois-Karjalan murteen käytön. Kutsussa iloisuus liitettiin kuitenkin selvemmin eteläkarjalaisiin, ja näin ohjautui myös valtaosa kääntäjistä käyttämään Etelä-Karjalan murretta. 199 käännöksestä vain 30 käännöstä oli Pohjois-Karjalan murretta. Käännösten toivottiin myös sisältävän mahdollisimman aidon kuuloista murretta, joka ei kuitenkaan olisi kyseistä murretta tuntemattomille liian haastavaa. Ohjeissa muistutettiin lisäksi sarjakuvan muodosta: repliikkien tuli olla sopivan pituisia ja kuviin sopivia. Sarjakuvan tapahtumapaikan tähdennettiin olevan edelleen Ankkalinnassa.

Tämän tutkimuksen aineistoksi valikoituneita tekstejä voi pitää varsin onnistuneina suhteessa kilpailuraadin toivomuksiin ja ohjeisiin. Kaikki tekstit ovat Etelä-Karjalan murretta ja niistä löytyy toivottua iloisuutta kielen eri osa-alueilta. Kaikissa teksteissä käytettiin per-

soonapronominia *mie*, joka liitetään yleisesti karjalaiseen iloisuuteen. Sukkelasanaisuutta lisäävät kaakkoismurteissa myös loppuheitot, jotka lyhentävät sanojen pituutta.

Usein on ajateltu, että murteella kirjoitettu ylipäättään on hauskaa ja murre itsessään humoristista (ks. Mielikäinen 2001: 7). Uskon humoristisen vaikutelman lisääntyvän sitä enemmän mitä oudompaa murre ja sen sanasto on kuulijalle tai lukijalle. Koska käännösten murre on vanhakantaista, lukijat mieltäisivät ne luultavasti varsin humoristisiksi.

Teksteissä ilmenee myös paljon suoranaista kielellä leikittelyä. Tätä käytetään eniten sananparsissa, paikannimissä ja lauluissa. Sananparsissa saatetaan leikitellä murrepiirteillä (*kel o kykky*, *sil o lykky*) ja paikannimissä taas on muunneltu alkuperäisiä nimiä (*Aurinkola* > *Päivety*, *Räpylämäki*). Teksteihin lainatuissa lauluissa taas on saatettu muunnella alkuperäisen laulun sanoja tarinaan sopivammiksi. Esimerkiksi Heili Karjalasta -laulun sanat on muunneltu tekstiin sopivammiksi repliikissä *Hei lattialta roskan minä löysin*. Myös joissain teksteissä käytetyt englantilaiset ja ranskalaiset sanat ja fraasit *sir*, *mösjö* ja *silvöplee* ovat hauska esimerkki murteelle tyypillisestä kielellä leikittelystä.

Käännösteksteissä ei ole ylilyöntejä murrepiirteiden käytössä, joten niiden pitäisi olla ymmärrettäviä myös ”ummikkolukijalle”. Yleiskielestä poikkeavien murre sanojen määrä on käännöksissä kohtuullinen, 10–20 sanaa. Yleisimmistä muresanoistakin 41 % oli laaja-alaisia muresanoja ja ainoastaan 28 % suppeasti kaakkoismurteisia. Ainoastaan kaakkoismurteissa tunnettujen sanojen osuus jää siis kohtalaisen alhaiseksi teksteissä. Niissä ei esiinny myöskään paljon piirteiden maneerimaista käyttöä. Ainoastaan sanat *a* ja *vällee* toistuvat joissain teksteissä häiritsevyyteen asti.

Teksteissä on tavoiteltu selvästi vanhakantaista kaakkoismurretta, ja siinä on onnistuttu hyvin. Vanhakantaisen murteen johdonmukaisen merkitsemisen murtavat ainoastaan yleiskielen *ts:n* merkitseminen yleisimmin nykymurteisesti ja geminaation merkinnän horjuvuus 15 %:ssa teksteistä. Lisäksi joissain teksteissä on murteeseen kuulumattomia sanoja, kuten slangisanoja ja länsimurteisia sanoja (*suvi* ja *ehtoo*). Murretta on noudatettu hyvin myös syntaksin ja sananparsiston osa-alueilla, vaikkakin syntaksin merkitseminen on ollut selvästi vaikeampaa kuin esimerkiksi fonologian. Vaikka murteen tuntemus ja merkintä on yleisesti onnistunut, kielivät jotkut tekstit maallikoiden tottumattomuudesta murteella kirjoittamiseen. Muutamissa teksteissä on käytetty *b*, *c*, *d* ja *f*-kirjaimia (*sedän*, *fiksu*), jotka eivät kuulu murteeseen.

Vaikein kilpailukutsun kehotuksista on ollut toteuttaa repliikkien ja laatikkotekstien sopiva pituus. Tarkempi muutaman käännösrepliikin pituuksien vertailu osoitti, että yli puolet käännetyistä repliikeistä oli sanamääriltään pidempiä kuin alkuperäisen tekstin repliikit. Mikäli

raadin asettamat kehotukset huomioidaan, täytyy myös teksteissä käytettyä karjalaista nimitystä pitää ongelmallisena. Kilpailun järjestäjät tähdensivät tarinan sijoittuvan Ankkalinnan maailmaan, ja siellähän ei Sortavalaa tai Viipuria ole. Tämä vaade tuntui kuitenkin erikoiselta, koska Aku Ankka -tarinoissa esiintyy muutenkin oikeita paikannimiä, kuten Klondyke ja Helsinki.

Käännösten onnistuneisuuden kannalta suurin ja olennaisin kysymys on yleisö ja sen saavutettavuus. Aku Ankkoja lukevat yleensä lapset ja nuoret. Heille vanhakantainen murre voi olla varsin outoa. Sarjakuvia luetaan kuitenkin yleensä viihteen ja huumorin vuoksi. Tässä mielessä vanha murre voi toimia myös lapsille ja nuorille, sillä outo murre saattaa vaikuttaa luettuna varsin hauskalta. Murresarjakuvien ollessa kyseessä on sarjakuvien lukijakunta oletettavasti laajempi kuin yleensä. Yksi syy murresarjakuvien kirjoittamiseen onkin varmasti vanhan murteen tallentaminen. Tämän vanhan murteen parissa vanhemmat ihmiset voivat muistella omien läheistensä puhetta ja lapset ja nuoret naureskella oudoille sanonnoille ja kenties oppia jotain uutta kielestä.

Kilpailuraadin valinta voittajaksi oli erittäin onnistunut, sillä voittajatekstissä ei viitattu suoranaisesti vanhaan nimitykseen tai ilmiöihin. Näin se oli paremmin myös lasten ja nuorten ymmärrettävissä. Myös lopullisen käännetyn albumin tarinoissa leikitellään pikemminkin nykyisillä eteläkarjalaisilla ilmiöillä kuin menneeseen karjalaisuuteen sitoutuvilla. Tällaiset tarinat tavoittavat varmasti laajemman yleisön ymmärryksen kuin menetettyyn ja kaivattuun Karjalaan ja karjalaisuuteen sitoutuvat tarinat.

9. 5. Jatkotutkimus

Murrekäännökset olivat monipuolinen, mutta myös haastava tutkimuskohde. Aineiston monipuolisuus tarjoaisi mahdollisuuksia hyvin monenlaisten tutkimusnäkökulmien tarkasteluun. Tässä tutkimuksessa loin katsauksen karjalaisuuden esittämisestä kielen eri osa-alueilla. Koska tutkittavia kielen osa-alueita oli niin monta, ei tarkastelussa ollut mahdollisuutta mennä todella syvälle. Näin uskon kuitenkin saaneeni kattavamman kuvan siitä, millaiseksi tavalliset ihmiset mieltävät karjalaisuuden ja ”Karjalan murteen” kuin tarkastelemalla esimerkiksi ainoastaan tekstien fonologiaa.

Monissa aiemmissa kansanlingvistisissä tutkimuksissa aineisto on kerätty joko haastatellen tai listakyselyin. Pidän aineistoani näihin keruutapoihin verrattuna monelta osin kiinnostavampana ja hedelmällisempänä. Kääntäjät ovat tehneet käännöksensä omasta aloitteestaan ja

heillä on ollut reilusti aikaa miettiä, miten asia sanottaisiin murteessa. Täytettävät listat voivat toimia yksittäisiä piirteitä tarkasteltaessa, mutta kokonaisen tekstin kääntäminen antaa kiinnostavampia tuloksia, koska yksittäisillä sanoilla on tekstikonteksti. Tällainen aineisto aiheuttaa kuitenkin tutkijalle haasteita: Mekaaninen piirteiden vertailu ei ole aina mahdollista, koska teksti on käännetty vapaasti eikä sana sanasta. Jos käännöksiä käytetään aineistona ja halutaan tarkastella tiettyjä kielen piirteitä, on käännettävä teksti suunniteltava hyvin. Tällöinkään kaikkien piirteiden vertailu ei kuitenkaan tule olemaan mahdollista, jos ei kääntäjien haluta tuottavan koulukäännösmäisiä sana sanasta -käännöksiä.

Toteutettu tutkimus tarjoaa monia mahdollisuuksia jatkotutkimukselle. Minkä tahansa murteen osa-alueen tarkastelua voisi vielä syventää. Kiinnostavaa olisi myös selvittää tarkemmin, millaisia ovat ne strategiat, joilla kääntäjät lähestyvät tällaista käännöstehtävää. Tutkimus antoi viitteitä kahdenlaisesta hahmottamisesta: haettaessa tyypillistä ”Karjalan murretta” sitä lähestytään joko tietyn tarkemmin rajatun alueen murteen kautta tai haetaan ns. yleistä murretta, johon voidaan sisällyttää kaikki tiedetyt kaakkoismurteen piirteet. Jotta kääntämisstrategioista voitaisiin saada parempi varmuus, olisi tällaisen tehtävän kääntäjiä kuitenkin voitava haastatella. Toinen kiinnostava tutkimuskohde olisi kirjallisuustiedettä sivuava muresarjakuvien reseptio. Uskonnollisten murretekstien vastaanottoa on jo tutkittu, mutta sarjakuvienkin vastaanottoa olisi syytä tutkia ja selvittää muun muassa, miksi muresarjakuvia luetaan ja miten nuoret ottavat ne vastaan ja ymmärtävät niitä. Kiinnostavimmaksi tekstien ilmiöksi nousi kuitenkin teitittely. Usein on korostettu, ettei teitittely kuulu ”Karjalan murteeseen”. Käännöstekstit antoivat kuitenkin viitteitä, ettei asia ole suinkaan näin yksinkertainen. Teitittelyn käyttöä kaakkoismurteessa on tutkittu varsin vähän. Tähän on varmasti vaikuttanut vanhan keskusteluaineiston puute. Piirteen tarkempi tutkimus sekä perinteisen murretutkimuksen että kansandialektologian keinoin olisi kuitenkin tarpeellista.

LÄHTEET:

Tutkimusaineisto

Aku Ankan käännöskilpailu 2004: 66 käännöstekstiä Aku Ankan käännöskilpailusta Karjalan murteelle.

Aineslähteet

SMSA = Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Muut lähteet

- ALPIA, JOHANNA 2003: Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- CANUT, CÉCILE 2002: Perceptions of Languages in the Mandingo Region of Mali: Where Does One Language Begin and the Other End? — Daniel Long Dennis R. Preston (toim.), Handbook of Perceptual Dialectology. Volume 2 s. 31–39. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- FORSBERG, HANNELE 1993: Suomen murteiden potentiaali – Morfologista, syntaktista ja semanttis-pragmaattista tarkastelua. Suomen kielen lisensiaatintyö. Joensuun yliopisto.
- 1998: Suomen murteiden potentiaali – muoto ja merkitys. SKST 720. Helsinki: SKS.
- FORSGÅRD, NILS ERIK 1999: Maamme kirja – isänmaan koko kuva. — Yrjö Varpio – Liisi Huhtala (toim.), Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. s. 265–267. SKST 724 : 1. Helsinki: SKS.
- GRÖNHOLM, MAIJA 1988: Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa. Åbo: Åbo akademis förlag.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Nykysuomen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HERKMAN, JUHA 1998: Sarjakuvan kieli ja mieli. Tampere: Vastapaino.
- HIETAMIES, LAILA 1983: Hylätyt talot autiot pihat. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho.
- GOSCINNY, R. — UDERZO, A 1999: Kallija tyttölöi. Kaakkoismurteelle kääntänyt Kaisu Lahikainen. Tampere: Egmont Kustannus Oy.
- 2005: Kessen rehukotsa. Stadin slangille kääntänyt Sami Garam. Tampere: Egmont Kustannus Oy.
- HOLOPAINEN, SANNA 2003: Savonlinnalaisnuorten murretietoisuus – Miten hyvin savonlinnalaisnuoret tunnistavat ympärillään puhutun ja oman murteensa piirteitä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- HULKKONEN, ANTTI ym. 2004 = HULKKONEN, ANTTI—JÄRVINEN, VIIA —KOVANEN, JENNI—VALLI, KATI (toim.): Kaik lutviutuup. Simpeleen seudun murteelle kääntänyt Helena Anttonen. SanomaMagazines.
- ym. 2005 = HULKKONEN, ANTTI—KOVANEN, JENNI

- VALLI, KATI—VIITANEN, VILLE (toim.): Joulu on jo ovela. Ankoitten saikkauksia peräpohjalaismurtheela. Tornionjokilaakson murteelle kääntänyt Terttu Rousu. Sanoma Magazines.
- HYLKILÄ, JENNI 2005: ”Hienoo suomee vai hienua suomia?” Reisjärveläisnuorten havain-
toja ea, eä ja oa, öä-yhtymien edustuksesta kotimurteessaan.
- HYTYIÄINEN, SARI 1992: Savitaipaleen murteen säilyminen ja muuttuminen erään
sisarusparven kielessä. Suomen kielen laudaturtutkielma. Helsingin yliopisto.
- HÄKKINEN, KAISA 1985: Suomen kielen sanaston historiallista taustaa. Fennistica 7.
Turku: Åbo Akademi.
- 1997: Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa. Tietolipas 117.
2. painos. Helsinki: SKS.
- IKOLA, OSMO ym. 1989 = IKOLA, OSMO — PALOMÄKI, ULLA — KOITTO, ANNA-
KAISA: Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. SKST 511. Helsinki:
SKS.
- ITKONEN, TERHO 1964: Proto-Finnic Final Consonants. Their history in the Finnic
languages with particular reference to the Finnish dialects I:1. Helsinki.
- 1980: Zur Geschichte der ts-Verbindung in den westfinnischen Dialekten. —
Heutige Wege der finnischen Dialektologie. *Studia Fennica* 24. Review of Fin-
nish Linguistics and Ethnology s. 11–28. Helsinki: SKS.
- JARVA, VESA 2003: Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa.
Jyväskylä Studies in Humanities 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KALIMA, JALO 1952: Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomalaisten
kielten slaavilaisperäisistä lainasanoista. SKST 243. Helsinki: SKS.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Viipurilaismurteet. Kielennäytteitä. Helsinki: SKS.
- 1940a: Suomen murteet III A. Murrekartasto. Helsinki: SKS.
- 1940b: Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon. Helsinki: SKS.
- KIRKINEN, HEIKKI 1998: Keitä karjalaiset ovat? — Pekka Nevalainen—Hannes Sihvo
(toim.), *Karjala: historia, kansa, kulttuuri*. s. 38–54. SKST 705. Helsinki: SKS.
- VON KNORRING, FRANS PETER 1885 [1833]: *Vanha Suomi*. Suomentanut ja toimittanut
Aune Hikipää. Lappeenranta.
- KKTJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. — Ilona Herlin—Jyrki Kalliokoski—Lari Koti-
lainen—Tiina Onikki-Rautajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74.
Helsinki: SKS.
- KUUJO, ERKKI 1993: Virkakieli – kansankieli. — Tuomas Forsberg (toim.), *Ikuinen Vii-
puri*. Ajankuvia seitsemältä vuosisadalta s. 55 – 69. *Kaukomieli* XV. Helsinki:
OTAVA.
- KUUSI, ANNA-LEENA 1971: Johdatusta suomen kielen fraseologiaan. *Suomi* 115: 4. Hel-
sinki: SKS.
- KUUSI, MATTI 1952: Kielemme käytäntö – Nimityksistä sananparsi, sananlasku, puheen-
parsi ja lauseparsi. — *Virittäjä* s. 66–68.
- 1954: Sananlaskut ja puheenparret. Helsinki: SKS.
- 2002: Vanhan kansan sananlaskuviisaus. 4. painos. Helsinki: WSOY.
- LAALO, KLAUS 1990: *Miehikkälän murreopas*. Lappeenranta.
- LAHIKAINEN, KAISU 2004: *Silviisii*. Eteläkarjalaisen murteen sanakirja. Helsinki: WSOY.
- LESKINEN, HEIKKI 1971: Tilastollisia havaintoja kaakkoismurteiden loppu-*n*:stä. — *Virit-
täjä* s. 343–368,
- 1980a: Gegenwärtiger Stand und Aufgaben der finnischen Dialektologie. —
Heutige Wege der finnischen Dialektologie. *Studia Fennica* 24 s. 7–10. Helsin-
ki: SKS.

- 1980b: Wie verschwindet ein Dialekt? Beobachtungen zur heutigen Umgangssprache der karelischen Umsiedler. — Heutige Wege der finnischen Dialektologie. *Studia Fennica* 24 s. 67–91. Helsinki: SKS.
- 1982: Etelä-Karjalan kielimuodot. — Yrjö-Pekka Mäkinen—Ilmari Lehmusvaara (toim.), *Karjala 2. Karjalan maisema ja luonto* s. 11–39. Helsinki.
- 1992: Karjalan kielikartasto 1. Idän ja lännen sanastoeroja. Jyväskylän yliopiston Suomen kielen laitoksen julkaisuja 35. Jyväskylä.
- 1998: Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmasta. — Pekka Nevalainen — Hannes Sihvo (toim.), *Karjala: historia, kansa, kulttuuri* s. 352–852. SKST 705. Helsinki: SKS.
- LINNA, VÄINÖ 1957: *Tuntematon sotilas*. 6. kansanpainos. Helsinki: WSOY.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1995: Antreaan murre. — Antti Henttonen (toim.), *Kotiseutumme Antrea* s. 472–481. Antrea-seura ry, Helsinki: Vuoksen säätiö.
- MANNERMAA, ESKO J. 1991: Naura makiast meijä mukan! Evakko- ja karjalaishuumoria sodan ja rauhan vuosilta. Juva: WSOY.
- MANTILA, HARRI 1993: Onko puhesuomi yhtenäistynyt? — *Virke* s. 20–23.
- 2004: Murre ja Identiteetti. — *Virittäjä* s. 322–346.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980: Nykysuomalaisen puhekielen taustaa. — *Nykysuomalaisen puhekielen murros*. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s. 1–40. Jyväskylä.
- 1981: Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit. SKST 375. Jyväskylä.
- 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. — *Virittäjä* s. 277–294.
- 1986: Nykysuomen murtuvat murrerajat. — *Kielikello* 2 s. 12–17.
- 1990: Savolais- ja kaakkoismurteiden rajankäyntiä. — *Laatokan piiri*. Juhlakirja Heikki Leskisen 60-vuotispäiväksi 10.10. 1990. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 60. Helsinki.
- 1991: Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 36. Jyväskylä.
- 1994: Etelä-Savon murteiden äännehistoria. II. Vokaalit. Helsinki: SKS.
- 2001: Kirjoitettua murretta. — *Kielikello* 4 s. 4–7.
- MIELIKÄINEN, AILA — PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. — *Sananjalka* s. 86–109.
- NASKALI, MERVI 2004: Kansanomaisten murresanakirjojen ominaispiirteitä. Suomen kielen ominaispiirteitä. Jyväskylä.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk Linguistics. Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 122. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- NIRONEN, JARMO 1999: *Suomalainen Pietari*. Vantaa: Novomedia.
- NTT = Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen. Toimittaneet Eero Kiviniemi, Ritva Liisa Pitkänen ja Kurt Zilliacus. *Castrenianumin toimitteita* 8. Helsinki. 1974.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: Kolmannen sukupolven kieli: Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen. Suomen kielen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Iloisuus ja eloisa murre. — Marjatta Palander—Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset*. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti s. 159–214. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALANDER, MARJATTA 1987: Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio. SKST 455. Helsinki: SKS.

- 2000: Puhekielen tutkimuksen uudet haasteet. — Virittäjä s. 436–441.
- 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. — Virittäjä s. 147–151.
- PALOMÄKI, ULLA 1998: Dentaalisen affrikaatan perilliset suomen murteissa. Kielikontaktihin perustuva selitysmalli. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 59. Turku.
- PENTTILÄ, MAIJA 1986: Kolmannen persoonan persoonapronominit suomen kaakkoismurteissa. Suomen kielen syventävien opintojen tutkielma. Joensuun yliopisto.
- PLICHTA, BARTEK – PRESTON, DENNIS R. 2004: The perception of /ay/ as a North-South stereotype in United States English. Michigan State University. — www.msu.edu/~preston/ 10.2.2005.
- PRESTON, DENNIS 1989: Perceptual Dialectology. Nonlinguists' Views of Areal Linguistics. Topics in Sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris Publications.
- 2002: Perceptual dialectology: aims, methods, findings. — Jan Berns—Jaap van Marle (toim.) Present-day Dialectology. Problems and Findings s. 57–104. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- PRESTON, DENNIS R. — ROBINSON, GREGORY C. 2004: Dialect Perception and Attitudes to Variation. Michigan State University. — www.msu.edu/~preston/ 17.1.2005.
- PS = Suomen kielen perussanakirja. 2. painos. KKTJ 55. Helsinki: Kotus. 2004.
- PÄÄKKÖNEN, ARJA 1990: Parikkalan murteen tasoittumisesta lukion oppilaiden puhekielessä. Laudaturtutkielma. Joensuun yliopisto.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki: SKS.
- 1969: Johdatus Suomen murteisiin. Helsinki: SKS.
- RAUTKORPI, ESKO 1980: Jyväskylän murteen väistyviä piirteitä. — Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s. 77–88. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä.
- RUOPPILA, VEIKKO 1937: Kaakkois-Suomen murteista. — Virittäjä s. 58–71.
- 1955: Äyrämöismurteiden äännehistoria. SKST 245. Helsinki: SKS.
- 1956: Etelä-Karjalan murreopas. Helsinki: Karjalaisen Kulttuurin edistämisseuran.
- 1986: Venäläisperäistä sanastoa suomen murteissa. Suomi 136. Helsinki: SKS.
- SALLINEN-GIMPL, PIRKKO 1994: Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. — Kansatieteellinen arkisto 40. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Sananjalka = Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku.
- SARVAS, LEENA 1998: Kierrä kirjakielen mutkat, jos käännät murteelle. — Kielikello s. 12–15.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1994: Itämerensuomalainen kolmijako. — Väinö Jääskeläinen — Ilkka Savijärvi (toim.), Tieten tahtoon s. 45–62. Studia Carelica humanistica 3. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- SHELLBACH-KOPRA, INGRID 1983: Sanojen ja fraasien kulttuurisidonnaisuudesta. — Lauri Honko et al. (toim.), Suomalainen vuosikirja 83 s. 145–154. Helsinki: SKS.
- SIHVO, HANNES 1994: Karjalaisten luonnehdintaa muiden silmin ja karjalaisten identiteetti. — Heikki Kirkinen—Pekka Nevalainen—Hannes Sihvo: Karjalan kansan historia s. 553–583. Porvoo: WSOY.
- 1998: Karjalainen kulttuuri ja kulttuuri Karjalassa. — Pekka Nevalainen—Hannes Sihvo (toim.), Karjala: historia, kansa, kulttuuri s. 449–470. SKST 705. Helsinki: SKS.
- SILVENNOINEN, LEENA 1980: Laaja-alaiset itämurteisuudet Jyväskylän puhekielessä. — Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s.

- 89–122. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä.
- SIRELIUS, U.T. 1894: Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta. – Suomi III:10.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja. KKTJ 36. Helsinki. 1985–.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto.
- SOIKKELI, KAIJA 2000: Sosiolingvistisiä havaintoja Laila Hietamiehen romaanien puhekielestä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. KKTJ 62, SKST 556. 1992–2000.
- STOCKMAKARI, PÄIVI 1988: Lappeen murteen nykyedustus kolmen ikäpolven puhekielessä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SUVISTO, IINA 2004: Murre runouden kielenä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- TAKKUNEN, RIITTA 1992: Sosiolingvistisiä havaintoja Heikki Turusen Kivenpyörittäjän kylän kielestä. Suomen kielen laudaturtutkielma. Joensuun yliopisto.
- TOPELIUS, ZACHARIAS 1885 [1875]: Maamme kirja. Kansanpainos Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalta 1981 ilmestyneestä loistopainoksesta. Juva: WSOY.
- TUOMI, TUOMO 1989a: Suomen murteiden sanakirja. Johdanto. KKTJ 36. Helsinki.
- 1989b: Yleiskielemme murrepohjainen sanasto. — Jouko Vesikansa (toim.), Nykysuomen sanavarat s. 28–56. Juva: WSOY.
- TUOMINEN, TARJA 2004: Lanttalauree kroppaa porottaa. Murteen käyttö Ilmajoki-lehdessä 1950-luvulta 2000-luvulle. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- VIKARI, AULI 1990: Lyriikan runousoppia. — Mervi Kantokorpi—Pirjo Lyytikäinen—Auli Viikari: Runousopin perusteet s. 39–102. Helsingin yliopisto.
- VÄÄTÄINEN, MARJA LIISA 2005: Uukuniemen nuorisoseuran 110-vuotisjuhlapuhe 10.7.2005.
- WIİK, KALEVI 2004: Suomen murteet – kvantitatiivinen tutkimus. SKST 987. Helsinki: SKS.
- YLÄ-VAKKURI, VALMA 1986: Suomen kielipillisten muotojen toissijainen käyttö. Turun yliopiston ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku.

Kilpailussa käännettyt sivut

WALT DISNEY
AKU AVKKA

14

27

6

Mitäpä tuosta. Kyllä minä poika selviän.

28

5

Huh! Onpa pölyistä ja likaista.

29

6

Niin, hotelli on ollut autiona vuosi-kausia.

31

17

32

3

33

2

Mutta me pidämme suursiivouksen ja teemme pari vetävää mainosta. Kyllä täällä pian vilisee vieraita.

Ja niin ankat ryhtyvät panemaan Aurinkolaa kuntoon:

On hauska siivota...

...ja laulella!

34

3+1

Aurinkolassa saat levätä... La-la-laa!

36

Toivottavasti vieraiden selkä kestää!

37

KAIKKI TIET VIEVÄT AURINKOLAAN

AURINKOLAAN
HYVÄ HOTELLI!
TULE LOMALLE!
HYVÄT LIIKENNEYHTEYDET!

7

5

Pian hotelli Aurinkola on puhdas ja siisti.

Olen siis hotellinjohtaja. Hyvältä näyttää.

39

Hei! Juna pysähtyi, ja joku laskeutuu juuri asemalaiturille.

Aha! Ensimmäinen vieraamme.

42

(12)

Minun on tarkastettava, kuinka Aku hoitelee hotelliani. Toivottavasti hän ei tunnista minua.

43

(4)

Ilmainen kuljetus hotelli Aurinkolaan!

45

(6)

...ja kaikki viihtyvät täällä erittäin hyvin.

44

Meillä on mainiot vuoteet, hyvä ruoka ja hienoja vieraita...

(9)

46

Tervetuloa Aurinkolaan, arvoisa herra.

(4)

47

(5)

Hetkinen! Portieeri tulee aivan kohta.

49

(5)

Kylläpä täällä on paljon palveluskuntaa.

50

(4)

Poika! Kanna herran laukku!

48

Kirjoittakaa nimenne tähän, olkaa hyvä.

(5)

Liite 2

Tutkielmassa käytetyt käännöstekstit

2. Höyli hotellijohtaja
4. Ankka miu mau mukkaa
7. Mut-, mut, mut, MIEKO tulen!
9. Roope-setukka hää heittäytyy valla höveliks
13. Mil viisii kääkätettää karjala murteel?
17. Aku Ankan käännös
19. Aku onnepäivät hotellitirikan
22. A vot, Aku
25. Ylimäine pääl päsmär
28. AVOT SANO AKU
SILVIISII SANO AKU
NO KAIKEL VIISII SANO AKU
31. Aku Ankka Suvisola Hotelli-Isäntän
34. Silviisii, sano Aku
37. Siuki kanssais hää kääkättääp
40. A vot sano Aku
43. Niinikkäsee et top tykkänää
45. Aku johtaja pöksyis
50. Hotel Kultakäköne – Aku Ankan yritys
53. Ehä mie, mut ko häähää hää
56. Meilthä se sujjuu
59. Nimetön
62. AKUANKKA JA HOTELLI PÄIEVÄNKEHRÄ PAMMAUS
65. Akun lust hotel
68. ”Ilo pintaa vaik siivet kastuis”
71. TIE SILVIISII KO PITTÄÄKI AKU!
73. UTALA ANKKA HAASTAMAA
77. Nimetön
80. ILO PINTAA VAIK SYVÄN MÄRKÄNIS
85. Yle sankia priha
87. Kaik lutviutuu
90. Aku Ankka ilo pintaa!
93. KAIKELVIISII ANKKALINNAS
95. Parrai päi...
99. AKUA VIIÄÄ KO PÄSSII NARUS
102. AKU-POIKA SE KERKIJÄÄ
104. Aku ankan potaattisota
108. Ilo pintaa
112. Älä muuta virka, Aku!
Taasha myö tavattii!
115. HYVIHÄ TÄS KÄI SANO AKU ANKKA
117. Kahotaaha mihi tuost Akust on.
120. Elä sie virka mittää, Akusein!
123. Viipurrii!
125. Ähä!

- 128. Ehä täss napil pelata
- 131. Elä muuta kääkätä
- 134. Silviisii, Aku, joha mie sanoi
- 138. Ilo pintaa, Aku!
- 140. Nimetön
- 143. Nimetön
- 146. Myö koi murehita joutavii
- 149. Sil viisii puita piisii, Aku
- 152. Ankanräpläkkä onnistuu (Tarinan nimi: Vappaus se on alkalkii)
- 154. Just silviisii Aku – Ja viel käet taskus
- 155. Kyl mie ossaan, sano Aku
- 158. Joha mie sanoi vaikken mittään virkkant
Vartuha sie, akult lutviutuup
- 161. ”Sitt’ sen tiiät ku perässä kiiät, Aku!”
- 165. Aku hotellitirehtöörinä
- 169. ”Mie maksan!”
- 171. Ankat haastituulel
- 174. Aku Ankka Karjalas
- 177. Taasha myö tavattii!
- 181. Ankkalinnast kajahtaa: silviisii Aku!
- 184. ”WIIPURI NOPIA”
- 186. Akun kans Karjalan konnuil’
- 190. Aku viep ja muut vikisöö
- 194. Aku Ankka seitkytä vuotta: Onnittelulaulu Karjalast kajahtaa!
- 199. Aku säiveränä

Liite 3

Kaakkois

Näyteteksti käännöksistä (Kilpailun voittanut teksti)

KAIK LUTVIUTUU (sano Aku karjalaks)

1. Olkoo laitimmaine potatti, minkä mie kuori täs hiie puljus.
Eik hää Roope sitä vähhää ymmärrä, jot mie...
2. PERUNOI
3. POTTULOI
4. POTATTII
5. ...oisi onne omiaa supliikkihommis. Eto setä! Potattii pan
kuorimaa.
6. Täst jos viel puotaa, ni sithä sitä jo völjätää roskapönttölöi.
7. Pohja se on miukii potattisäkis! Keksiköö miul jottai
viksumpaa tiestii.
8. Ja ähä:
9. Kuule setä, mis sie tarvitset oikee höylii miestä. Täs siul on
sellane.
10. Koha vouhkaat.

↑
Tuntematon
Sotilas / Rokko

2.

11. Eiks myö olla sammaa perettä, ^{kys.} hä! Tahot sie, jot mie heitäikse siu ettee polvilee?
12. Elä veikkone, säret polveis...
13. Mut miepäs koittelenkii, mite siu kynnet pittää. Sie vällei halavoisit johtaa hotellii.
14. Tää yhe ko akkiloit oikee tolku kans, ni mie anna siu komentohheis loputkii.
15. Joha viskoo!
16. Lassei poika pyrstölleis, tuumitaa. Eivät mokomat pääse minnuu paaruuma. Vai ei miu sukulaist saa näyttää lahjojaa!
17. Huomenis:
18. Unelmii kaupunt, niiks hää sano?
19. Nii, ja ylimpän hohteloo miu hotelli.
20. TUUTHA SIE PÄIVETYKSEE!
21. No ruuhkii ei ainakaa oo.
22. Ei sunkaa nää lie kaik evakkoo lähteneet...
23. Kuka meil tulloo yökuntii, ko kettää ei näy mail halmeil?
24. Ilo pintaa. Koht ruppee lappamaa turistii.
25. Montakoha heit tänne eksyy ko...

3.

26. ...junakii seisahtuu vaa yhe kerra viikos täl pysäkil.
27. Kaik lutviutuu. Oon mie sellane jehu. SANOIN
28. Pöllyy on jottei sekkaa sovi.
29. Oiskoha tää olt jonkuu viiko tyhjillää... --> huumori
(käsittely)
30. Mut myö laamassaa vähä tomuloj ja sithä myö pojat markkinojjaa. Ja koht myyvää "ko ei oo ni ei oo"
-ta.
31. Ja eik nää ruventkii sitä kortteerii ^{gl:ss} pessä lutraamaa ja hoteloimaa.
32. Metla ko heiluu...
33. ...ni laulukii raikuu!
34. Tuoreeks, terveeks siut virvotaa...la-la-laa!
35. TÄTÄ LUSTII ELÄ OHITA!
36. TUU KÄYMÄSELTÄÄ
TAHI OLJAMII
AIN O LYHYT MATKA
PÄIVETYS-HOTELLII!
37. Täl polsteril tulloo akupainalukset kaupaa pääl!
38. Se käikii suitsait.
39. Niiko oisin ikkäin hotellii pyörittänt.
40. Ka! Juna seisaht ^{i:n kato} ja joku väännäikse siint laituril.

4.

41. A vot – mei ensimäine vieras!
42. No nyt nähää milviisii hää hoiteloo miu hotellii.
Koha ei vaa epel tuntis minnuu.
43. Ilmasii kyytilöi Päivetys-hotellii!
44. Pehmeel petil ko loikoo ja herkkuloi pistelöö hienos
seuras...
45. ...ni tiijä vaik hää jäis meil myötämöisii.
46. Koko henkilökunna puolest: sissää.
47. Vuottakaaha! Mie pistäikse hakemaa portsarin.
48. Tuoho ko sipasetta nimmeinnä, ni selvän tek.
49. Ja kukaha se näi iso revohka palkat maksaa.
50. Viskaa sie herran myyskät huoneeseen!
51. SASSII!

Kilpailukutsu**Haussa Aku Ankan seitsemännän murrealbumin kääntäjä
Mil viisii kääkätettää karjala murteel?**

Huippusuositut Aku Ankan murrealbumit saavat jatkoa. Aku Ankan 70-vuotisjuhlavuonna Ankkalinnan väki suuntaa räpylät kohti itää ja iloista Karjalaa. Retkikunnan eli arvovaltaisen kilpailuraadin tehtävänä on löytää sukkelakynäisin ankkataituri kääntämään Carl Barksin klassikkotarinoita karjalan murteelle.

Aiemmin ankat ovat vääntäneet eteläpohjalaista, turkulaista, stadia, mansea, oululaista ja viimeksi savoa. Tällä kertaa murrealbumin kääntäjäksi haetaan kaikille avoimessa kilpailussa vilkaskielisintä karjalan murteen taitajaa. Ensi lokakuussa ilmestyvään albumiin on valittu viisi Carl Barksin vauhdikasta tarinaa, jotka tarjoavat oivat kehykset hilpeälle hersyttelylle.

Kilpailutehtävänä on kääntää neljä sarjakuvatoimituksen valitsemaa mallisivua ja toimittaa ne raadin arvioitavaksi. Kilpailuaika päättyy 20.4., jolloin töiden tulee olla perillä. Voittaja ja Ankkalinnan uusi kielinikkari julkistetaan toukokuun loppupuolella. Käännösnäytteet käsitellään nimettöminä, eli kilpailu voitetaan näytetyön perusteella eikä esimerkiksi tunnetun nimen ansiosta.

"Albumia ei ole tarkoitettu vakavaksi kielitieteelliseksi tutkielmaksi, vaan se on hauska tuokiokuva valitun murrealueen puhekielestä. Tuomaristossa taidetaan niin Pohjois- kuin Etelä-Karjalankin murteet eli osallistuja voi edustaa kumpaa tahansa murrealuetta", toimittaja **Viia Järvinen** Sanoma Magazines Finlandista linjaa.

Sanoma Magazines Finlandin järjestämässä kilpailussa tuomareina ja asiantuntijaraadin jäseninä ovat tohtori **Maija Länsimäki** Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta, Joensuun yliopiston suomen kielen professori **Marjatta Palander** sekä sarjakuvatoimituksesta toimittajat Viia Järvinen, **Antti Hulkkonen**, **Jenni Kovanen** ja **Kati Valli**. Tämä ryhmä myös auttaa kääntäjää muokkaamaan valmiin käännöksen painokuntoon.

"Kuten sanottua, karjalan murre on erittäin venyvä käsite", Marjatta Palander sanoo. "Maallikot käyttävät sitä yleensä Etelä-Karjalan murteen nimityksenä. Etelä- ja Pohjois-Karjalan murteethan kuuluvat oikeastaan eri murreryhmiin: ensin mainittu kaakkoismurteisiin ja jälkimmäinen savolaismurteisiin. Murteissa on paljon yhtäläisyyksiä, mutta erojakin löytyy – esimerkiksi iloisuus ja puheliaisuus liitetään yleensä nimenomaan eteläkarjalaisiin."

Käännöskilpailun voittajaa odottaa paitsi 2000 euron palkinto, myös visainen tehtävä. Koko 48-sivuisen albumin pitää olla käännettynä kesäkuun loppuun mennessä, ja sarjakuvan erityispiirteet lisäävät käännöstyön hauskuutta ja haasteellisuutta. Tekstin ja kuvien täytyy nimittäin sopia yhteen, puhekupliin mahtuu vain rajallinen määrä tekstiä ja lisäksi ummikonkin pitäisi pystyä nauttimaan tarinasta.

Käytännön ohjeita kilpailijoille

Lue nämä ohjeet tarkkaan ennen käännoöstyön aloittamista, niin pääset helpommalla!

- Keksi käännoösnäytteen lisäksi koko tulevalle albumille naseva nimi, jossa tiivistyy karjalaisuuden ja Aku Ankan syvin olemus.
- Älä käännä sanasta sanaan, vaan "unohda" alkuteksti ja kerro ajatus murteen mukaisesti. **Irrottele!**
- Muista, että tarinoiden urbaani näyttämö on Ankkallinna, vaikka ankat ystävineen jostain kohtalon oikusta puhuvatkin karjalaisittain.
- Muista, että tekstimäärän pitää olla suhteessa puhekuplien kokoon – ei liikaa, ei liian vähän.
- Kirjoita kääntäessäsi kuplatekstit ja tehosteäännet mallisivujen numeroinnin mukaisesti (mutta ei suoraan mallisivujen kupliin!).

Käännoöksen pitäisi siis näyttää suunnilleen tältä:

1

Ensimmäinen repliikki

2

Toinen repliikki jne...

- Jätä jokaisen liuskan oikea yläkulma vapaaksi tunnisteiden merkitsemistä varten.
- **Merkitse nimesi ja yhteystietosi erilliseen liuskaan!** Älä kirjoita niitä varsinaisen käännoösnäytteen sivuihin, sillä tuomaristo käsittelee näytteet nimettöminä.
- Älä nido sivuja yhteen äläkä taittele niitä. Käännoöksistä otetaan raadille kopiot ja sivuja on paljon, joten homma on syytä tehdä mahdollisimman joustavaksi.
- Älä lähetä käännoöstäsi sähköpostitse, ettei toimitus joudu tulostamaan sitä puolestasi (samalla varmistat, ettei se haihdu kyberavaruuteen kenenkään tietämättä).
- Postita käännoösnäytteesi viimeistään 20.4.2004 osoitteeseen: Ulla Kärki, Karjalainen Aku - albumi, PL 100, 00040 Sanoma Magazines.
- Voittaja valitaan ja julkistetaan toukokuun lopussa; kilpailun tulos ilmoitetaan kaikille osallistuneille myös kirjeitse.
- Lisätietoja antavat toimittajat Viia Järvinen (09-120 5527) ja Antti Hulkkonen (09-1205276).

Lisätietoja:

Sanoma Magazines Finland, sarjakuvatoimitus	
Viia Järvinen	puh. (09) 120 5527
Antti Hulkkonen	puh. (09) 120 5276
Jenni Kovanen	puh. (09) 120 5575
Kati Valli	puh. (09) 120 5271

Käännettävät sivut voi hankkia monella tavalla:

- postitse osoitteesta Aku-albumi, PL 100, 00040 Sanoma Magazines
- sähköpostitse osoitteesta: ulla.karki@sanomamagazines.fi
- Aku Ankan nettisivuilta osoitteesta www.akuankka.fi
- puhelimitse 17.-18.3.2003 numerosta (09) 120 5274.

Kilpailutyöt toimitetaan osoitteeseen:

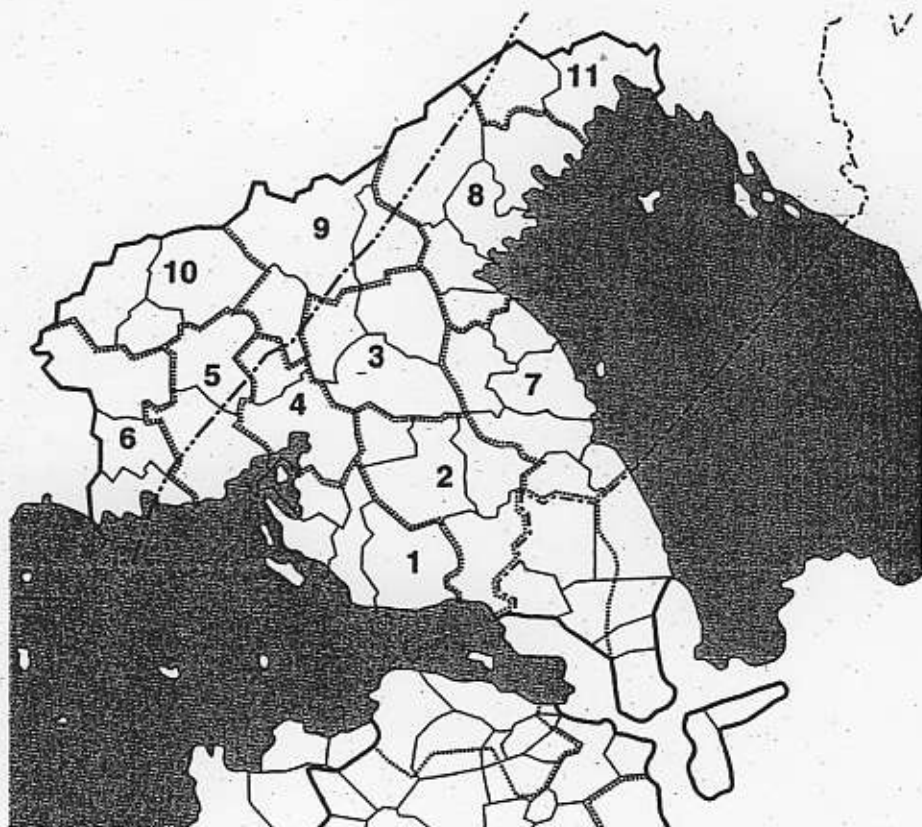
- Ulla Kärki, Aku-albumi karjalan murteella, PL 100, 00040 Sanoma Magazines.

Käännettävät sivut lehdistökäyttöön osoitteesta: www.akuankka.fi/press**Aiemmin ilmestyneet Aku Ankka -murrealbumit:**

- "Isoon taloon ankka" (1998) Etelä-Pohjanmaan murteella, kääntäjä Joose Tammelin
- ✓ • "Kui, sanos Aku" (1999) Turun murteella, kääntäjä V-P Lehto
- ✓ • "Rotsi on mut byysat puuttuu" (2000) Stadin slangilla, kääntäjä Sami Garam
- ✓ • "Kyä viksup päriää" (2001) Tampereen seudun murteella, kääntäjä Katariina Kallio
- "Avojalakanen ankka" (2002) Oulun murteella, kääntäjä Ilkka Mannermaa
- ✓ • "Voe tokkiisa, Aku!", (2003) Savon murteella, kääntäjinä Markus Miettinen ja Jaakko Seppälä

Liite 5

Kaakkoismurteiden alamurteet

1. Länsi-Kannaksen rantamurre
2. Äyräpään murre
3. Ylä-Vuoksen murre
4. Suomenveden murre
5. Lapveden murre
6. Virolahden-Luumäen murre
7. Ala-Vuoksen murre
8. Luoteis-Laatokan murre
9. Kaakkois-Saimaan murre
10. Lemin seudun välimurre
11. Sortavalan seudun välimurre

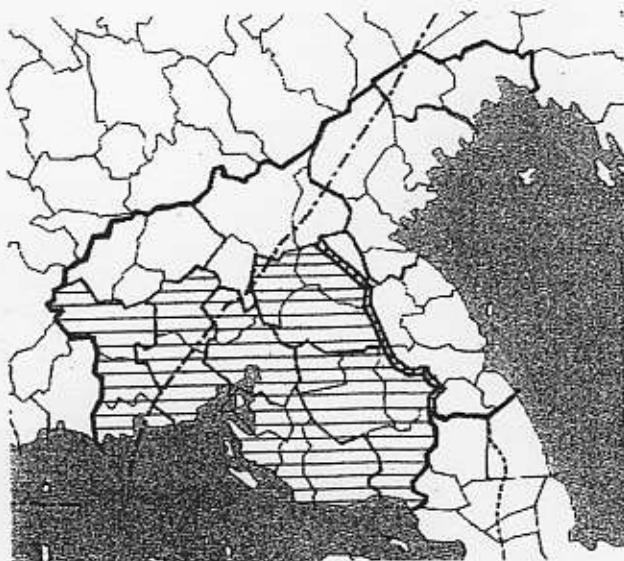
Liite 6

Murrealuejako Suomen murteiden sanakirjan mukaan

Liite 7

Ensi tavun pitkien vokaalien ja ts:n varianttien painottuminen kaakkoismurteiden läntisiin murteisiin

KARTTA 1. Ensi tavun pitkien vokaalien varianttien painottuminen kaakkoismurteiden läntisiin murteisiin.

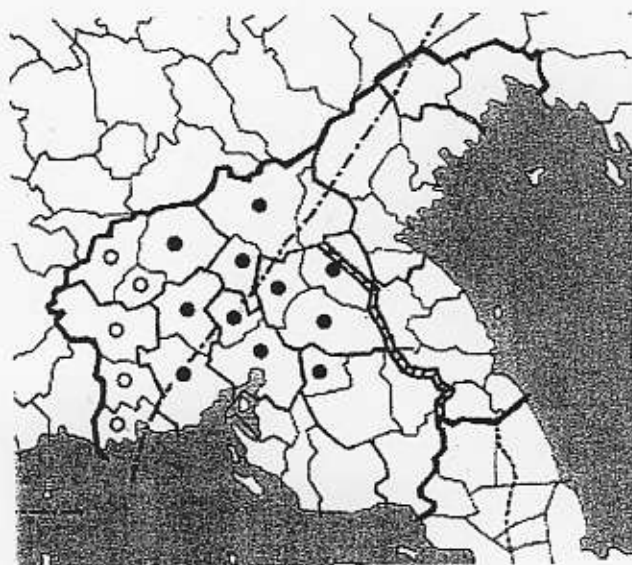
aa, ää

oa, eä, ua, iä

Kaakkoismurteiden läntisten ja itäisten murteiden raja kannakselaisten murteiden osalta.

KARTTA 2. *ts*:n varianttien painottuminen kaakkoismurteiden läntisiin murteisiin.

tt : t

ss : ss

ts : ts, ht : ht ~ h

Kaakkoismurteiden läntisten ja itäisten murteiden raja kannakselaisten murteiden osalta (ks. rajauksesta Wiik 2005: 275).